

SZEGED

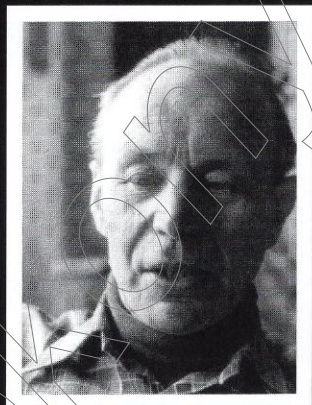
A város
folyóirata

15. évfolyam 4. szám
2003. áprili s

Golgota

Fischer Ernő
(1914–2002)

”... Annyi azonban biztos: Fischer Ernő festői világában biztonságosan létrejöttek azok a formai, jelképi sűrítmények, amelyek nyomán hitelesen eligazodhatunk. Hisz, ami képei tengerében amolyan oldott, impresszionisztikus alapvetés, az másfelől magasba szökő háromszögek, egyben elliptikus, gömbölyded körformák és kereszt képzetű, négyzetes alakzatok szövvényes hálója. S ezzel csak szellemi, formai gerincvázlatára utalok...”

(Szuromi Pál)

SZEGED

Várostarténeti, kulturális
és közéleti magazin
15. évfolyam, 4. szám
2003. április

Tartalom

MÚLTUNKBÓL	2	Szeged történetének rövid foglalata (A városi élet) – <i>Blazovich László</i>
	8	Baurfeind Gyula jurátus a forradalomban (1848-as szegedi relikviák) – <i>Fári Irén</i>
	12	Részvételünk a II. világháborúban (Egy fejezet Kanyó Ferenc: Világháborúk szegedi hősi halottai című könyvéből)
ÍTÉLŐTÁBLA	16	Kúriai bíránk (Osztrovszky és a szegedi királyi tábla) – <i>Ruszoly József</i>
	18	Az ítéletáblák és az európai regionalizmus (Beszélgetés dr. Heidrich Gáborral, a Szegedi Ítéletábla elnökével) – <i>Antal Tamás</i>
TANULMÁNY	22	Húsvéti passió (Keresztköltészet) – <i>Szigeti Lajos Sándor</i>
MŰVÉSZET	30	Lírai kódexlapok (Fischer Ernő festőművész utolsó kiállításáról) – <i>Szuromi Pál</i>
	32	Adatolt színháztörténet (Sándor János szegedi színházkrónikájáról) – <i>Novák Mária</i>
	36	A szegedi Faust (avagy Alföldi Róbert 21. századi világsszínháza Gounod zenéje) – <i>Gyémánt Csilla</i>
	40	Röptető (Fiatal szegedi költők versei: Gábor László, Grecsó Krisztián, Orcsik Roland, Plugor Magor, Tóth F. Péter) – <i>Balogh Tamás</i> összeállítása
ALBUM	44	A Károlyi grófok vadászatai (Amit a nagymágocsi birtok mesél) – <i>Bátyai Gitta</i>
GONDOLATOK	48	Deák-anekdóták egy iskola gyűjteményéből – <i>Árpás Károly</i>

A címlapon – **Részben az egész** – *Fischer Ernő* Golgota című festményének részlete. (Fotó: *Dömötör Mihály*). A borító 2. oldalán **Fischer Ernő: Golgota** című festménye és részlet *Szuromi Pál* tanulmányából. A borító 3. oldalán **egy lap az egykori Grünnyomdából**. A hátlapon *Enyedi Zoltán: Légből kapott képek – 4.*

A lap a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatásával jelenik meg.

SZEGED

a város folyóirata

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: ZOMBORI MIHÁLY

Felelős szerkesztő: TANDI LAJOS

Szerkesztőbizottság: Benyik György, Gyémánt Iván,
Lengyel András, Koczor György, Sándor János, Zombori István

Kiadja a Szeged Ifjúsági Ház

Kulturális, Fejlesztő és Médiaközpont Kht.

6721 Szeged, Felső Tiszapart 2. Telefon: 423-638.

Felelős kiadó: Szemenyei Sarolta

Szerkesztőség: 6721 Szeged, Dózsa György utca 2.

Telefon és fax: 62/422-831

Készült: E-press Nyomda, Nyomdaipari Szolgáltató Kft.

6722 Szeged, Jósika u. 27. Tel.: 62/424-964

ISSN 0239-1384

Ára 150 Ft

Szeged történetének rövid foglalata

A városi élet

Egy-egy település lakóinak életét a településhálón elfoglalt helye mellett nagymértékben befolyásolják azok a természeti körülmények, amelyek a megélhetés alapvető forrásait biztosítják. Szeged, mint említettük, a folyóknak és a rajtuk átvezető átkelőknak köszönhetette születését, és a lakosság egy részének a későbbiekben biztosította a megélhetését. A Tisza középkorban közismert halbősége, amely a mellékvizeinek volt köszönhető, halászoknak és számos más ősfoglalkozást folytató lakosnak adott kenyeret. Mivel a város irattára elpusztult, Kulcsár Péter nyomán az 1522. évi tizedjegyzék névanyaga alapján következtethetünk a foglalkozásokra. Jóllehet ebben az időben a foglalkozásnév nem egyértelműen jelöli hordozójának mesterségét, mégis egyedüli támpontot jelentenek a vizsgálathoz. A Cukás, Varsás, Halas nevek mellett a Káka, Rákos, Gémes, Madarász, Szarka, Sas, Solyom és más vezetéknevek utalnak a foglalkozásokra. Jellegzetesek a vízi közlekedéssel és a szállításával kapcsolatos nevek, Csellér, Hajós, Kerepes, Kormányos, Révész, Vízenjáró. A ladik (ladak) szavunk először (1475) szegedi forrásban maradt fenn írásos formában.

A megélhetés fő forrását azonban a lakosság számára a nagyállattartás jelentette, elsősorban a szarvasmarha tenyésztés. Különösen a 15. század második felétől, amikor egyre keresettebb lett a magyar szürkemarha húsa az egyre növekvő lélekszámú dél- és nyugat-európai városokban. A 16. század elején 45 Mészáros vezetéknevű bukkant fel, 17 Bakó (szintén mészáros), a Csontos, Csorda és Csordás név pedig együttesen 19-et számlált. Szerepel a tizedjegyzékben a Bika, Bikás, Tózsér és Tagló név is. A lótarásra a Lovász, latinul Agazo, Csikó, a juhászatra a Bacsó (számadó juhász), a Csobán (juhász) 10 volt belőlük és Bojtár (Bojtor, Bujtos) nevekből lehet következtetni, a kecskeltartásra Bakos (16), Kecskés (7) Baksa (gödölye) nevek derítenek fényt.

A szarvasmarhatartásra egyébként az alföldi városok 15–16. századi történetéből számos adatot találhatunk, akár Debrecen, Gyula, Kecskemét, Cegléd vagy Szabadka illetve más városok történetét vizsgáljuk. Gazdagságot, vagyont jelentett, és az ételmezésben nemcsak húzával, hanem és a tejtermékekkel, bőrével pedig a lábbeli készítésben nélkülözhetetlen szerepet játszott.

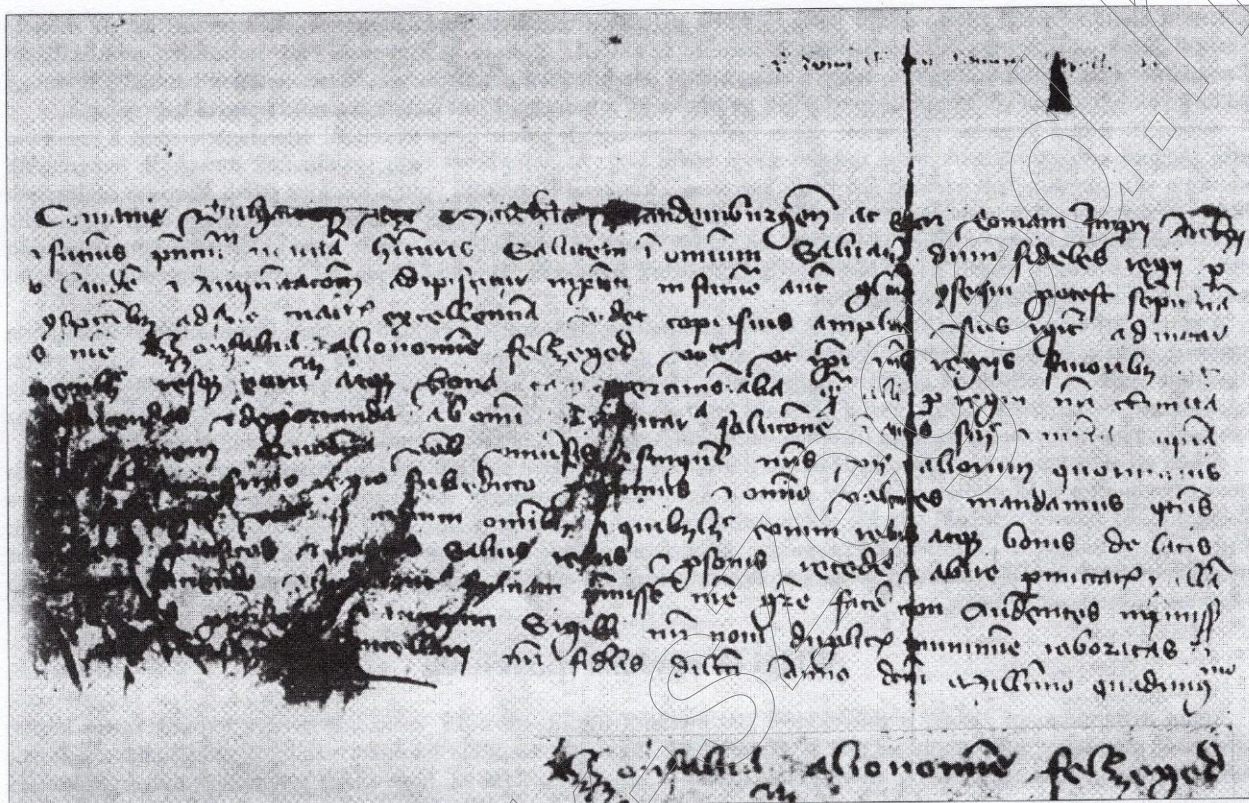
A 15. század második felében indult meg a harc a város és a körülötte élő kunok között az ún. kun pusztáknak, a marhatenyésztés „üzemhelyeinek” a megszerzéséért. Az ide vonatkozó első oklevél 1462-ben keletkezett, és a pereskedést majd egészen más történelmi viszonyok között 1732-ben zárták le a két fél között. A legeltetés rideg tartással folyt. Az állatokat télen-nyáron kint tartották. Pontosan felmérték és tudták, hogy az egy állat számára naponta szükséges 30 kg fűvet és ugyanennyi vizet biztosítani kell, és ehhez mennyi legelőre és kútra van szükség. Télire szénát gyűjtöttek, az állatokat pedig a mezei kertekben azaz szállásokon tartották, ahol fából készült alkatosság óvta őket a hótól és jégtől. A sovány élelem miatt a jószágállomány márciusra már igen legyengült állapotba került, hogy azután a tavasszal sarjadó fűtől újra erőre kapjon.

Bár a város közelében kevés szőlőültetvényt találunk ebben az időben, a szegediek életében óriási jelentősége volt a bortermelésnek. A polgárok szőlői a római korra visszanyúló szőlőkultúrával rendelkező Szerémségben feküdtek. Az 1522. évi tizedjegyzékben 77 szőlősgazdát találunk, akik közül Péterváradon 26, Komancson 14, Karomban 19, Szalánkeménben 5, Szerlőkön 3 szegedi bírtokolt. A Baranya és Somogy megyei szőlővidékkel ugyancsak kapcsolatban álltak a szegediek. Sokan vettek részt a borkereskedelemben is. E népes tábor nevekben jelenik meg a tizedjegyzékben: Szőlós, Boroš, Bornemissza, Csomor (szőlőfajta), Ürmös, Vinkó, Kóka (szőlőkacs), Pintér, Bodon (dézsa), Csaplár, Kompolár (csaplár), Kádár. A szegedi borkereskedelemmel és a hozzá kapcsolódó vám ügyekkel számos 15. századi oklevélben találkozunk.

A középkori Szeged, sőt a későbbi sem iparáról híresült el, azonban a korabeli nagyvárosból számos, a gazdagabb és szegényebb rétegek igényeit kiszolgáló iparág emléke maradt fenn a családnevekben, amik egyúttal a korabeli közepes szintű munkamegosztás bizonyítékai. A mindennapi élet szükségleteit kielégíteni hivatott mesterségek: sütő, szakács, kovács, fazekas, szíjgyártó, szabó, szűcs, varga és más mesterségek képviselői mellett megtaláljuk az építőipar rendkívüli szakosodását mutató mesterségeket. A téglaházak építéséhez nélkülözhetetlen volt a Téglás és Meszes munkája. Kőégető utcanevet is feljegyeztek a városban. A Lapidida, kőfaragó a díszesebb épületeken dolgozott, akárcsak a Tornyos. Az Írtos család pedig nevét falpingáló mesterségétől kölcsönözte.

A vasfeldolgozás ugyancsak nagy tagolódást mutatott. A tömegtelen kovács mellett kardkovács (Kardos), fegyverkovács (Csiszár), puska- (Puskás) és nyílkészítő (Nyilas), pajzsgyártó és kőszőrös található a jegyzékben. Az Órás név a város gazdagságára utal, hiszen a név először 1470-ben bukkant fel a magyar forrásokban. A piktor (festő) mellett az ötvösök száma, akikről annyi ismeretes, hogy 1512-ben 11 mester és 2 céhmester dolgozott a városban, mindenképpen lakóinak a gazdagságát fejezi ki, akárcsak a zenészek (Hegedűs, Lantos, Sipos, Tubicinator (trombitás), Dalos, Énekes és Kántor) népes tábora. Az Orvos, Borbély, Jókező (kenő, csontrakó jelentésben) pedig az egészségügy területén dolgozókra utalnak, szintúgy a városi fürdőre vonatkozó adat.

A város emelkedését és gazdagságának gyarapodását hosszú története során a kereskedelemnek köszönhetette. A távolsági kereskedelembe a borral és a nagyállatokkal kapcsolódó polgárokról már esett szó, a helyi kereskedelemről, amely a hetipiacon és a vásárokon bonyolódott, kevésbé. A suburbium, a későbbi Palánk hetipiacát ősidők óta hétfőn tartották, Felsővároson pedig csütörtökön piacoztak. Legkésőbb, 1459-ben a későbbi Alsóváros területén kaptak a polgárok piactartási engedélyt a királytól, mégpedig a Szűz Mária kolostor előtti területen, azaz a mai Mátyás téren. A város lendületes 15. századi fejlődésének bizonyítéka, hogy II. Ulászló király, amikor országos vásár tartására adott engedélyt a Szent Luca ünnepét (december 13.) megelőző és követő napokra a Latorján utcában, ugyanekkor itt csütörtöktől szombatig tartó hetipiacot is engedélyezett. A 15–16. század fordulójától tehát a városban

Az 1405. évi oklevél

vasárnap és kedd kivételével a hét minden napján piacot tartottak a török világ beköszöntéséig, sőt ezután is, ami nélkül élénk kereskedelmi tevékenységet jelez. Hogy valóban városi élet folyt a hatalmas legelők és vizek borította korabeli Alföld nagyvárosában, Szegeden, azt Zsigmond királyfi, a későbbi I. Zsigmond lengyel király szegedi látogatásáról fennmaradt adatok bizonyítják.

Zsigmond királyfi 1498 késő őszén érkezett Budára, ahol méltó udvartartásra nyílt lehetősége. Több utazást is tett az országban. Járt a váci püspöknél, majd Visegrádon, 1500 őszén pedig elkísérte bátyját a török ellen induló hadjáratra. A had azonban csak Bácsig jutott, ott a télre hiátkozva a király hadosztást rendelt el. Zsigmond kis kiterőt téve utazott vissza Budára. Csantavért, a korabeli Csantafejért érintve érkezett városunkba, majd Szeren és Kecskeméten át tért vissza Budára. (A középkori budai út ugyanis Szeren és Sáregyházán át vitt Kecskemét felé. A rövidebbet Kisteleken keresztül mint postautat a török idők után alakították ki.) Zsigmond herceg 1501-ben tért vissza Lengyelhonba Budáról, de még két ízben, 1502-ben és 1505-ben rövid látogatásra visszatért.

A herceg pontos és takarékos ember lévén — a helyzete is erre szorította — pontos feljegyzést készíttetett kiadásairól, amelyet Krzysztof Szydlowieczi, a titkára állandóan ellenőrzött. Ilyen módon maradt ránk számadáskönyvének több kötete. A hosszúkás, bőrbé kötött fóliánsokat a varsói állami levéltárban őrzik, belőlük adta közre Divéky Adorján Zsigmond lengyel herceg budai számadásait. Közöttük található az a feljegyzések is, amelyek a szegedi kiadásokat örökítették az utókorra.

A királyfi útközben — Szegeden is — azt az életmódot folytatta, amit Budán kialakított magának. Reggel templomba ment, alamizsnát osztott, ebéd után lantosokat, énekeseket fogadott, majd kockázással és kártyajátékkal mulatta az időt. Jó kapcsolatokat tartott az egyháziakkal, szombatonként pedig fürdőbe járt.

A herceg életformájának köszönhetően tudhatjuk meg az eddig ismeretlen tény, hogy városunkban a 15–16. század fordulóján fürdő működött, ami ebben a korban természetes dolog volt a nagyobb településeken. A fürdőélet és a velejáró szórakozások az ókorból öröklődtek át a középkorba. Rómában a fürdő nemcsak a tisztálkodást és a pihenést szolgálta, hanem a társasági életnek is központja volt. Mindez megmaradt a középkorban is, amelynek, két véglet, az ég felé forduló aszkéta élet és a földi örömök korlátlan hajszolása közepette élő népe éppen a fürdő nyújtotta szórakozási lehetőségekkel élt szívesen. Az ivócsarnok, a széplányok éppen úgy a fürdő kellékei voltak a nyugati nagyvárosokban, mint a melegvíz és a masszázs. Nem egy helyen éppen a kicsapongó élet miatt — amelyre lehetőséget nyújtott — a keletkezett járványok és mások következtében nem egy esetben be kellett zárni őket.

A hazai fürdőviszonyokról ilyen adatok nem maradtak fenn. Fürdeni azonban városunk középkori lakói is szerettek. Vidékünkéről ugyancsak a 16. század első harmadából maradt fenn a gyulai városi fürdő említése, amely a plébános kezelésében működött, és a várban is létezett egy egyszerű fürdő. A szegedi és a gyulai bizonyára szerényebb kivitelű volt a kőmedencés budafelhévi fürdőknél, amelyeket Zsigmond királyfi ugyancsak szívesen látogatott. Ám a szegedivel is meg lehetett elégedve, mert míg ott egy, itt másfél forintot adott a szolgáltatásokért, és még külön felet a fürdős fiúnak. A számadáskönyvből tudjuk, hogy a helyet, ahol fürdőt vett, fehér lepedőkkel kerítették el, hogy más ne zavarja a fürdésben, amelyhez sok szappant használt, és arany fogmosó alkalmatossággal is rendelkezett.

A számadáskönyv városunkat érintő másik fontos adata a pálos szerzetesek megjelenése a herceg előtt, akik gyümölcsöt hoztak neki ajándékképpen. A pálosok lengyel kapcsolatai közismertek voltak abban az időben is, hiszen a korabeli művelt világ tudta, hogy az egyedüli magyar alapítású rend elterjedt Lengyelországban is. A czestochowai

kolostort alapító Opulai László nádor Jasna Góra-ba pálosokat telepített. Hogy mennyire jól ismerték, azt jól mutatja Szakoli János (1466–1493) csanádi püspök története, aki bár előkelő származású volt, lemondva méltóságáról Czestochowa-ba vonult kolostorba, hogy a világ zajától félrehúzódva elmélkedéssel töltsé életének hátralévő részét. A pálos atyák tehát nem véletlenül kedveskedtek gyümölcscsel a hercegnek, jól ismerték a rend lengyel kapcsolatait.

Nehezebb arra a kérdésre válaszolni, vajon melyik kolostorból jöttek. Csak közeliből érkezhettek, mert a fejedelmi utas szegedi tartózkodásának ideje meglehetősen rövid volt. A gyümölcset nem szállíthatták messzről. Ismeretünk szerint a városunkhoz legközelebb eső pálos kolostor, a kladovai Lippán túl volt, a Kladova patak Marosba ömlésének helye mellett állt. Más irányban sem ismerünk városunkhoz közelebbi pálos kolostort. Esetünkben vagy egy eddig ismeretlen Szeged környéki pálos kolostorral kell számolnunk (városunkban a remete rend ekkor még nem telepedett meg), vagy valamely közeli pálos birtokról hozhatták az ajándékot. Mindenképpen új, a város történetét gazdagító adat a pálosok felbukkanása városunkban.

A számadáskönyv rövid részlete számos egyéb információt tartalmaz. Az előkelő utas például tömjénnel illatosította szállását, amit a városban vásárolt, feltehetően az egyik gyógyszertárban. A füstölni valót, ha valóban dohányt jelent, ugyanott vehette. Tudvalevő ugyanis, hogy már a 15. században, az amerikai dohány megjelenése előtt pipáztak hazánkban. Feltehetően Törökország felől érkezett a „füstölni való”. A feltehetően a pénztári elszámolásokhoz szükséges papírt ugyancsak szegedi üzletben vásárolta. A számára zenét szolgáltató lantos ugyancsak szegedi volt.

A herceg előtt utazott a szálláscsinálója, aki pénzt vett fel tőle erre a célra. Magyarország ugyanis ebben az időben nem bővelkedett a jó szállásokban. Az utazás e korszakban ugyancsak úri időtöltésnek számított. Éppen ezért a Zsigmondhoz hasonló előkelő vendég ritkán fordult meg városunkban. A „turistát” e korban elsősorban zárandoklat vagy hadi vállalkozás esetében jelent meg a középkori ember képzeletében és a valóságban is. Mégis sokat megismerhettünk belőle a korabeli szegedi életviszonyokról. Az előkelő vendég mindent megtalált a városban, ami úri életének folytatásához kellett.

Világi és egyházi műveltség

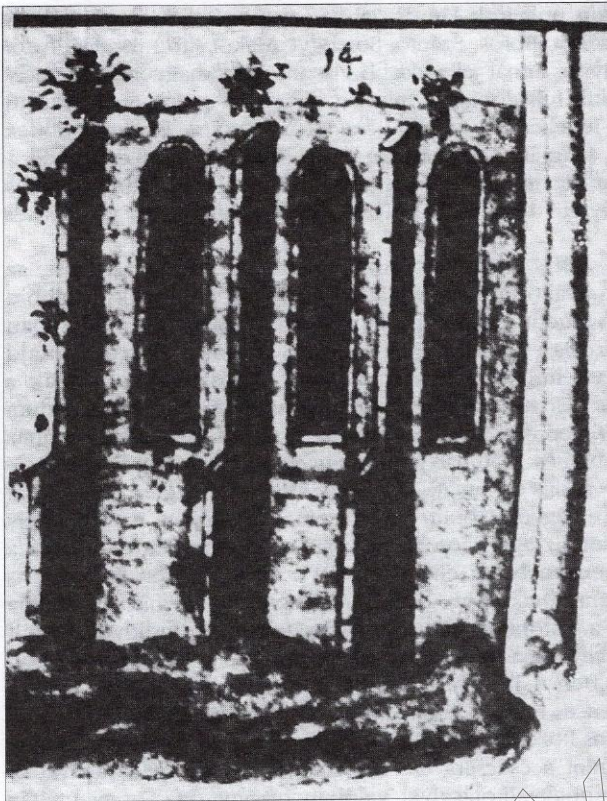
Amint a mindennapi életéről, a művelődési viszonyokról ugyancsak a 15. századtól kezdve kapunk olyan képet, amelyből már egy-egy személy arcélét is követhetjük. Egy-egy település lakóinak szellemi színvonalát és annak minőségét meghatározza a benne lévő iskolák száma és szintje, továbbá az, hogy maga a település milyen számú és végzettségű értelmiségét képes foglalkoztatni. Szeged kolostorának iskoláit világiak nem látogathatták, éppen ezért az alsó fokú képzést a gyermekeiket taníttatni kívánó polgárok fiai a plébániai iskolában szerezheték meg az ismereteket. Iskola létre abból következett, hogy a Szent Demeter plébániatemplom mellett futó Nagy és Szent Demeter utcákban több scholasticus, azaz iskolamester lakott a tizedjegyzék tanúsága szerint. A 15. század második felétől a török hódoltság idejéig talán valamiféle közepesintű, a káptalaninak megfelelő iskola is létezhetett a városban, mivel 1444 és 1526 között nagy számú, 100-110 diák jutott el a városból a bécsi és krakkói egyetemre a szerzeteseken kívül. Ezen időszakban Budáról 164, Pestről pedig 108 a két említett egyetemre járó hallgató, akiknek soraiba a kolostorok lakóit is beszámították. A fenti adatok azt mutatják, hogy Szeged ezen időben az ország egyik legműveltebb városa volt.

1444-ben Szegedi Péter, 1446-ban a magisteri fokozatot elnyert László tanult Bécsben. Mások mellett 1450–52-ben ugyancsak Bécsben tanult a szegedi bíró, Kalmár Márton fia, Imre. Szegedi Miklós hét évig tanult Bécsben, elnyerte baccalaureus majd 1478-ban a magisteri címet. 1522-ben érkezett Bolognaba Zákány Balázs, akiről már megemlékeztünk. Ő az első szegedi, akinek neve 1522-ben nyomtatásban megjelent abban a kötetben, amelyben Adrianus Wolphardus Janus Pannonius műveit megjelentette. A gyulafehérvári humanista kör vezető személyisége több bolognai magyar diák versét tette be a kötetbe nem annyira esztétikai nagyszerűségük mint témáik miatt. Mégis álljon itt Zákány Balázs nyolcsorosanak magyar fordítása:

*Janus mindmáig szennyes tömlőbe temetve
Sínylődött a sötét mélység rüt fenekén.
Immár végre az ég ragyogó magasába tekinthet,
gyűlött börtönből szép feje megszabadult.
Mennyit hírre irigy kora elragadott a nevéből,
Annyit s még kamatot át neki vissza e nap.
Híre örök lesz, és lámpással hordja Napisten,
Gyors szekerével a Hold, szerte a föld kerekén.*

A virágzó szellemi életet példázza Tar illetve Tatár Benedek Házasságról való dicsőret című már általunk más vonatkozásban említett verse, amelyet szerzője 1541-ben írt Szegeden és az 1593-ban keletkezett Bárfai énekeskönyvben maradt fenn. Szakály Ferenc, aki a verset részletes elemzés alá vette, úgy véli: szerzője nem papi, hanem világi állású ember lehetett, és már megérintette a reformáció szellemisége. Szegedi származású volt és szülővárosában kezdte tanulmányait a kor híres orvosa, Kőrösi Fraxinus Gáspár, később Nádasdy Tamás nádor családjának orvosa, aki botanikai gyűjteményt és leírást készített.

A szegedi származású értelmiség egy része nem maradt városában. Egyesek másutt álltak szolgálatba. 1475-ben például Szegedi Benedek a királyi kancellária majd később a személynöki szék jegyzője lett, mások egyéb udvari hivatalokban helyezkedtek el. Szegedi Fülöp diák pedig egyenesen Rodrigo Borgiának, a későbbi VI. Sándor pápának a familiárisa lett. Számosan álltak egyházi szolgálatba, főképp a csanádi egyházmegyében nyertek el kanonoki és más stallumokat, de megtaláljuk őket Budán és Váradon. Az egyházi pályára kerültek közül a legfényesebb kariert Szegedi Lukács futotta be. Nagylucsei Orbán kincstartó familiárisaként a királyi levéltár őre, 1492–1494 között kincstartó lett majd boszniai, csanádi végül zágrábi püspök (1502–1510). Családjának nemességét szerzett, rokonainak pályáját egyengette, szegedi alapítványáról pedig már szót ejtettünk más vonatkozásban. Reneszánsz síremlékének — amelyet

A Szent György templom romjai

A Szent Demeter templom bontás közben

e kor jeles szobrásza Giovanni Dalmata készítette — sírverse máig hirdeti a szegedi származású főpap egykor szárnyaló egyéniségének egyszerűségét.

*Zágráb egyházának a fénye, Lukács, a kiváló
Főpap nyugszik e helyt, tisztelet illeti őt.
Jámbor volt, s az erényben senki fölötte nem állhat,
Érdemmel szerzett méltó égi helyet.
Mégbalt 1510. október 1-én.*

A korabeli Szeged szellemi életének sajátos szintet adtak a kolostorok lakói. A 15. században és a 16. század első harmadában négy kolostor (dominikánus, premontrei apáca és két ferences) virágzott Szegeden. A férfi és más rendek tagjainak nem pusztán azt a feladatot szánták, hogy imádkozzanak az egész emberiség üdvéért, amint más helyütt élő társaik tették. A korabeli Szegeden a két világ — a keleti és nyugati keresztény — határán élve feladatuk volt az előbbivel és a Balkánról terjedő eretnkségekkel szemben a Maros menti kolostorlánc lakóival együtt egyrészt védelmi sávot képezni az ország és a nyugati kereszténység számára, másrészt biztosítani az átjárást a két világ között, mintegy kiszűrve a Balkánról a török elől menekülőket nyugat felé hömpölygő áramlatból a „két elemeket”. A városban élő szerzetesek befolyásolták a város vallásos és szellemi életét, sőt hatásuk távolabbra terjedt ki, legkiválóbbjaik pedig bekapcsolódtak a világkereszténység ügyeinek vitelébe.

A dominikánusok, másképpen prédikátor testvérek, akik magas tudományosságuk, teológiai és filozófiai műveltségük révén a szentbeszédek erejében bízva hirdették a hitgazságokat, 1318-ban telepedtek le Szegeden, ám tevékenységükről az első írásos dokumentum 1468-ból származik. Felszegeden, a mai Felsővároson állt kolostoruk és templomuk. Az utóbbi helyén emelték templomukat a 18. században a városba érkezett minoriták, ekképpen fogalmunk lehet egykori templomuk méreteiről. A monostor körül futottak a Szent Miklós és a Predikátor utcák. Felsővároson népszerűek voltak, női harmadrendjük is alakult, zárdájuk a prior irányítása alatt állt, és több előkelő szegedi család gyermekeit találjuk soraik között.

A szegedi dominikánusok közül András szegedi bíró fia, Simon Itáliában tanult 1476-ban, később diplomáciai szolgálatot is teljesített. Bátka Tamás Firenzében tanult ugyanekkor, hazaérkezvén Beatrix királyné környezetében találjuk, majd a rend térítő feladatainak szolgálva Tirovostében lektori, 1497-ben pedig moldvai püspök lett. Innen távozva tihanyi apát és címzetes nándorfehérvári püspöki stallumot nyert. 1510 után halt meg. Szegedi Gergely és a szegedi Magyarországi János 1495-ben „generális hitszónokok”, azaz egyetemet végzett kiváló képességű szerzetesek lettek. A kolostorban könyvtárat és iskolát tartottak fenn, ahonnan a fent említettek és mások a rend budai főiskolájára illetve egyetemre mehettek tovább. Maga a kolostor a 16. században hanyatlásnak indult 1516-ban leégett, 1529-ben Magyarországi Barnabás szintén generális hitszónok távozott el, a többiek talán Győrben telepedtek le a bekövetkezett háborúsodások miatt, de még sokáig hirdették a szegedi rendház egykori fényét.

A premontrei rend Szent Ágoston íráshagyományai alapján készült regulája szerint élő szerzetesek Szentlélekről elnevezett női kolostorának pontos helyét lokalizálni nem lehet. Annnyit tudunk: Felsővároson állt. A tizedjegyzék szerint a Szent Miklós és Angyal utcák után állt a Szentlélek utca, utána pedig a Bánfalva, a legszélső utca következett.

Hogy mikor szervezték, nem ismeretes, feltehetően a gazdag polgárok lányai és özvegyei számára alapították. A nővérek nevei között számos korabeli szegedi családnév (Sárkány, Boros, Szántó, Somogyi, Makói, stb.) megtalálható. A szegedi kolostor létét mindössze egy adat (1511-ből) bizonyítja, annál jelentősebb viszont az iráshagyomány, amely a zárda lakóinak a dicsőségét hirdeti. A szegedi kutatás nekik tulajdonítja a minden bizonnyal premontrai eredetű Apor-kódex elkészítését. Az 1519-es keltezésű Lányi-kódex feltehetően szintén szegedi eredetű. A Pozsonyi-kódex Somlyóvásárhelyen készült az átköltözött szegedi nővérek számára. A kiadatlan Szegedi-kódex 1516-ban még a városban volt, mivel a tűzvész eseményét ekkor jegyezték le benne. Az első szegedi nővéreket még Bakócz Tamás vitte Somlyóvásárhelyre az apácákhoz méltatlan életet folytató bencések helyére. Az 1520-as évek veszerthes időszakában mindnyájan utánuk költöztek.

A ferencesek a 14. század elején jelentek meg Szegeden. Ők szemben a domonkosokkal a nép közé járást, az egyszerű, a nép nyelvén elhangzó, anekdotákkal élénkített, szórakoztató szónoklatokat tartottak fontosnak, inkább a misztika felé hajlottak mint a tudományos elmélyülésre. Szegedi Balázs fia, Pannoniai Gergely 1493–1496-ban Ferrarában, Szegedi Fülöp fia Gergely 1512-ben Krakóban tanult. 1515-ben a Sorbonne doktora, majd tartományfőnök, provinciális lett. Első szegedi kolostoruk helye bizonytalan. Nagy valószínűsége annak a feltételezésnek van, hogy templomuk és kolostoruk a Palánk délnyugati részén, a mai püspökség és a szeminárium területén állt. Kevesebb egyetemlátogató került ki soraiktól Szegedről is, mint a domonkosokéból. A szegedi rendház tekintélyét mutatja, hogy 1329-ben, 1371-ben, 1452-ben, 1471-ben és 1536-ban a tartománygyűlésnek adott helyet.

A ferences renden belül már a 13. században megindult az elválás folyamata az alapító által adott regula megtartását (obszervantia) hangoztatók és a konszolidált, kényelmes életre vágyók táborra, a konventuálisok között. A vita, amely az egyházi élet és a hit hosszan tartó válsága idején felerősödött az egyházon belül, végül a reformációhoz valamint a tridenti zsinatot követő katolikus megújuláshoz vezetett. A renden belüli ellentétek a 15. század idején Szegedre is elérték. Cesarini Julian a templomot és kolostort az obszervánsoknak ítélte, akik bár felléptek az egyházi hierarchia ellen, a szegénységet hirdelve eredményesebben védtek a katolikus hitet, és terjesztették a rendkívül feszült helyzetben lévő Délvidéken. A konventuálisok azonban mañacsul védtek monostorukat, és mivel az 1452-ben megválasztott új provinciálisukkal, Igali Fábiánnal 1454-ben a reformok útjára léptek, megtartották azt. Az obszervánsoknak kellett Alsóvárosra költözniük. Ezzel két ferences rend és kolostor jött létre városunkban.

Bálint Sándor kifejezésével élve, a reneszánsz Szeged a város középkori történetének nemcsak gazdaságilag, hanem a tudományoknak és a művészeteknek a fejlődésében egyaránt a csúcspontjára ért. Népeesszámával, gazdaságával és polgárai gazdagságával, egyházi és világi értelmiségével, annak alkotásaival valóban bizonyította, hogy méltán tekintették az Alföld egyik fő városának. Városkörzetét, gazdasági és szellemi erejét tekintve talán azóta sem ért el oly nagy területre befolyást gyakorló vezető és hangsúlyos szerepet, mint a 15. században és a 16. század első felében.

A török veszedelem torkában

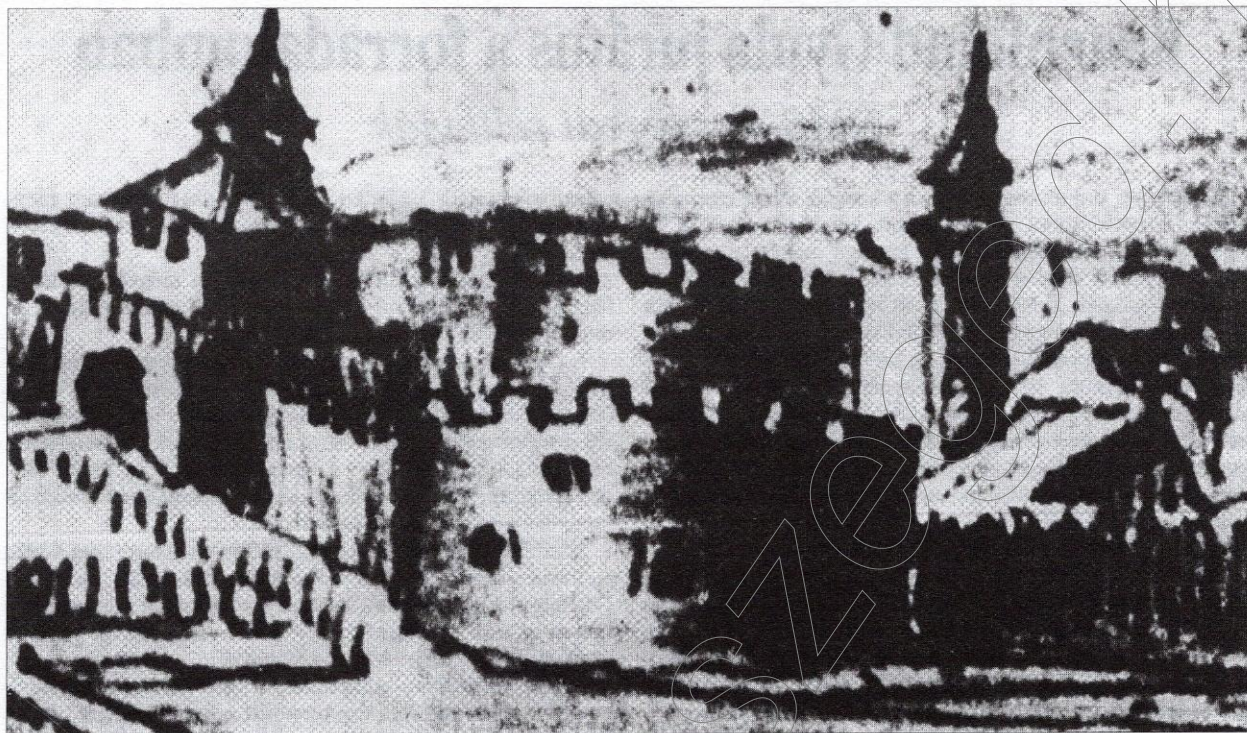
Bár a hétköznapi gondjai között élő kortársak nem így látták, a 16. század első fele a török hatalomátvitelig a Délvidéken sajátos körülmények között telt el. A török hatalom egyre nagyobb árnyékot borított erre az országrészre, amelynek védelme, a Duna alsó folyása mellett húzódo végvárak rendszerének fenntartása egyre jobban terhelte a kincstárt, és egyre nyomasztóbbá vált. A Délvidékről származó állami adó, benne Szegede is, a déli végek védelmi költségeinek a fedezésére szolgált, nem gyarapította az ország vagyonát. A város életében a Dózsa-féle parasztháború eseményeit nem tekintve mintegy vihar előtti csend uralkodott a vidéken, és Szeged városában sem játszódtak le 1526-ig látványos, országos politikai események, mint korábban.

Az ország politikai életéből lassan kiszoruló Bakócz Tamás esztergomi érsek Rómából kereszties hadjárat indítására felhatalmazó bullával tért vissza, amelyet 1514. április 9-én meg is hirdetett. A paraszthad vezetését Dózsa Györgyre bízták. A sereg el is indult a török ellen, de az ismert okok következtében saját urai, a nemesség ellen fordult, és a Maros völgyében haladt előre, ám Szegedet nem érte el. Bár a 19. század utolsó évtizedeiben elterjedt nézetként élt a felkelőkkel rokonszenvező város képe, amely nemes szándékotól vezetve irodalmi formát is öltött Juhász Gyula tollán, az akkori gazdag polgárváros a paraszthaddal szemben állt. Szapolyai innen indult a döntő ütközetre, és a győzelem bizonyosságát ide küldte — barátainak — Dózsa levágott fejét. Az olasz Sanuto világkrónikájában meg is magyarázza az okát: "föltette vagy szerette őket, és ezzel biztosította őket, hogy nem kell tovább rettegniük". Az olasz nem tévedett. A szegedi polgárok a Szapolyai vezette politikai tömb mellett álltak.

A Mohács előtti és utáni évtizedek közös jellemzőjeként említhetjük volt, hogy a veszélyeztetett Délvidék dolgával mit sem törődtek az arra illetékesek. Nándorfehérvár eleste (1521) és a déli végvári rendszer összeomlása, török kézre kerülése után nem tettek kísérletet sem újabb védelmi vonal kiépítésére, és az elhanyagolt állapotban lévő szegedi vár megerősítését sem végezték el. A várost, pontosabban a suburbiumot az esztergomi érsek segítségével — mint említettük — a polgárok kísérte meg fallal övezni, sikertelenül. Bár a település és lakói gyarapodtak lélekszámában és gazdagságban, az agresszív ellenség, az éhes szemmel rá leselkedő török előtt szabad prédaként hevert.

Az ellenség megjelenése nem sokáig váratott magára. A mohácsi csatavesztés után a Budát és Pestet felprédáló török sereg két oszlopban tért haza téli szállásra. A szultán vezette erők a Duna vonalát követve tartottak dél felé, míg az Ibrahim nagyvezér fősége alatt állók a Tisza felé kanyarodva indultak hazafelé, egyrészt hogy felderítsék az ország ezen részét, másrészt hogy figyelemmel kísérjék Szapolyai János erdélyi vajda a Tisza bal partján állomásozó seregének hadmozdulatait. A majd 1526 szeptember 28-29-ét a városban töltő török sereg érkezéséről a szegediek korábban értesülve mozdítható értékeikkel a folyó túlsópartjára keltek át, ahová a török had nem tudta őket követni, így szokásukhoz híven az üresen hagyott város felégetésével kellett megelégedniük. A környező falvakban kárpótolták magukat, és a községek kirablása után sok foglyot, lábasjóságot és élelmiszert zsákmányolva sietősen indultak tovább. A várost azonban ekkor még nem érte pótolhatatlan veszteség és kár, mert népeesszámára 1546-ban megközelítette az 1522-est.

Szeged azonban ezzel nem úszta meg a zaklatást, mert Cserni Jován, a Fekete Ember szerémségi szerb menekültekből verbuvált hadának fenyegető jelenlétét és sarcolásait kellett elviselnie közel egy éven át. A hatalmi

A vár déli kapuja a tiszai rőndellával

vákuumban, amely a mohácsi csata után a Délvidéken kialakult, János király Jovanra és seregére bízta volna a török elleni védekezést. Mivel a zsoldfizetés elmaradt, a fosztogatástól, erőszakotól és zsákmányolástól egyébként sem idegenkedő szerb had az ellenőrzése alatt tartott vidék — amely Bács megyétől Erdélyig terjedt — kirablásával biztosította megélhetését. Jovant miután több ellene küldött nemesi sereget megfutamított, végül Cibak Imrétől szenvedett vereséget 1527 június 25-e körül, majd Szegeden érte életveszélyes lővés, amint Szerémi György leírásából értesülünk. Halála után seregének egy része a török, a másik pedig János király szolgálatába állt. Ezek után a város török kézre kerüléséig eltelt másfél évtizedben a két király, János és Ferdinánd csapatai valamint török portyázók járták a szegedi vidéket, amely valódi gazda nélkül állt, és a város elfoglalása szinte csak technikai kérdés lett a török számára.

A kutatás hagyományosan 1543 farsangjára teszi Szeged török katonai megszállását és ezzel a Hódoltságba kerülését, mára azonban egyértelművé lett, hogy török katonák már korábban tartózkodtak a városban. Szakály Ferenc szerint már 1542 augusztusában hat janicsár bizonyosan a városban tartózkodott. Hegyi Klára pedig újabb forrásokra támaszkodva írja, hogy a titeli őrség tíz újoncának kinevezését Szulejmán szegedi szandzsákbég terjesztette fel 1542 februárjában, ami azt jelentette, hogy a Duna-Tisza köze déli területét ekkor már a törökök önálló szandzsáknak tekintették, és a vár valamint a város elfoglalása számukra csak adminisztratív kérdésnek tűnt, ami egy év múlva következett be. Miután Mehmed budai pasa a magához rendelt Zákány István főbíró valamint Csütörtök László, Somalyi Pál és Budai István esküdtek fejét vette, csapataival Szegeden termett, a város lakosságát jó török szokás szerint meggyötörte és megsarcolta majd a várba helyőrséget telepítve megszállta.

A városban tartózkodó török katonaság, az első őrség létszámáról 1545-1546-ból állnak rendelkezésünkre adatok, amely szerint az első zsoldlistán feljegyzett 470 főből a szemlén 361 volt jelen és 360 vett fel zsoldot, a másodikon a jelenlévő 400-ból 495-en vették fel járandóságukat. A katonák mintegy fele balkáni eredetű volt, és majdnem fele részük keresztény. A csapatnemek közül a műsztahfizok (az őrségnek az általános védelemre állított jobb minőségű gyalogos csapata) képezték a legnagyobb részét, őket számuk szerint az azabok (gyengébb és kevesebbre becsült, általában rendetlen és fegyelmetlen gyalogos csapatnem, amely vízen, hajókon és kikötőkben is szolgált) követték, majd a martalócok (a legrosszabbul fizetett határok és vizek őrzésére használt balkáni eredetű keresztény gyalogosok, akik között lovasok is találhatók) jöttek, utánuk számban a lovasok, a portyázásra használt, legjobban fizetett egység következett, a sort pedig a 12 tüzér zárta. A vár őrségének létszáma állandóan változott a körülményektől függően, ám a hódoltság idején mindig létezett török helyőrség a várban.

Mintegy tíz évvel később, az 1551-1552. évi Maros-völgyi hadjáratok idején, annak epizódjaként játszódtott le a városból elmenekült gazdasági és szellemi elit egyik tagja, Tóth Mihály volt szegedi bíró, jó lovasgazda vezette kísérlet, amelynek során szerettek volna visszavenni Szegedet a töröktől. A várost el is foglalták Tóth Mihály hajdúi, a várat azonban a késlekedő német sereg támogatásának elmaradása miatt nem tudták bevenni, és a megérkező török felmentő csapatok pontot tettek a kísérlet végére. A tragikus sorsú vállalkozás — amelyről Tinódi Lantos Sebestyén is megemlékezett *Históriás ének a Szegedi veszedelemről* című művében — nagy anyagi és véráldozattal járt, és vele a kortársak előtt világos lett, hogy a város és vidéke visszavonhatatlanul a Török Birodalomba tagolódott. A hatalomváltás egyúttal jelentős etnikai mozgással járt, ugyanis az addig többségében magyarok lakta Bácskából Cserni Jován hada és a megújuló török hadjáratok a magyar népelemet „kisöpörték”, helyüket balkáni népelemek foglalták el, ilyen módon az etnikai- és nyelvhatár a Tisza bal és jobbpartján egyaránt a várostól nem messze húzódtott az 1550-es évekre.

Blazovich László

Baurnefind Gyula jurátus a forradalomban

1848-as szegedi relikviák

Különleges dokumentumot őriz a szegedi Szűts család az 1848-as forradalomból. A megsárgult, kétrét hajtott 50 x 22 cm-es papíros két oldalán a Mit kíván a magyar nemzet 12 pontja és Petőfi Sándor Nemzeti dalának kézzel írt másolata olvasható szegedi keltezővel, 1848 március 18-i dátummal, Gy szignóval. A márciusi sorsfordító napok e becses, Szegeden keletkezett dokumentumának szerzője a szegedi gyógyszerészcsalád sarja, Baurnefind Gyula, kinek családneve a későbbiekben Bauernfeind-ként ismert. Abban a korban nem szokatlan ugyanannak a névnek eltérő írásmódja. E dokumentummal együtt a Szűts család megőrzött két levelet is, melyeket Gyula a bátyjának, az akkor gyógyszerészségéd Mihálynak írt 1848 februárjában és áprilisában, mindkét levél címzésén Baurnefind névalakot használt.

Mit tudunk a márciusi forradalom lelkes hívéről Baurnefind Gyuláról és a dokumentum keletkezéséről? Sajnos, keveset. Gyula rövidre szabott életét is (1829-1848) töredékesen lehet rekonstruálni. Annyi bizonyos, hogy pesti tartózkodása alatt fiatal jurátusként belekérült a forradalom fő sodrába, és mielőtt valójában elkezdhetne volna pályáját, a gyorsan pergő események tovább ragadták. Az első egyikeként, és talán az első szegediként adta életét a nemzeti szabadsáért.

Amit biztosan tudunk a levéltári adatok alapján: Baurnefind Gyula Szegeden született 1829. április 14-én. Édesapja Baurnefind Ferdinánd gyógyszerész, édesanyja Kraller Emília. A házasságból négy gyermek született: Mihály (1827), Gyula (1829), Josepha (1831) és Ferdinánd (1832). Az édesapa városi polgár és választott szószóló volt, majd városi képviselő. A család vagyonosnak számított, az 1839/40-es adófékönyv adatai szerint az öt első osztályú iparúzó között Grün János könyvnyomató, Felmayer Antal kékfestő és Krammer Mihály szabómester között ott volt Bauernfeind Ferdinánd gyógyszerész is. Háza az akkori Piac-téren állt. (1848-ban Szabadság térre változtatták a tér nevét. A ház ma már nincs meg, helyén a Viktor Hugó u. 6. és a Deák Ferenc u. 27. sz. épület áll.) 1848-ban a közrend-, közrend- és vagyonbátorsági bizottság tagja volt. Kossuth Lajos az ő házában szállt meg 1848 októberében toborzó körútján.

A Baurnefind család második gyermeke, Gyula 11 évesen kezdte meg tanulmányait a piaristák vezetése alatt álló gimnáziumban 1840-ben. Utoljára az 1845/46-os tanévben találjuk bejegyezve nevét az iskola értesítőjében a másodéves bölcsészhallgatók között.

Ezután került Pestre, ahol jogi tanulmányokat kezdett. Levelei tanúsága szerint szoros kap-

csolatban maradt családjával, tájékozottságát, frissen megszerzett tudását igyekezett családjára használhatóvá tenni.

Az 1848 tavaszi események alapvetően megváltoztatták a fiatal jurátus Baurnefind Gyula ígéretesnek induló pályáját is, mint oly sok kortársát.

A pesti forradalom híret a szemtanúk és résztvevők a szabad sajtó első termékeivel március 17-én hozták Szegedre, a délután 5 órakor érkezett „Pannónia” nevű, nemzeti zászlóval díszített gőzhajón. A péstről érkező utasok az események bizonyosságául a „Mit kíván a magyar nemzet” és Petőfi Sándor „Nemzeti dal” című költeményét mutatták a fölfokozott hangulatban várakozó sokaságnak.

Minden bizonnyal az utasok között volt Baurnefind Gyula is, mivel a kézírásával lemásolt dokumentum alá március 18-i dátumot és szegedi keltezőt írt. Valószínűleg a lelkesedéshez és az érdeklődéshez képest kevés volt a hozott példány és ilyen módon kellett sokszorosítani.

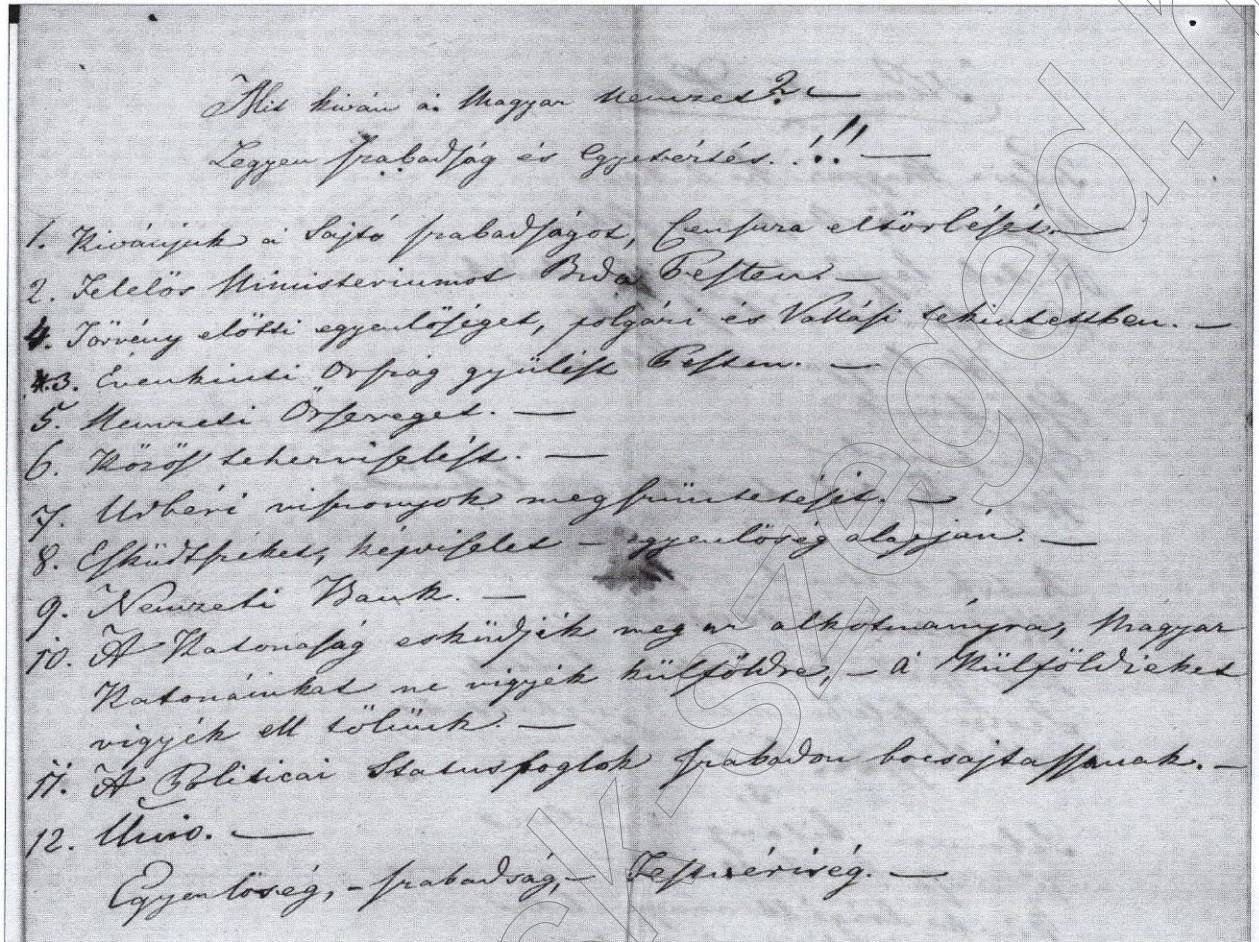
A pesti forradalom szimbólumává váló verset Petőfi március 13-én éjjel írta a 19-ére tervezett reformlakomára. A Mit kíván a magyar nemzet 12 pontja már március 11-én elkészült Irinyi József megfogalmazásában, tehát mindkét dokumentum a nyomdai sokszorosítás előtt (március 15.) közkezen foroghatott kéziratos másolatokban. A Nemzeti dal napok alatt országosan nagy népszerűségre tett szert, népgyűléseken, színházakban szavalták, hamarosan több megzenésítése, fordítása látott napvilágot.

A szegedi másolat első és második versszakának második sora eltér az eredeti szövegtől: „Most az idő, most vagy soha” ill. „Kárhoztattak ősapáink” E szövegmódosulást okozhatta a sietős másolás is, de az a lehetőség is fennáll, hogy az írója fejből idézte a sokat leírt, halott sorokat.

Baurnefind Gyula nem sokáig maradt családjá körében, munkája Pestre szólította vizsza. Április 2-án már bátyja két levelét egyben válaszolta meg. Ebből a leveléből következtethetünk a pesti történésekre és saját szerepére is. Bátyja peres ügyeiről szólva a rendkívüli és átmeneti időszakra figyelmeztette, miszerint az új országgyűlés összeüléséig nem lehet pereskedni, a váltó törvényszék idéző iratának pedig a dátumára volt kíváncsi. A napról - napra gyorsan változó, valóban forradalmi helyzetben határozottan el tudott igazodni. A váltótörvényszék ekkor időszakosan kénytelen volt szüneteltetni munkáját, mivel az idegen, osztrák felségjelű pecsétjeit a közfelháborodás miatt nem használhatta, hivatalos iratot, idézést a helyzet rendezéséig a törvényszék nem tudott kiadni. Erre az eseményre világít rá

48-as szegedi nemzetőrtiszt
(Tóth Molnár Ferenc festménye)

egyik mondatával: „magam voltam az egyik ki-ai Válo feltörvényszéki pecsétnyomot betörvén az össze ült táblához elvittük”.

Az összeült tábla a Pest megye közbátorságra ügyelő állandó választmánya volt, melyet Pest példájára március 21-én hozott létre a vármegye rendes közgyűlése. A 47 tagú, majd két nap múlva további tíz taggal kiegészített forradalmi választmányba a liberális nemesség és a pesti polgárság képviselői mellett helyet kaptak a márciusi fiatalok közül öten: Petőfi Sándor, Vasvári Pál, Irinyi József, Jókai Mór és Degré Alajos. A választmány eredeti feladata a megyebeli nemzetország megszervezése és a rend fenntartása lett volna, de a helyi jellegű tennivalókon túl a választmány országos jelentőségű kérdésekkel is foglalkozott az április 15-i utolsó üléséig. Baurneind Gyula valószínűleg egyike volt az üléseken jegyzői minőségben részvevőknek, így aktív közreműködője lehetett a márciusi eseményeknek.

Március 28-án a választmányi ülés folyamán jelentették, hogy a pesti nép egy része a váltótörvényszék felé indult az a céllal, hogy a még mindig kétféjű sasos, latin köriratos pecséteket használó törvényszék pecsétnyomóit elvegye. A választmány küldöttséget nevezett ki (Vasvári, Perczel, Irányi és Petőfi) a kicsapongások megakadályozására. „Az első bírósági váltótörvényszék 3 rendbeli hivatalos pecsétnyomóját önként küldé át a választmányoknak. A váltófeltörvényszék elnöki pecsétnyomóját szinte átadta. E négy pecsétnyomó a választmányban az elnök által bereszeltek és a Magyar Nemzeti Múzeumba tétetni határozatták.” A két bereszelt vonallal érvénytelenített pecsétnyomók ma is megtalálhatók a Nemzeti Múzeum gyűjteményében.

Azt, hogy Baurneind Gyula mikor tért vissza Szegedre, nem tudjuk. A rendkívüli események hatására, az elrendelt mozgósítás miatt, vagy csupán a nyári szabadságra utazott haza? Mindenesetre június elején ismét itthon tartózkodott. Mint a királyi tábla helyettes jegyzője június 13-án kérvén-

nyel fordult a város közgyűléséhez, hogy tiszteletbeli jegyzői kinevezését támogassák.

A közgyűlés a kérelmet a tanácshoz utasította véleményezésre, döntés, úgy tűnik nem született az ügyben.

Baurneind Gyula további sorsáról a dokumentumokkal együtt megőrzött kisméretű cédula tudósít, melyen a következő szöveg olvasható:

A forradalom után a Rácokkati Tsatában Szentamáson megsebesült és itthon 21 Julius Este 9 orakor meghalt életének 19 Évében eltemetett 23 án 848.

A feljegyzés az első magyar – kudarcba fulladt – katonai hadműveletről szól. Baurneind Gyula halála az önvédelmi harc kezdetén, az első csaták egyikéhez köthető.

Szenttamás a Bácskában, a Ferenc csatorna partján található. A rómaiaktól származó sáncrendszerét a déli ország-részben szerveződő szerb felkelők megerősítették és előretolt támaszpontként használták, ahonnan gyakran kicaptak záskmányszerző céllal a környék magyar és német településeire. A magyar hadvezetés első célpontja Szenttamás lett. A térségbe vezényelt kormánycsapatokat nemzetőrökkel egészítették ki.

Az április 7-én, az uralkodó által jóváhagyott 1848 évi 22.sz., „A nemzeti őrseregről” szóló törvényekkel biztosította kereten belül hozták létre az első tíz honvéd zászlóaljat. A nemzetőröktől eltérően azonban a katonáskodást nem kötötték vagyoni cenzushoz, a háromévi szolgálatot vállaló önkénteseket a sorkatonaság szabályai szerint képezték ki és szerelték fel. Az új alakulatok toborzását országszerte május 20-án kezdték meg. Az első időszakot a bizonytalanság jellemezte az újoncok kiképzésének, ellátásának, felruházásának mikéntjére vonatkozóan. A részletes toborzási utasítás csak május 30-án jelent meg, ekkor jelölték ki a hadfogadó központokat is.

Szegedet a 3. zászlóalj alakulási helyének jelölték ki, aho-

Nevezeti Dall.

Talpra Magyar hi a harc
 Most az idő most vagy soha,
 Rabok legyünk vagy szabadok
 Ez a kérdés valapárók

A Magyarok Jelenére
 Előszörünk

Előszörünk

Hogy Rabok lovabb nem lépünk.

2.

Rabok voltunk mostanáig
 Munkorattak orszáink
 Niki szabadon éltek haláluk
 Szolgá föltte nem nyughadtak
 A Magyarok s. a. t.

3.

Szomorú bírány künbers
 Hi most ha kell halni nem mers
 Ninek drágább orszá jétele
 Mint a harc bevétele.

4.

Férgessé a láinnal a kard
 Tobbán kessé a kard
 Es mi meg is láinnal kardunk
 Ide vele végi kardunk.

5.

A Magyar név megint szép szép
 Mello végi nagy hírek
 Mint ná kunk a szabadok
 Szolgunk a gyálaiatott

6.

Hol virjünk domborulva
 Hurokaink leborulva
 Es áltó Jmáidig mellett
 Munkánk ill frénk neveinket.

Szeged 18de Mártius 848.

E. B.

vá Bihar, Békés, Arad, Csanád, Csongrád, Krassó, Temes és Torontál megyék területéről, ill. Nagyvárad, Arad, Gyula városokból irányították a jelentkezőket.

Mikor állt a Szegeden gyülekező önkéntesek közé Baurnfeind Gyula? Erre is csak következtetni tudunk.

Annyi bizonyos, hogy Szegeden a toborzás május 21-e óta folyt, és egyre nőtt a térlenség okozta türelmetlenség a honvédek közt a Délvidékről érkező kedvezőtlen hírek hatására. A városnak pedig egyre nagyobb gondot okozott a létszámban gyorsan növekvő zászlóalj elhelyezése, élelmezése, ruhával, fegyverrel való ellátása. „Joggal nevezi e zászlóaljat Szeged magáénak” - írta a történész Reizner János - nem is annyira a beállt szegediek létszáma miatt, hanem „mert azt a város toborozta, eltartása, felruházása s felszerelése teljesen a város részéről teljesített.”

Szabadságharcunk első áldozata, a „legelső honvéd, a 3. zászlóalj derék közvitéze Baurnfeind Gyula volt.” - írta a Szegedi Híradó 1871. március 5-i száma, utalva az önkéntesek között folyó versenyre az elsőségért.

A jelentkezők között nem Baurnfeind Gyula volt az első. A kortárs és szemtanú, a 3. zászlóalj történetét 1887-ben megíró Hegyesi Márton szerint Baurnfeind jó barátja, a végzett jogász Mogyoródy (akkor még Kaiser) Adolf (1824-1908), a későbbi honvédfőhadnagy, találkozott vele Szegeden „s kit Damjanich már akkor magával akart vinni, de a ki ezt a lépést megtenni vonakodott, míg meg nem tudja, hogy minő társai lesznek. Mogyoródy aztán meglátván Ó-Becsén, hogy minő művelt fiúk vannak a zászlóaljban, sietett vissza Szegedre, hogy azt tudassa barátjával, Bauernfeiddal, ki be sem várva gyógyyszerrel apjának beleegyezését, rögtön elutazott Mogyoródyval Ó-Becsére s ezzel együtt a 6-ik századba léptek be.” Hegyesi Mogyoródy Adolf visszaemlékezésére hivatkozva írta le a történetet. Mogyoródy, aki nemcsak a magyar, hanem az olasz szabadságharcot is végigküzdötte és ezredesi rangot ért el, évtizedek múlva sem tudta felejtani katonai karrierje kezdetét és azt sem, hogy barátját, aki hívására csatlakozott a zászlóaljhoz, az első csatában veszítette el. E személyes jellegű adatban nincs okunk kételkedni. A dátumokat az események ismeretében hozzárendelhetjük a történetekhez.

A még szervezés alatt álló 3. zászlóaljat hiányos felszereléssel, megfelelő számú tiszttel és parancsnok nélkül június 21-én vezényelték a déli hadszíntérre, hogy megakadályozzák a szerb felkelők előrenyomulását a Tisza vonalán. A zászlóaljat elkísérte a szegedi serezedbéli helyőrség 300 főnyi katonája és egy fél ágyúteveg is. A 913 főből álló, a szegedi nemzetőrök kölcsön puskáival felszerelt 3. zászlóalj őrmagyává és parancsnokává június 22-én Damjanich Jánost nevezték ki, aki zászlóaljának indulása utáni harmadnap ért Szegedre és haladéktalanul egysége után indult az óbecsei táborba. Ekkor, június 24-én találkozhatott Baurnfeind Gyulával Mogyoródy Adolf, aki még Pesten szegődött Damjanich mellé és vele együtt utazott Szegedre. Mivel a gőzhajók, amivel a közlekedést meg lehetett oldani, nem mindennap indultak, július elejére tehető az az időpont, amikor Baurnfeind Gyula beállt önkéntesnek a 3. zászlóaljba.

Damjanich a kemény kiképzési elvei mellett nagy gondot fordított a zászlóalj felszerelésére és ellátására. Honvédegyenruhát azonban csak ősszel kapott a zászlóalj. „A sok intelligens fitu azután nagyon jól festett a veres zsinóros, kávészínű atillában, nadrágjuk és sapkájuk is kék volt, az utóbbi veres szegéllyel, csákójuk pedig fekete, nemzetiszín rózsával.” - írta Hegyesi Márton. Itt szükséges megjegyezni, hogy a legendás Damjanich „vörös sikkásai” nem a 3. zászlóaljat jelentette. A 9. azaz kassai zászlóalj Miskolcon toborzott önkéntesei vonultak be vörös sapkában, amit Kassán az egész zászlóalj átvett. Az egyenruházati szabályzattól eltérő sapka a hősi helytállás megkülönböztető szimbólumává vált. A 9. zászlóaljat augusztus elején vezényelték a délvidéki harctérre. Szeptemberben, Jellasics betörése után, amikor

jelentős erőket csoportosítottak át a déli országrészről a Dunántúlra, nagyobb feladat hárult az itt maradókra. Októbertől Damjanich hadosztályában egymás mellett harcolt a 9. és a 3. (szegedi) zászlóalj, amelyik vítézség dolgában nem maradt el a 9. mögött. A köztük támadt vetélkedés eredményeként, a megkülönböztetés erősítésére a szegedi zászlóalj fehér kaskostollat tűzött a fejedőjére. Ezt a dicsőséges időszakot azonban Baurnfeind Gyula már nem érthette meg.

A létszámban kiegészülő 3. zászlóalj július 14-én esett át az első tűzkeresztségen Szenttamás eredménytelen ostrománál. A kudarc okaként elsősorban a főparancsnoknak kinevezett hr. Philipp Berthold altábornagyot, a kassai hadosztály parancsnokát jelölik meg a hadtörténészek, aki kellő előkészítés és felderítés nélkül indította el az erődítés elleni hadműveletet. Ostromra tulajdonképpen nem is került sor a hadoszlopok összehangolatlan működése miatt. A szerb ágyútüzének értelmetlenül kitétt újoncok helytállása hiábavalónak bizonyult. A 3. zászlóalj vesztesége két halott, öt súlyos és két könnyű sérült volt. „A súlyos sebesültek közt volt Baurnfeind Gyula, kinek egyik lábát az ellenség ágyugolyója sodorta el, s kit ápolásra Szegedre a szülei házhoz szállítottak gőzhajón, de útközben sebe úszköt kapott s elhunyt.” - írta Reizner János A régi Szeged I. kötetében.

A család őrizte feljegyzés szerint hosszú szenvedés után otthon halt meg július 21-én, két nap múlva 23-án temették. A köztisztületben álló család tragédiáját az egész város átérezhette. Temetésére alkalmi vers jelent meg „Gyászemlék, Baurnfeind Gyula önkényes hamvaira” címmel Sz. M. - valószínűleg Szabó Mihály - tollából. A szegedi Grün János nyomdából kikerülő röplap a hősi halált halt ifjú barát és polgártárs emlékét kívánta megörökíteni. A költő személyesen ismerhette az elhunytat, mint az első sorok megszólítása mutatja:

*Eltávoztál hamar körünkől
Hőslelkű ifjú, s jó barát!
Hamar, de nagyszerűen rovd el
Léted nemes tartozását!*

*Még ifju vagy - s már is kiküzdéd
A halhatatlanság nimbusát, -
A bon büszkén tűzi fejedre
A polgárérdem diszlobmját.*

*Sirodat nem agkor ásta meg,
S jelköre sem szorul neved:
Egy cziprus - ág, s a bon muzsája
Örökítik hős emléked.-*

*Még áll a harcz - még zúg a vész
Hazánknak déli részében,
S te már örök nyugalmad alszod
A sírok néma éjében.*

A költő a továbbiakban nem kevés pátosszal és harci elszántsággal bosszút fogadott az eltávoztott barátért és az összes elkövetkező áldozatért, hiszen a harc, - ezt jól tudta - éppen csak elkezdődött. A hősök és áldozatok hosszú névsorát Baurnfeind Gyula csak megnyitotta.

Szenttamást az évben még két alkalommal próbálták bevenni a magyar csapatok, eredménytelenül. A szerb felkelés és ellenállás jelképévé vált sáncrendszer 1849. április 3-án került magyar kézre. A sikerben Perczel Mór tábornok parancsnoksága alatt a szegedi nemzetőröknek volt kiemelkedő szerepük Földváry Sándor őrnagy vezetésével.

A szabadságharc első szegedi katonájának, Baurnfeind Gyulának az emléke nem veszett el. Márvány sírjét nővére állíttatta, sírhelye máig megvan a szegedi Belvárosi temetőben, a kevés 1848-as emlékeink egyikeként.

Fári Irén

Kligl Sándor szobra a címlapon

Részvételünk a II. világháborúban

Egy fejezet Kanyó Ferenc: Világháborúk szegedi hősi halottai című új könyvéből

A második világháborús halottaink megnevezéséhez komplex vizsgálódását állítottunk könyvünk középpontjába. Tíz éves kutatásunk eredményeként elértük, hogy a város hallottait névszerint megnevezzük, amelyet korábban két terjedelmes könyvben publikáltunk. Ezekben Szeged embervesztését, lehetőleg a teljesség igényével igyekeztünk számbavenni.

A könyvek megjelenése kiváltotta a szakma és az érintett lakosság érdeklődését egyaránt. Újabb adatközlők jelentkeztek, számos észrevétel érkezett és a könyvekből kimaradtak hozzátartozói, egykori ismerősei és barátai, bajtársai jelezték a hiányokat. Időközben a kutatást a háborús embervesztéssel összefüggésbe hozható polgári és ka-tonai iratokra, pl. a vegyes katonai iratokra is kiterjesztettük. Ezért vált szükségessé, hogy egy új könyvben a kezdeti kutatási bizonytalanságból adódó hibákat pótkötetben korrigáljuk, s nem a kutató hibájából adódó kimaradtak adatait feldolgozzuk.

Ehhez a kutatás több éven át tartott. Az előző könyvek több éves és az adott lehetőségeken belül

teljesnek mondható adatgyűjtése révén Szegeden 4728 katonai, munkaszolgálatos, levente, deportált és egyéb polgári áldozat neve vált ismertté. Ez a szám most az újabb kutatások és pontosítások eredményeként 5452 főre módosul, és máig sem végleges, mint ahogy a jövőben sem lehet lezártnak tekinteni.

A kutatás módszerei. A második világháborús magyar veszteségkutatásnak nincsenek kiforrott módszerei. Az embervesztés megállapítása alapvetően két módon történhet. Az első a nép-számlálásokra alapozott demográfiai összehasonlító módszer, amely az 1941-es és az 1949-es népszámlálási adatokból indul ki. A végső számszerű eredménynél figyelembe veszi az abszolút népességfogyást, a 8 év természetes szaporodásában demográfusok által feltételezett hiányát, a háború utáni vándorlási egyenlegben bekövetkezett többletet mint veszteséget. Ezekből az adatokból határozza meg a teljes veszteséget. Ennek a módszernek legjelesebb képviselője volt Für Lajos történész, aki az 1984-ben hosszú évtizedek után felrázta a kutatókat. Ez a módszer nehezen adaptálható egy nagy város és régiójának vizsgálatában. A kisebb falvakban és közösségekben más is a társadalmi elvárás.

A második módszer a közvetlen vizsgálódás, amely a tételesen megállapított veszteségeket veszi figyelembe. Nemcsak a társadalmi igény, hanem a pontosság is megköveteli, hogy helyileg ez nevekre bontva jelenjen meg, amely a hitelességet is biztosítja. A közvetlen tételes vizsgálódásra már 1946-ban kísérletet tett Snyder Árpád statisztikus munkája, amely az 1949-es népszámlálás demográfiai kötetében jelent meg. Ebben a következő tételeket jelölte meg (a számszerű adatait nem soroljuk fel): katonai veszteségek a Szovjetunió területén; katonai veszteségek az ország területén; bombázások nyomán meghaltak Budapesten, vidéken; az ország területén ejtett hadifoglyok közül meghaltak; Budapest ostroma során meghalt polgári személyek; a zsidóság polgári veszteségei.

Bár a módszer alapelve miatt is pontosabban képes a veszteségek meghatározására, ugyanakkor számos forráseggyüttes alkalmazását igényli, amelyek a háború után nem állottak és több tételnél nem is állhattak rendelkezésre. Pl. az említett hadifogoly veszteséget Snyder Árpád 12 ezer főben határozta meg, holott a Szovjetunióból 1949–51-ben még 20–25 ezer hadifogoly érkezett haza, s a hadifogoly táborokban az elhalálozás mindennapos volt. (Csak összehasonlításként említem, hogy az ország hadifogoly veszteségét Korom Mihály történész 1984-ben 70–80 ezerre tette, Stark Tamás 1989-ben 150 ezer főben határozta meg.) A mai megállapított hadifogoly veszteség 230 ezer fő, s ez csak a szovjetunióbelit jelenti.

A közvetlen veszteségkutatás elmaradásának fő oka azonban 1949-től az volt, hogy a téma egészét majd 40 éven át a kommunista diktatúra — elsősorban a szovjet függés miatt — tabunak tekintette, a kutatáshoz szükséges források pedig hozzáférhetetlenné váltak. Az 1980-as évek közepén megindult kutatási lehetőségekre támaszkodva Stark Tamás 1989-ben jelentette meg határkönek számító monográfiáját „Magyarország második világháborús embervesztése” címen. Közben 1987–88-tól Csongrád megye községeiben is spontán mozgalom indult el, hogy a helység hősi halottai és áldozatai nevének feltüntetésével emléktáblát állítsanak fel és ma már kevés városban és községben hiányzik ez. (Bár arra is van példa, hogy a Szegedtől 100 km-re fekvő Bács-Kiskun megyei községben, Kecelen ezt már az 1960-as években megtették.)

A fent említett okok miatt Szegeden és régiójában a veszteségkutatás közvetlen módszere lehetett csak a helyes megoldás, és a közvélemény az országos hangulat tükörképeként széles társadalmi támogatottságot is biztosított. Ez a társadalmi támogatás, amelyet a kutató közvetlenül is érezhetett, új igények felmerülését is jelentette, amely új módszerek alkalmazását is igényelte.

Először a kutatás kiterjedtségéről kell szólni. Szeged és régiója a várost és történelmi határterületéből 1950-ben kivált 10 települést érint, amelyből mára Mórahalom 10 éve város, a többi 9 közepes nagyságú nagyközség. Szegeden az 1941-es népszámlálás szerint 136 752 főnyi lakosságra terjedt ki a veszteségkutatás. Ebből 1996-ban jelent meg könyvünk. Még abban az évben Kiskundorozsmáról jelent meg új könyv a veszteségekről, s ez 19 671 főnyi lakosságot érintett. Az anyaközségből 1950-ben négy község vált ki, s a kutatást itt is csak együtt lehetett elvégezni, mert Szegedhez hasonlóan a háború alatt egy közigazgatási egységet alkottak. Kiskundorozsmát 1973-ban Szegedhez csatolták Algyóval (1941-ben 4964 fő), Szőreggel (4460 fő) és Tápéval (4654 fő) együtt (Algyó 1998. elején kivált Szegedből).

A régió összességében 2 várost és 17 nagyközséget jelent. Összlakossága 1941-ben 170 501 fő, amely az akkori Csongrád megye lakosságának 44,2%-át jelentette. A régió szóhasználat nyilván itt önkényes, mert csak azt fejezi ki, hogy az említett községek nagyobbik része az elmúlt 60 évben még Szeged részét képezték és kiváltak, de lakosságuk zöme egykoron Szegedről rajzott ki. Kisebbségi része a városhoz tartozik, településszerkezetileg mindenképpen, de jelentős önálló történelmi múlttal rendelkezik és lokálpatriotizmusuk, identitástudatuk máig is igen erős.

A kutatás módszere alapvetően megegyezik a tételes veszteségkutatás módszereivel. Így kiterjed:

1. Az arcvonalban és hadműveleti területen elszennvedett katonai veszteségekre: katonákra és munkaszolgálatosokra, valamint a hadifoglyokra. Ebben a csoportban dolgoztam fel a „málenkij robotra” elhurcolt polgári személyek közül kikerült áldozatokat. Itt kell megemlítenem egy helyi sajátosságot, amely elsősorban a községekben érvényesül. A helységek védelmében folytatott harcok idején hősi halált halt honvédek erre való tekintettel bevettem a helyi veszteségekbe. A lakosság álláspontja méltányolható: a magyar katonák hősi halála a községek háború alatti történetének szerves részét képezi. A katonák a

temető, vagy a templomkertek hősi parcelláiban vagy sírjaiban nyugszanak. A korábbi 45 évben emléktáblák, emlékművek hiányában a lakosság gondozta, s itt szinte állandóan friss virággal emlékezett ismeretlen helyen nyugvó saját katonai halottaira is. Arra is van példa, hogy a 80-as évek végén felállított emléktáblákra neveiket is felvették. A kutatást erre a veszteségformára is kiterjesztettem. Számszerűségben ez nem sok, kb. a helyi emberveszteség 1%-a, a végső adatokat nem torzítja, de jelezni kell. Mindez összefügg a dél-alföldi harcok jellegével, s a Dunántúlon, vagy Budapesten csak nagy fönttartással, illetve külön tételben alkalmazható.

2. A bombázások áldozatainak számbavétele Szegeden azért bír jelentőséggel, mert a várost 1944. június 2–szeptember 3. között hat stratégiai jelentőségű angolszász bombatámadás érte, és az elszórt bombaledobásoknak is voltak áldozatai.

3. A polgári lakosság veszteségét országosan 80–100 ezer főben határozta meg Stark Tamás. Ezt a durván 1%-os lakossági arányt a helyi kutatások itt nem igazolják, de nem is voltak súlyos harcok. A polgári veszteség is több összetevőből áll. A legjelentősebb a harci cselekmények áldozatainak száma, akik ágyú- és aknarobbanásokban és lőtt sebekben haltak meg. A harcoló alakulatok által elhagyott lőszer, akna, de legfőképpen gránátrobbanásban számos fiatalos gyermek esett áldozatul. Ez Kiskundorozsma nagy tanyavilágában különösen szembetűnő, ahol több mint 10 gyermek értelmetlen halálát okozta. Az írott történelem a már említett okok miatt nagyon sokáig hallgatott arról, — az orális történelem viszont nem — hogy a megszálló szovjet csapatok atrocitásainak, bandákba verődött kisebb csoportok erőszakoskodásainak is igen sok áldozata (köztük sok nő) volt. Mindezt kutatásaink során igyekeztem számba venni, s ez utóbbi a polgári veszteség kb. 20%-át teszi ki.

4. A zsidóság vesztesége a holocaust a háború totális jellegéből, a náci ideológia zsidó faj elleni háborújából következett. Deportálásuk német forgatókönyv alapján 1944. június 25, 26, 28-án Szegedről történt Auschwitzba és a Bécs melletti Strasshofba, de kb. 150 főt már közvetlenül a német megszállás után internáltak, majd deportáltak. A községekben összesen csak 2-3 zsidó család található (kb. 70 fő), de Szegeden az ország egyik legnagyobb zsidó közössége élt, amely a dualizmus korában a neológ zsidóság központja volt. Létszámuk a népszámlálási adatok szerint 1930-ban 5300, 1941-ben 4161 fő, amely az összlakosság 3%-át jelentette. A konvertitákkal együtt 4600 főt, — a több száz főnyi munkaszolgálatos és a mentesítettek kivételével — deportáltak.

A kutatás céljai tehát nem térnek el a veszteségkutatás elveitől. Így az áldozatok sorában honvédek, munkaszolgálatosok, hadifoglyok, leventék, deportáltak és azok a polgári személyek szerepelnek, akik a harci cselekmények, illetve a háborús megszállásból adódó körülmények során hősi halált haltak, eltűntek, meghaltak. Ide kellett sorolni a terület védelméért folyó harcokban elesett honvédeket és polgári személyeket, sőt azokat is, akik a hadifogságból hazatérve az ott szerzett betegségben rövid idő elteltével meghaltak, vagy a gettózás, a deportálás, illetve a szovjet megszállás időszakában elkeseredettségükben, félelmükben, emberi megaláztatásukban öngyilkosságot követtek el.

Fő törekvésünk az volt, hogy az áldozatoknak személyre szólóan állítsunk emléket. Ezért a rendelkezésre álló ismeretek mellett a feltárt forrásokból a következő adatok szerepelnek: foglalkozás, születési hely és idő — vagy az eltűnés, halálozás időszakában az életkor —, szülőik neve (elsősorban a személy azonosításához nélkülözhetetlen anyja neve), családi állapot, illetve az esetleges házastárs neve, s a legutolsó lakcím. Valamint a katonai adatok: rendfokozat, alakulat (állománytest és csapattest), bevonulási hely. Elsősorban az utolsó bevonulási idő, harci eseményekben való részvétel a döntő, valamint az eltűnés (utolsó életjeladás vagy hír), továbbá a halálozás körülményei, lehetőleg pontos helye és ideje. Tiszteknél a teljes katonai nacionálé megadására törekedtünk.

A kutatás módszerei nem térnek el a tudományos alapkutatásnál alkalmazottaktól. Széleskörű forrásfeltárást kellett végeznünk. Alapforrásként kezeltük a halotti anyakönyveket. A bejegyzések alapjául szolgáló fellelhető holtánnyilvántató végzéseket, a szegedi járásbírói határozatokat a háború kezdetétől 1998. szeptember 1-ig feldolgoztuk. Ehhez kapcsolódóan bizonytalan helyzetekben az egykori (1900–1925 közötti) születési anyakönyveket is áttekintettük adatpontosítás céljából. Hasonlóan jelentős segítséget kaptunk az egyházi halotti és születési anyakönyvek kutatása kapcsán. Jelentős forrásnak bizonyult a hadigondozási és árvaszéki iratok kutatása is. Budapesten a Hadtörténelmi Levéltárban a Honvédelmi Minisztérium veszteségkimutatása alapján 1941. június 26-tól 1944. november elejéig összeállított veszteségglajstromból a katonai adatokat, az elhalálozás pontos idejét gyűjtöttük ki. Ez jelentette a másik legnagyobb adatbázist.

Sajnos kissé megkésve ismertük fel a Hadtörténelmi Levéltár anyagában található Honvédelmi Minisztérium 22. osztály hadigondozási iratanyagában meglévő nagy lehetőségeket. Mennyisége önmagában is riasztóan nagy, de valóságos kincsesbánya. Ebben található a veszteségglajstrom alapját képező részletes alakulátveszteségkimutatások, amely egy harmadik adatbázist jelentett. Több korábbi téves adat korrigálását a kiegészítő kötetben ez alapján tudtam elvégezni. Az 1944. november 2-a utáni alakulátveszteségjelentések is részben megtalálhatók.

A többretű forrásfeltárást ellentmondásos adatokat is felszínre hozott, sőt több esetben egy forráson belül is előfordul, pl. a holtánnyilvántató bírói határozatban. (Holtánnyilvántatás egyébként máig is csak kb. 70%-ban történt meg!) Részben az ellentmondások feloldása, másrészt a még mindig meglévő hiányok pótlása

(sokszor az elhunyt személyek pontos azonosítása) tette szükségessé, hogy a lakosság többirányú segítségét is kérjem. A gyűjtött adatbázist a helyiek helytörténeti ismeretével és emlékezetével is szembesíteni kellett, amely új módszerként jelentkezett. Szinte az utolsó pillanatban, a még élő 1922–1923-ban született utolsó hadköteles korosztályok célirányú vallatása és kontrollja döntő volt. Ez a módszer rendkívül munka és időigényes, de a kutató számára nagy segítséget jelentett, nem is beszélve az érzelmi azonosulás élményeiről. Ez a módszer tapasztalatunk szerint csak kis és közepes településeken lehet eredményes, Szegeden már nem működött, ahhoz túl nagy a város. Itt a különböző honvéd hagyományörző, bajtársi, hadifogoly és zsidó civil szervezetek segítettek. Ez azonban már nem azonos az előbb vázolt módszerrel, mert a beszélgetéseket mindig csoportban érdemes végezni. Az emlékezet ugyanis csalóka, helyben kell ütköztetni és a kutatónak célirányosan provokálni és irányítani is szükséges.

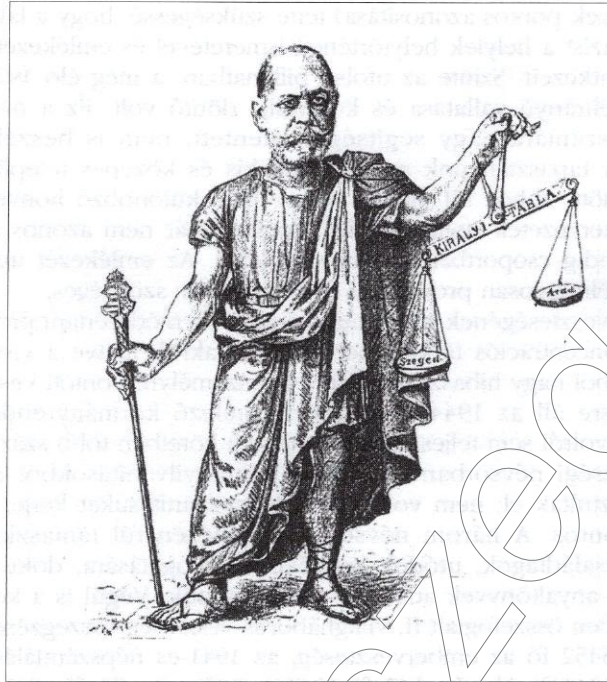
A zsidó áldozatok embervesztésének kiszámítása a legtöbb módszertani problémát vetette fel, mert sem a deportáltakról, sem a koncentrációs táborokból szabadultakról, illetve a visszatértekről nincs iratanyag. Így csak másodlagos iratokból nagy hibaszázalékkal lehet személyre bontott veszteségbemutatót végezni. A deportáltakról rendelkezésre áll az 1944 áprilisában kötelező kormányrendelet alapján készített zsidó hitközség névsora, de ez távolról sem teljes. Az első szegedi kötetben több száz áldozat neve található, akik nem szerepelnek a hitközségi névsorban és csak a holtányilvánításokból derült ki szegedi mivoltuk. Viszont ahol családok pusztultak el, nem volt, aki holtányilvánításukat kérje. A zsinagóga falán található mártírok névsora sem pontos. A három névsor összevetésén túl támaszkodnunk kellett a még élő szemtanúk vagy egykori családtagok, utódok segítőkész támogatására, dokumentumok bemutatására. A zsidó hitközségi és polgári anyakönyvek adatait is összevetettük. Végül is a komplex módszer eredménye tükröződik a három könyvben összefoglalt II. világháborús veszteség összegzésében.

Adatszerűen: Szegeden 5452 fő az embervesztés, az 1941-es népszámlálás lakossági arányának 4%-a, Kiskundorozsmán 563 fő (2,9%), Algyőn 142 fő (2,8%), Szőregen 91 fő (2,3%), Tápén 103 fő (3,2%). A régióban 6351 fő (3,7%). A veszteségben fontos szerepet játszik, hogy Szegeden a holocaust és a zsidó munkaszolgálatos áldozatok száma 2519 fő a veszteség 48%-át jelenti. Nemcsak múltunk pontos megismerése indokolja a veszteségek vizsgálatát, hanem könyvekbe foglalva emléket is állítunk az áldozatoknak.

Kanyó Ferenc

Popovics Lőrinc II. világháborús emlékműve a Belvárosi temetőben

Nagy férfiak (Gipszből). XXXVIII. Osztróvszky József.
Hüvelyk Matyi, 1889. szept. 15. (I. évf. 38. sz.)

Kúriai bíránk

Osztróvszky József és a szegedi királyi tábla

Osztróvszky József 1818. január 12-én született felsővárosi polgárcsaládban. Tanulmányait a kegyes iskola nyomán a pozsonyi jogakadémián folytatva és ügyvédi vizsgával zárva, Szegeden a fiatal értelmiségiek közül — főként az 1840–1841-ben hazatért ifjú ügyvédekből — rekrutálódott reformcsoportosulás vezetője lett. A Város életéről s küzdelmeikről éveken át híven tudósította a Kossuth indította Pesti Hírlapot.

1848/49-ben az ideiglenes állandó bizottmány tagja, a városi őrsereg (a későbbi nemzetőrség) alezredese, a népképviselőt bevezetésével a város első tanácsnoka, egyik, Kossuth helyébe megválasztott országgyűlési képviselője s e minőségében Szeged kormánybiztosa volt. Mint 1869-i visszaemlékezésében megírta: „cholera és börtön” lett a jutalma.

1860/61-ben, a „kis forradalom” évében — egykori elvbarátaitól és az időközben felnőtt nemzedék legjobbjaitól támogatva — a Szeged polgármestere, akkori szép szóval: *polgármagya* lett. A provizórium idején a társadalmi és gazdasági élet egyik szervezője volt, ám az 1867-i tisztújításon az országos Deák-párt helyi megfelelője, a „zöld cédulás párt” vele együtt alulmaradt. Két esztendőnyi, nem rászabott ellenzéki vezérkedés után 1869-ben a királytól kúriai bírói kinevezést kapott; egyetlenként azok közül, akik már 1849-ben a kormányzó elnöktől elnyerték e magas tisztséget. Nehéz büntető felbbsbiteli bírói (tanácselnöki) feladatának majd' három évtizedig a jog és lelkiismerete szerint tett eleget.

Városával szoros kapcsolata 1899. április 22-i haláláig tartott. Amennyire azt legfelsőbb bírói tiszte megengedte, Szeged ügyeit mindig fölkarolta, a fővárosba került szegedi fiatalokat pedig istápolta. Most, amikor a Szegedi Ítéltábla — s nem „táblabíróóság” — újjászerveződik, nem feledkezhetünk meg róla, akinek szerepe lehetett abban, hogy Szeged annakidején, 1891-ben táblai székhely lett.

Bizonysága ennek az a karikatúra, amelyre — a *Szervezés és szervezet* c. közleményem illusztrációs anyagát gyűjtve — a Hüvelyk Matyi 1889. szeptember 15-i számának címlapján bukkantam. Karikatúra mint történeti bizonyíték? Igen. Lévéen, hogy az 1956. évi Országos Levéltár-beli tűzben a királyi ítéltáblák 1891. évi újjászervezésének igazságügyi előkészítő iratai elpusztultak, az országgyűlési nyomtatványokon kívül javarészt a sajtótermékekre támaszkodhatunk. Azok meg — egyebek mellett e részletkérdésről is hallgatnak. Addig is, míg újabb adataink lesznek, meg kell elégednünk e mégoly bizonytalan forrással: Tóth Molnár Ferenc karikatúrájával. Rajta az arc — nyilvánvalóan fénykép után — az idős Osztróvszky József hitelesnek tűnő arcma.

Nevét Reizner János művei (1884, 1899–1900) vésték emlékezetünkbe. Magam első cikkemet — az új *Szeged története* monográfia előmunkálataként — napilapunkban fél oldalon tettem közzé (*Osztróvszky József emlékezete*. DM 1979. ápr. 22.; olvasható *A Város és polgára* c., 1999-i gyűjteményemben is), az utolsó — *Osztróvszky József és kora* című 1999-i emlékbeszédem — pedig — a Szeged-beli közlés nyomán — *A Dugonics Társaság Évkönyve* 2002-i kötetében látott újból nyomdafestéket.

A Somogyi-könyvtár *Reform, forradalom, kiegyezés* címmel születésének 175. évfordulóján, 1993-ban életrajzával szerkesztésben adta ki írásait és beszédeit. Halálának 100. évében, 1999-ben pedig szobrot is kapott a Csongrádi sugárút és a még életében (1880) róla elnevezett utca találkozásánál, a Szent István tér mellett.

Kiss Jenő alkotása — az utóbbi évtized legsikerültebb portré-szobra (Tandi Lajos) — a Kerek Attila szerkesztette *Tizenkét év kőben és érben* (2002) c. kiadványának is egyik ékessége. Sajnálatos viszont, hogy e kiskörúton kívüli alkotás, amelynek Felsőváros egykori súlyára is kellene emlékeznie, eddig mintegy rejtve maradt. Érthetetlenül nem került be 1848/49 ünnepi fölidézéseinek — egyébként rutinszerűvé vált — forgatókönyveibe.

József napján egy-egy szál virágot szoktam eléje rakni. Most pedig, némileg kerek jubileumára emlékeztetve: születésének 185. évfordulóján kis koszorút helyeztem elébe. Nemzetiszín szalaggal, a hóba.

Emlékét a Hüvelyk Matyi szellemében is fönntartandó e karikatúra mellett a névtelen szerző szertettől áthatott sajátos írását is újra közlöm. Az Üdvöske-beállítás ugyan frivolnak tűnhet a sok vihart megélt öreg harcos esetében; a belőle sugárzó megbecsüléssel párosult szeretet így is átsüt minden során.

Több mint fél évszázad szünet után 2003. július 1-étől — *mutatis mutandis* — ismét fölveszi tevékenységének fonalát a Szegedi Ítéltábla és a Szegedi Fellebbviteli Főügyészség. Folyóiratunk — a maga eszközeivel — tett azért, hogy az elődszervek 1891-ben történt létrehozatala föltárassék. Magam „*A mi táblánk*” (1891) c. közleményemben mintegy agnoszkáltam Sas Ede egykori szegedi meg váradi hírlapíró hasonló című cikkét a Szegedi Napló 1891. máj. 10-i (vasárnapi) tárcarovatából, az akkori nagy ország minden részéből frissen kinevezett ítélőtáblai bírák és főügyészségi ügyészek nacionáléival (Szeged, 1997. júl.; utánközlésben: *A Város és polgára*, 1999. c. könyvben). Laczó Katalin „*Megkezdtem a törelten utam...*”. *Szeles Elek (1838–1912) királyi táblai bíró életútja* címmel írt, bemutatva az intézmény mindennapjait is (Szeged, 1998. dec.; utánközlésben: *Laczó Katalin Emlékkönyv*, 2001). Doktorandusomnak, Antal Tamásnak Szegedre és Aradra egyaránt kiterjedő résztanulmánya [*Egyiknek sikerült, a másiknak nem. A királyi ítélőtáblák újjászervezéséről (1890–1891)*] pedig megjelent a Szeged 2003. januári számában.

A valamikori kezdetek így föltártak. Van honnan példát meríteni az igazságszolgáltatás e régi-új szerveinek — meg a Városnak is.

Csak arra a 'táblabíróság'-ra ne szoktassák rá a művelt publikumot!

Ami névírását illeti, a kortársak — köztük Reizner János is — Osztrovszkynek írták, ő maga viszont — kevés ismert kivétellel — magyarosabban: Osztróvszkyként írta nevét. Hűséges kutatójaként az utóbbi évtizedben többé-kevésbé sikerült ez utóbbit elfogadtatnom. Az persze természetes, hogy a Hüvelyk Matyi által is alkalmazott névírás e helyütt meghagyom.

Osztrovszky József

„Ki ránk vigyáz,
Reánk ügyel,
És üdvöt ad
Itt létivel...”

Más formának alkotja ugyan meg fantáziánk ennek a pajzán és pikáns operette hősnőnek a képét: azonban Osztrovszky József tényleg a mi *Üdvöskenk*.

Klauzál Gáboron kívül az egyetlen szegedi benlinszülött, aki valamire vitte.

De azért csak úgy gondolkozik, mint a grófnéva felesapott szerpolette:

— Azért, hogy méltóságos úr lettem, szeretlek titeket, istenadta parasztjai.

Ha valami ügyünk, bajunk akad odafent Pesten, csak ő hozza bízzuk.

És Osztrovszky Józsi bácsi olyan jó szívvel kitol minden megrekedt szegedi szekeret a kátyúból: mintha a világon egyéb dolga sem volna.

Olyanforma az ő állapota a maga jóvöltából meg a mi bizodalunkból, mint a néhány való udvari ágenseké volt anno dacumal Bécsben.

Ahová keveselljük a házi eszünket, hát már csak ő cigyelmét hívjuk segedelemre.

Magyar János még a pápaszemét is hozzá küldi reparátatásnak okáért.

Mint a délczeg színmagyar fajta eleven prototiponjának, mint Szeged első alkotmányos polgármesterének, aki nemcsak „*prudens ac circumspectus*”, hanem legelső sorban rendületlen hazafi volt, mint a magyar legfelsőbb bíróság egyik büszkeségének számos és nem tréfaszó közé való érdemei vannak: melyek bizonyára nem mulandó helyet biztosítanak számára az emlékezet áranýkönyvében.

Njncs az a hatalom, amely megmentse a főrendibázi tagságtól.

A mi mágnás-gyártásunk pedig kellemetlen procedúra. Ez a *pair-schub* veszedelmesen hasonlít a „per Schub” nevezetű kényszerutazáshoz.

(Magyarazatul.) Császár Mihály szegedi csizmadiamesterről közelebbit nem tudni; Klauzál Gábor (1804–1866) Csongrád vm. háromszoros diétai követe, 1848-ban miniszter, Szeged egyik országgyűlési képviselője, kétszer is; Magyar János (1832–1899) ügyvéd, városatyja, Osztrovszky hű követője [lv. Szeged, 2002. márc.]; Pap Zoltán (1862–1919) hivatalnok, költő, függetlenségi honatya és lapszerkesztő, esete további kutatást igényelne, leghíresebb dala — Dankó Pista dallamával — a *Nem fúj a szél, nem forog a dorozsmat számalom; főrendibázi tagság*: az 1885. 7. tc. szerint a királytól is el lehetett nyerni, ám Osztrovszky nem kapta meg; *pair-schub*: *pairé* tétel az uralkodótól a brit Lordok Háza tagsági jogával; „per Schub”: kitoloncolás; *propactor*: közbenjáró; *prototipon*: prototípus; *prudens ac circumspectus*: tudós (okos) s megfontolt (körültekintő); *sedes curulis*: Rómában a városrendszert ellátó, piacfelügyeletet gyakorló *aedilis curulis* bírói széke; *szerpolette*: ? (serpolet [fr.]: kakukkfű); a szövetségstefüggésből kiderül: fölkapaszkodott nőszemély; magyarán: kakukktójas); udvari ágens: a szab. kir. városok 1848 előtt kijáró ügynököket szoktak volt tartani Bécsben.

Antik római jellem.

Olyan, mintha egy *propactor* ülne a *sedes curulison*, osztván az igazságot mindeneknek.

Persze ő nála ezt nem a szokásos értelemben kell venni.

Mert rendszerint addig-addig osztogatják a mi bíránk fünek-fának az igazságot, míg aztán édeskeves *jut* egyre-egyre.

Úgy áll a dolog, hogy a mi *Üdvöskenk* két egyforma erejű igazság közül mindig a szegedi igazság részére billenti a mérleget.

Ami nekünk nagyon jól esik.

Irodalmi érdemeinek furfangos históriája van.

Történt annak idejében, hogy Pap Zoltánnak valami baja kerülközött a büntető kodeksz-szel.

Úgy gondolom, a császárral keveredett valami viszállkodásba.

Hiába erősítette a delikvens a vizsgálat során, hogy ő nem valami földi potentátot, hanem Császár Mihály uramat, a becsületes szegedi csizmadiamestert infesztálta káromlásaival, amire rá is szolgált, mert infámis szük csizmákat liferált a tüntető ifjú részére.

A dolog úgy állott, hogy berekesztik hevesvérű íróársunkat vagy három hónapokra.

Ekkor vette a kezébe a szegedi aktát Osztrovszky s szerencsésen és bölcsen *elévítette* az egész izgágaságot.

Kétségkívül az ő érdeme, *elévülhetetlen irodalmi* negatív érdeme tehát, hogy Pap Zoltánt nem csukták be három hónapokra s *így nem írhatta* meg azon két ezer vereszeteket, melyeket a börtön magányában különben bizonyosan megírt volna.

Olykor-olykor visszatér az édes honi földre, hogy Anteus gyanánt fölfrissítse erejét.

Mi meg olyan szívesen látjuk, hogy itthon is marasztjuk legalább — a képét.

Az ítélőtáblák és az európai regionalizmus

Beszélgetés dr. Heidrich Gáborral, a Szegedi Ítélőtábla elnökével

Az 1890. XXV. T. cikkeken alapuló Királyi ítélőtáblák sorában, az 1891-ben felállított szegedi ítélőtábla megszervezésének történetéről a Szeged 2003. januári számában közöltünk dolgozatot. Ebben bemutattuk az ítélőtábláért folyó versengés dél-alföldi történéseit; nevezetesen Szeged és Arad szabad királyi városok törekvéseit a jogalkotó megnyerésére 1890 tavaszán. Arad végül elesett a táblától, viszont Szegeden boldogan ünnepelbékelték meg a sikert 1891. május 5-én, amikor a város nagyszabású rendezvénysorozattal köszöntötte új fórumát. Ki- és felvonult az egész helyi magisztrátus és természetesen a tábla teljes bírói kara Sélley Sándor elnök vezetésével. Nagy esemény volt ez mind helyi szinten, mint az ország életében, hiszen hasonló megnyitót az ország további kilenc vidéki nagyvárosában és a fővárosban is tartottak. Annak idején a szegedi királyi ítélőtábla kerületébe a következő hat törvényszék tartozott: a nagybecskereki, a nagyikindai, a szabadkai, a szegedi, az újvidéki és a zombori. Az ítélőtábla elhelyezése Szegeden kezdetben is problémát vetett fel; először két épület adott neki otthont (a pénzügyi palota és a volt Hungária szálló), majd a Dugonics térre költözött, amely épületet 1921-ben a Ferenc József Tudományegyetemnek adta át. Új elhelyezéseként a Tisza Lajos körüli községi polgári leányiskola épülete szolgált 1950-ig, amikor a felsőbb bíróság néven beszűntette működését. Az intézmény 1997-ig szunyadt, mígnem egy 1997. évi alkotmánymódosítás (1997. évi LIX.tv.) az alkotmány (a sokszor módosított 1949. évi XX. tv.) 45. szakaszának (1) bekezdésébe felvette az ítélőtáblákat, és az országgyűlés törvényt alkotott ezek felállításáról. Megszerveződött az Országos Igazságszolgáltatási Tanács (OIT) is, és elfogadták a bírósági szervezeti törvényeket. Sajnálatos módon politikai viták eredményeként a táblákról szóló törvény végrehajtását 1998-ban elhalasztották, s így 1999 helyett csak 2003. január 1-jén kezdődött meg működését az ország jelenleg három táblája (Budapest, Pécs, Szeged). Ítélező tevékenységet 2003. július 1-jétől fejtenek ki. 2005-től további táblák létesülnek Debrecenben és Győrött. A kollégiumvezetők, a tanácselnökök és bírák kinevezése azonban jelenleg is folyamaiban van, s ezen alkalomból kérdeztük meg az újjászületett szegedi ítélőtábla elnökét, a szervezés és a majdani működés egyes kérdéseiről. Dr. Heidrich Gábor elnök úrral Antal Tamás beszélgetett.

– Elnök Úr! Az első kérdés természetesen arra irányul, hogy hol tart az ítélőtábla jelenlegi szervezése, a személyi állomány megválasztása és a kinevezések rendje, a bírák kiválogatása?

– Jelenleg van egy hatályos törvény, amely szabályozza, hogy 2003. január 1-jétől felállt három ítélőtábla, a fővárosban, Szegeden és Pécsen, és ezek a táblák tényleges működést július 1-jétől kezdik meg. Ennek az a lényege – mi úgy fordítottuk le a törvényi szabályozást, mert egy kissé pontatlan törvény szövege –, hogy július 1-jétől tárgyalnak ezek a bíróságok, és július 1-jétől hozunk érdemi határozatokat. Természetesen az igazgatási természetű működést mind a három tábla január 1-jétől megkezdte. Ha ez nem így lenne, akkor nem is tudnánk megszerveződni. Most tehát van egy hatályos törvény, amely úgy gondolom hosszabb életű lesz, mint az 1997. évi törvény, amely először állította fel a táblákat, egyébként hasonló módon, mert először akkor is három tábla kezdte volna meg működését 1999. január 1-jétől, majd később még két tábla. Most is ugyanaz a helyzet, a debreceni és a győri ítélőtábla 2004. június 1-jén áll majd fel és 2005. január elsején kezd meg a működését. Remélem, hogy a szervezés, amit a szegedi táblával kapcsolatban végrehajtottunk, egy időtálló tevékenységnek fog bizonyulni. Az első lépés az volt, hogy Országos Igazságszolgáltatási Tanács kinevezte az ítélőtábla elnökét január 1-jei hatállyal, aki néhány dolgozóval együtt hivatalba lépett. Én akkor kerültem át a táblához, hat dolgozót neveztem ki január 1-jétől. Fontos feladat volt, hogy a működés alapjait jelentő ítélőtáblai gazdasági hivatalt kellett létrehozni; ez két munkatárssal sikerült is; a gazdasági hivatali osztályvezető meg egy másik munkatárs kezdte meg a működését. Mindazokat a gazdasági tevékenységet elvégeztük, amelyek alapján mondhatjuk azt, hogy ma már önálló jogi személyiségű költségvetési szervként működhetünk. Sok mindent el kellett intézni; a Kincstári Vagyongazgatóságtól az államkincstáron keresztül mindenféle gazdasági szerződést kellett kötni, hogy működni tudjunk. Azon kívül elkezdtem építeni a személyi állományt is; most már kilenc dolgozója van a Szegedi Ítélőtáblának, van már kinevezett elnökhelyettese – március 1-jén kezdte a tényleges működését – van már az OIT által kinevezett két kollégiumvezetőnk, akik április 1-jével kezdik meg tényleges munkájukat; mindhárom

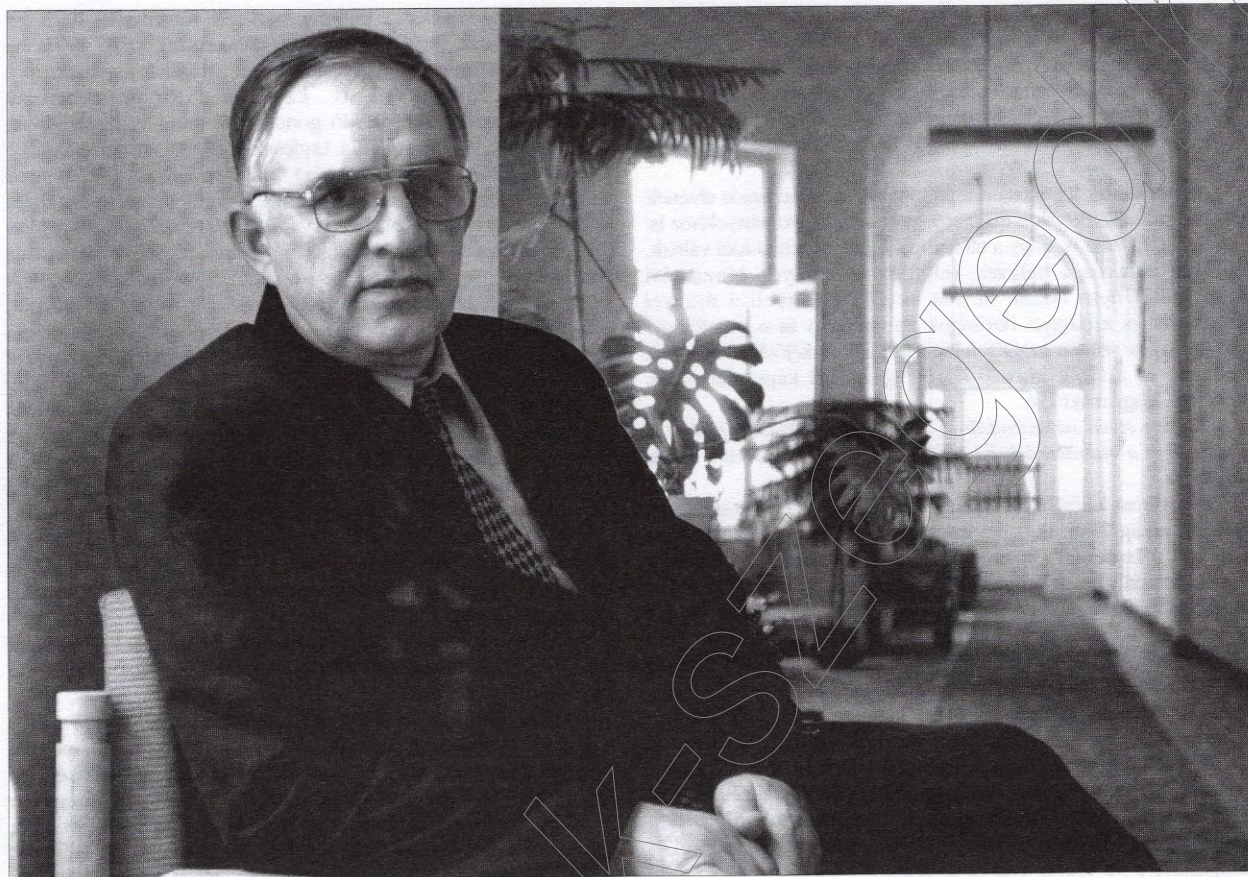
munkatársunk a Csongrád Megyei Bíróságról került át a Szegedi Ítélőtáblára. Folyamatban van a tanácselnökök és a bírák kinevezése, lényegében már eldőlt, ki lesz az öt tanácselnök, akik május 1-jétől kezdik meg munkájukat, és március első napjaiban dőlt el, hogy ki lesz a tizenkét bíró, akik szintén akkor kezdik meg munkájukat, és március első napjaiban dőlt el, hogy ki lesz az a tizenkét bíró, aki szintén akkor kezd meg munkáját. A tanácselnökök kinevezését és a bírák ítélőtáblai bírói beosztását már a tábla elnöke állapítja meg azzal, hogy a szervezeti és a jogállásról szóló törvények alapján az ország összes kollégiumvezetője egy kollégiumvezetői értekezleten – külön büntető és külön polgári ügyzakokban – véleményt nyilvánít róluk, és végül az általam elfogadottakat az OIT helyezi át a Szegedi Ítélőtáblára. Lényegében a bírói kar, amely Szegeden 21 személyt jelent, 2003. május 1-jétől megkezdte működését. Ez azt jelenti, hogy büntető ügyzakokban két, négy személyből álló tanács fog működni (egy elnök és három bíró), valamint három polgári tanács, amely szintén három bíróból áll. Március 1-jétől megérkeztek a táblákra azok az ügyek, amelyek elintézése feladatunk lesz. Hogy ezek milyen ügyek, arra a büntető és polgári eljárási törvények tartalmazznak rendelkezéseket.

– Várhatóan mennyi ügybátralékot jelent ez? Százöt évvel ezelőtt ezres nagyságrendű volt a budapesti ítélőtábla restanciája.

– Ilyenkor csak becslésekre hagyatkozhatunk, de az bizonyos, hogy a büntetőügyekből minden folyamatban lévő ügyet átvesz a tábla a Legfelsőbb Bíróságtól július 1-jéig. Csak olyan ügyeket tárgyal a Legfelsőbb Bíróság továbbra is, amelyeket hatályon kívül helyeztek. Mi arra számítunk, hogy körülbelül 250 ügy érkezik hozzánk az öt megyéből. Polgáriban több ügyre számítunk, ugyanis ott jelentős számú peren kívüli ügy is felhalmozódott, mivel a cégbíróságok, mint megyei bíróságok által hozott határozatok jelenleg még a Legfelsőbb Bírósághoz fellebbezhetők. Ez a helyzet a csőd- és felszámolási ügyek tekintetében is. Polgáriban (civilisztika terén) talán kevesebb a fellebbezett ügyek száma, de onnan is több száz ügyet várunk. Július 1-jétől pedig érkeznek az immáron hozzánk megfellebbezett ügyek.

– Mikorra nevezik ki a teljes bírói és igazságügyi személyzetet?

– Úgy gondolom június 1-jére áll fel a teljes létszám. Összesen

Fotó: Veréb Simon

41 igazságügyi alkalmazott lesz, közülünk mintegy harminccel fogunk dolgozni, amíg ebben az épületben – a valamikori járásbírószék és törvényszék palotájában (A. T.) – leszünk. Ugyanis még egy évig itt leszünk, az említett tisztviselők három irodában fognak dolgozni (polgári, büntető irodák, gazdasági hivatal egyelőre egy légtérben), a bírák pedig olyan szobákban lesznek elhelyezve, ahol jelenleg egyedül van a bíró. (Hozzáam például már át is költözött dr. Kasza Ferenc elnökhelyettes úr.) Megoldjuk a tárgyalótermek használatát is a megyei és a városi bírósággal egyeztetve.

– *Milyen gazdasági báltérel indul ez ítélőtábla működése útján?*

– Megfelelő gazdasági alapunk van, beruházásra is van pénzünk, amelyből minden olyan eszközt megveszünk, amely az új épületben a korszerű elhelyezéshez szükséges.

– *Története alatti a Szegedi ítélőtábla már sok épületben székelt. 1891-ben a financia-palotában, később a Dugonics téren, majd a mai SZTE Állam- és Jogtudományi Karának épületében működött. Hol lesz a tábla most elhelyezve?*

– 1998-ban vásárolta meg a magyar állam a Csongrád Megyei Bírósággal és az OFI-tal együttműködve a Széchenyi tér 7. szám alatti ingatlanrészt a takarékpénztári palotából a Takaréktár utca és a Széchenyi tér sarkán. Kezdetben a megyei bíróság volt a kezelő, s a kezelői jogokat most az ítélőtábla szerezte meg. Ennek az ingatlan résznek a felújítása várhatóan július körül fog megkezdődni; már közel állunk az építési engedély megszerzéséhez, utána közbeszerzési pályázatot írunk ki a kivitelezésre, épp most készülnek a kiviteli tervek. A felújításhoz szükséges összeg rendelkezésre áll, s reméljük, hogy a munkálatok egy év alatt befejeződnek. Oda egyébként nemcsak a Szegedi ítélőtábla fog átköltözni – mivel tetőtér beépítés is történik –, hanem a Csongrád Megyei Bíróság polgári (civilisztikai) ügyszaka is húsz bíróval, s átmege megyei bíróság polgári irodája is. Megjegyzem, ez volt a feltétele annak, hogy a fellebbviteli főügyészség is elhelyezhető legyen, mivel az nem költözik át, hanem a jelenlegi épületben lesz elhelyezve a távozó bíróság helyére.

– *A Szegedi ítélőtábla jelenlegi illetékességében Csongrád, Bács-*

Kiskun, Békés, Hajdú-Bihar és Jász-Nagykun-Szolnok megye tartozik. De mi lesz az ítélőtábla feladata valójában?

– Az ítélőtábla kizárólagosan másodfokú bíróság. A megyei/fővárosi bírósági szint fölött helyezkedik el. A megyei/fővárosi bíróságon első fokon tárgyaló ügyek fellebbezési fóruma. Lényegében átveszi a Legfelsőbb Bíróság ítélkező szerepét. 2003. június 30-án a Legfelsőbb Bíróság ítélkező tevékenysége alapvetően és főszabály szerint megszűnik (ahogy már említettem, bizonyos ügyekben tovább kell tárgyalni egy ideig). Azok az ügyek, amelyek eddig felkerültek a Legfelsőbb Bíróságra, hatásköri változások miatt 2003. július 1-jétől a három, 2005. január 1-jétől – végső soron – az öt ítélőtáblához kerülnek át mind büntető, mind polgári ügyben. Ennek háttérben az áll, hogy nő a megyei elsőfokú ügyek száma.

– *Mit remél a magyar igazságszolgáltatás a felső bírászkodás 21. századi decentralizációjától?*

– Mindenek előtt szerintem ez azt jelenti, hogy közép- és hosszú távon javíthatja az ítélkezés gyorsaságát. Sokan mindezt azonnal várják; ők csalódní fognak, ebből lehet, hogy még lesznek sajtóvíták. Ezek mennyiségi várakozások, de van egy minőségi oldal is: javíthatja az ítélkezés szakmai színvonalát is. Ha bővítik a megyei bírósági hatáskört, akkor bizonyos ügyektől mentesülnek az elsőfokú bíróságok. Ha a helyi bíróságra érkező ügyek száma csökken, csökken a megyére érkező másodfokú ügyek száma is. A szakmai oldal az, hogy az 1997. évi LIX.tv. (egy alkotmánymódosítás) megalkotta az ítélőtáblákat és az OFI-t, és újra fogalmazta a Legfelsőbb Bíróság alkotmányos szerepét is. A feladata ekkortól elsődlegesen nem a bírászkodás lenne, hanem a jogegységesítés. Jogegységi döntéseket kell hoznia, amelyek segítik az egységes ítélkezést. A Legfelsőbb Bíróságon csak a felülvizsgálati ügyeket tárgyalnak. Mindez hosszabb távon elősegíti az ítélkezés egységességét, a felülvizsgálati eljárásban megváltoztatott ügyek száma pedig jelentősen csökkenhet. Azonkívül egy új típusú kapcsolat jöhet létre a Legfelsőbb Bíróság kollégiumai és a megyei bíróságok kollégiumai között. Egy sor szakmai, elvi kérdésben állapodhatnak meg.

– *1890 után az ítélőtáblák hozhattak teljes ülési döntéseket,*

amelyek a mai jogegységi döntéseknek feleltek meg. Hogyan jelenik meg a jogegységi funkció most a táblák munkájában?

– Mindez egyáltalán nem jelenik meg, pontosabban ezek csak konkrét elvi kérdésekben jelennek meg, egyedi ügyekben nem.

– *A közigazgatási értelemben vett felügyeleti jog gyakorlása érvényesül-e az alsóbb fokú bíróságok felett hasonlóan, mint 1891 után?*

– Az ítéletláblák létrehozása a regionalitás európai uniós elvének felel meg, de illeszkedik a magyar jogtörténeti hagyományokhoz is. Talán eljutunk oda is, hogy a táblák igazgatási centrumokká válnak. Jelenleg nem ez a helyzet. Jelenleg semmilyen igazgatási felügyeletet nem látnak el. Ma az OIT felügyeli a megyei bíróságokat, s a megyei bíróságok az elsőfokú és a munkaügyi bíróságokat, s szintén az OIT felügyeli majd az ítéletláblákat is. Az ítéletlábla és a többi bíróság között igazgatási kapcsolat nincs. Reméljük, hogy majd lesz.

– *Milyen elven választották ki a bírákat? 1891-ben jórészt a budapesti és a marosvásárhelyi ítéletlábla bíráit helyezték át a vidéki táblákhoz.*

– A fővárosi ítéletláblára 77 bírói álláshelyet adtak, Pécsre 14-et, hozzánk pedig 21-et. Budapesten 30-35 bírót közvetlenül irányított át az OIT a Legfelsőbb Bíróságról a Budapesti Ítéletláblához. Nekik nem kellett pályázatot benyújtani. Más esetben, valamint Pécssett és Szegeden mindenkinél, az elnöktől a bíróg a generális szabályokat vették alapul: ma Magyarországon minden bírói helyet csak pályázat alapján lehet betölteni – kivéve a Legfelsőbb Bíróság elnökét. Az elnökök tekintetében – a megyén és a táblán is – és a kollégiumvezetők esetében az OIT a kinevező, s az OIT írja ki a pályázatot is, s ezt közli teszi hivatalos lapjában, a Bírósági közlönyben. A tanácselnökök tekintetében én vagyok a pályázatok kiírója. A három táblai elnök megegyezett a pályázati feltételekben. Nyolc évi gyakorlatot vettünk alapul, mivel a magyar bírói kar elég fiatal, és kicsi a földrajzi mobilitás. Szakmai önéletrajtot kell írni és benyújtani, s az ország összes kollégiumvezetőjének érkekezlete véleményvet nyilváníti a pályázatokról. Így bírálták el, a kollégiumvezetőket, a tanácselnököket és március 3-án a bírákat. Ezt követően nálunk kell dönteni a bírák személyéről a vélemény figyelembe vételével. Mi egy stabil bírói kart szeretnénk, amelyben a szakmai múltat és a praktikus szempontokat (pl. helybenlakás) is figyelembe kell venni.

– *Hogyan illeszkedik Debrecen és Győr - azaz a jövő további ítéletláblai székhelyek - a jelenlegi rendszerbe?*

– Azt a kérdést a magyar országgyűlés döntötte el, hogy átmenetileg pl. a hajdúdorogi ügyfeleknek is Szegedre kell utazni. Felmerült ugyan egy olyan terv, hogy Debrecenben fél kellene állítani egy kihelyezett polgári és büntető tanácsot azzal, hogy a 2005-től oda tartozó ügyeket már most is ott tárgyalják. Mindez azonban jogszabályi problémákat vetett fel, azt hogy folyamatosan egy másik helyen tárgyaljon egy meghatározott székhelyre rendelt bíróság, a jogszabály teszi lehetővé. Ráadásul az infrastruktúrát is oda kellett volna telepíteni az „albíróságra”, pl. polgári és büntető irodákat. Én megértem a debreceniek problémáját, de nekem az a feladatom, hogy a szegedi táblát állítsam fel.

– *A táblai bírói kar érez-e kontinuitást jogtörténetileg az előző intézménnyel, az 1950-ben megszüntetett ítéletláblával (felsőbírósággal)?*

– Tartalmilag semmilyen folyamatosságot nem érzek, formai szempontból azonban igen. Ugyanakkor arra büszke vagyok, hogy a pécsi ítéletlábla elnökével, dr. Lábady Tamással együtt én lehettem 1950 óta az első kinevezett ítéletláblai bírő Magyarországon. Egyébként lélekben érzek valaminő folyamatosságot.

– *Lesz-e a táblának díszes megnyitó ünnepsége, mint 1891-ben volt?*

– Igen, július 3-án lesz egy dísz összbírói érkekezlet, amelyre számos vendéget fogunk majd meghívni. Remélem, hogy amikor az új épület átadásra kerül, akkor meg tudjuk ezt ismételni egy még nagyobb színvonalúval.

– *Hogyan értékelte maga a bíróság az 1997. évi LXIX.tv. hatályba lépése körül annak idején kialakult (politikai) vitát?*

– Az 1997. évi LXIX.tv., egy alkotmánymódosítás, megszervezte az ítéletláblákat, majd egy „feles” törvénnyel az országgyűlés rendelkezett ezek tényleges felállításáról, amit három nagyon

fontos törvény követett: a bírósági szervezeti törvény (az 1997. évi LXVI.tv.), a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 1997. évi LXVII.tv. és az igazságügyi alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló 1997. évi LXVIII. tv. Ezekben a törvényekben az alkotmánymódosításból eredő gondolatok mind végigvöltnak, többek között a táblákra és a Legfelsőbb Bíróság új feladatkörére (jogegységi határozatok hozatala) vonatkozólag is. 1997-ben az alkotmányhoz képest alsóbb szintű törvények mind hatályba léptek. Ehhez képest született 1998 őszén az a váratlan megoldás, hogy az akkor új kormány különböző szempontokra hivatkozva bejelentette, hogy nem kezdik meg működésüket az ítéletláblák 1999. január 1-jétől. Valójában nem állították meg a folyamatot, csak elhalasztották annak egyes részeit, mivel csak egyetlen tábla alakult volna meg 2003. január 1-jétől. Ismerjük az ezzel kapcsolatos vitákat, mígnem 2001-ben született egy alkotmánybírói határozat arról, hogy ez az „egy tábla” megoldás alkotmányellenes állapotot eredményezne, és kötelezte az országgyűlést arra, hogy 2002. december 31-ig szüntesse meg ezt a helyzetet, mivel azt írta elő, hogy több táblának kell működnie az alkotmány szerint. Mindez a magyar jogállamiság érdekeit szolgálta.

– *Miért választotta annak idején az országgyűlés azt a lépcsőzetes megoldást, hogy először csak három, majd később még két táblát állít fel? 1890-ben egyszerre szervezték meg mind a tíz megyei ítéletláblát.*

– Úgy gondolom, hogy anyagi-financiális okok játszottak szerepet. Én is helyesebbnek tartottam volna, hogy egyszerre legyen mindenütt ítéletlábla.

– *Kérem, Elnök Úr, beszéljen a pályáképéről, az életútjáról!*

– Én egyszerű embernek tartom magam. Heves megyei születésű vagyok, egy kis sváb faluban, Kompolt községben születtem, ott lakik a rokonságom. Onnan Borsod megyébe költöztünk. Édesapám állattenyésztő agrónómusember volt, különböző szövetkezetekben dolgozott. Négyen vagyunk testvérek. A középiskolát Mezőkövesden végeztem, mivel akkor éppen ott laktunk, majd bölcsészkarra kerültem 1963 és 1968 között a Kóssuth Lajos Tudományegyetemre, Debrecenbe; ott magyar történelem szakon végeztem. Közben különböző csapatokban labdarúgóként sportoltam, Debrecenben a DEAC-ban, és büszkém mondom, hogy gimnazista koromban tagja voltam három alkalommal a magyar ifjúsági válogatottnak is. Debrecenből Szolnokra kerültem, ahol tanítottam és sportoltam, majd 1972-ben jöttem családommal Szegedre. Ekkor úgy döntöttem, hogy beiratkozom a jogi karra, és így 1973-tól 1979-ig esti tagozaton végeztem el a jogot. Ez alatt az algyői kőolaj- és földgáztermelő vállalatnál dolgoztam, mint tanárember, oktatási előadó voltam, mígnem 1977-ben a megyei bíróságra kerültem, akkor alakult meg a felnőtt utógondozói (pártfogói) rendszer, s ekkor a megyei bíróság hivatásos pártfogója lettem, és szabadságvesztésből szabadult személyek utógondozásával foglalkoztam. 1979-ben befejezem az egyetemem, és bekapcsolódtam a bírósági fogalmazói képzésbe. Így bírák mellett fogalmazó is voltam. 1984-ben szakkvizsgáztam, 1985. január 1-jétől pedig bíróvá neveztek ki, s utána a Szegedi Városi Bíróság polgári ügyszakában ítéleztem hét évig, mígnem 1992-ben megpályáztam a Csongrád Megyei Bíróság elnöki tisztét, és ki is neveztek a megyei bíróság elnökévé 1992. április 1-jétől. Öt évre szólt a kinevezés, ezért 1997-ben újra pályázni kellett, s akkor is kineveztek, majd 2002-ben ismét. Tulajdonképpen háromszor neveztek ki elnökké. Minden alkalommal a megye összbírói érkekezlete véleményét nyilvánítt és mind a három alkalommal 70 százalékos feletti támogatottságot kaptam. Ennek nagyon örültem. Most pedig megpályáztam az ítéletlábla elnöki állását; egyébként ide 1998-ban nem pályáztam. A megyei elnökök érkekezletén pedig 18 szavazattal teljes támogatást kaptam. Az OIT is nagy támogatottsággal nevezett ki. Két gyermekem és négy fiú unokám van.

– *A múlt után beszéljünk a jövőről, ami nem lehet más, mint az európai uniós csatlakozás. A magyar bírói kar milyen felkészüléssel vesz részt az uniós joganyag megismerése érdekében?*

– Az Országos Igazságszolgáltatási Tanács már évek óta folytatja a felkészítést részben nagy számú külföldi utakkal, az igazgatásban és a bírásokodásban résztvevők számára, részben pedig úgy, hogy belföldi képzéseket hajtott végre. Minden magyar bíró két-három hetes képzésben vett részt. Azon kívül megyénkben is zajlik az

uniós képzés; létrehozták a nemzeti trainer intézményét, ahonnan a végzettek - nemzeti trainerek (oktatók) folytatják a továbbképzést. Meghatározott rend szerint mennek el a bírák a továbbképzési centrumba. A felkészítés részben magyar pénzből, részben PHARE támogatással folyik.

- *A csatlakozás milyen változásokat fog létrehozni a joganyagban és a jogalkalmazásban? Továbbra is a hazai jogot alkalmazzuk, és csak szubszidiárius jelleggel kerülnek alkalmazásra az uniós normák?*

- Én úgy gondolom, hogy a magyar jogharmonizáció már legalább egy évtizede zajlik, így a magyar joganyag már megfelel az uniós normáknak, még akkor is, ha lépten-nyomon merülnek fel hiányosságok. Nem várom, hogy ebből a szempontból jelentősebb kérdésekben kellene fordulni az Európai Bírósághoz. Azt gondolom, hogy tovább folytatódik az ítélezés, ami eddig is folyt Magyarországon. Nagyobb változást nem várok.

- *Az Európai Tanács Emberi Jogi Bírósága több ízben kifogásolta a magyar büntető és polgári eljárások időtartamát, azok hosszadalmisságát. Az új bírói struktúra miben tud változtatni ezen a problémán?*

- Az ésszerű határidőn belül való elintézés problémája egy rendkívül bonyolult és összetett kérdés. Ahogy én tudom, a Strassbourgon Magyarországgal kapcsolatban folyó ügyek száma száz alatt van, ami viszonylag kis számot jelent. Másrészt ismervé az angol, francia gyakorlatot, nem gyorsabbak az eljárások ott sem. Én nem hiszem, hogy nekünk nagyon szégyenkezni kellene az ügyek elhúzódása miatt. Attól, hogy az Unió tagjai leszünk, még nem lehet elsietni az ügyeket. Véleményem szerint az ügyek elintézésének időtartama tekintetében megfélemlünk az uniós átlagnak - ebben biztos vagyok.

- *Az elsőfokú büntetőbíróóságokon gyakran egy évig is állnak elintézésre várva az ügyek. Ez változik-e valamennyiben a jövőben?*

- Attól, hogy az Unióba belépünk, ez még nem fog megváltozni. Ahhoz több bíróra lenne szükség, ugyanakkor elismerem, hogy a bírói létszám határok nélküli emelésére sem lehetőség, sem szükség nincsen. Úgy gondolom, hogy az eljárási törvényeket kellene módosítani, főleg a büntetőeljárási törvényt, oly módon, hogy lehetővé tegyék a bírák számára a gyorsabb

ügyintézés a megfelelő garanciák mellett. Nem elsődlegesen a határidőkön múlik mindez. Azt hiszem ezek bíróságon kívüli problémák, amelyekért nem a bíróságokat terheli a felelősség. Például gazdasági ügyekben kevés a képzett szakértő, és sok problémát okoz az is, hogy az állampolgárok megjelenési kötelezettségeiknek nem mindig tesznek eleget, ezért húzódnak el az ügyek.

- *Az ítéletábláknak lesz-e lehetőségük szakmai szempontból - természetesen indirekt módon - befolyásolni a jogalkotó munkáját? Ez már a jogpolitika területe.*

- A jogalkotó munkáját ma a bíróságok csak a jelzések szintjén tudják befolyásolni a véleményem szerint. Nézzük például a bíróságok életét befolyásoló jogszabályokat! Erre van kádencia: ki kell kérni az OIT véleményét. Ez száz esetben nyolcvanszor egyáltalán nem történik meg. A másik húsz esetben, ha ki is kéri a véleményét, nem igen veszik azt figyelembe. Például az eljárási jogok alakításába sokkal nagyobb mértékben be kellene vonni a bíróságokat. Nem feltétlenül az ítéletáblákat, hanem az OIT mellett felállítandó kodifikációs bizottságot.

- *És az egyetemi jogászképzéssel milyen kapcsolatban áll most a bírói kar?*

- Ez a kapcsolat jelenleg arra szorítkozik, hogy számos bírót oktat ma a Szegedi Tudományegyetemen. Ezen a jövőben javítani kellene, s e végből már folytattam is tárgyalásokat dr. Szabó Imre dékán úrral. Egyébként intézményesített szakmai kapcsolat a bíróságok és az egyetemek között nincs. Ezen feltétlenül kellene változtatni. Tíz év óta egyetemi oktatót kollégiumi értekezleten ritkán láttam, és ez persze fordítva is igaz. De pozitív példa, hogy érkezett meghívás dr. Pokol Béla professzor úrtól egy konferenciára a bírói függetlenséggel kapcsolatban; vagy tavaly novemberben a Nemzetközi Jogi Tanszékkal együtt a Csongrád Megyei Bíróság - akkor még én voltam az elnök - rendezett egy közösségi joggal kapcsolatos nemzetközi konferenciát, s egy angol alapítvány képviselői tartottak itt előadást. Ezt a pozitív gyakorlatot a jövőben is szeretném folytatni.

Antal Tamás

A szegedi ítéletábla leendő, felújítás alatt lévő épülete egy századfordulós képeslapon

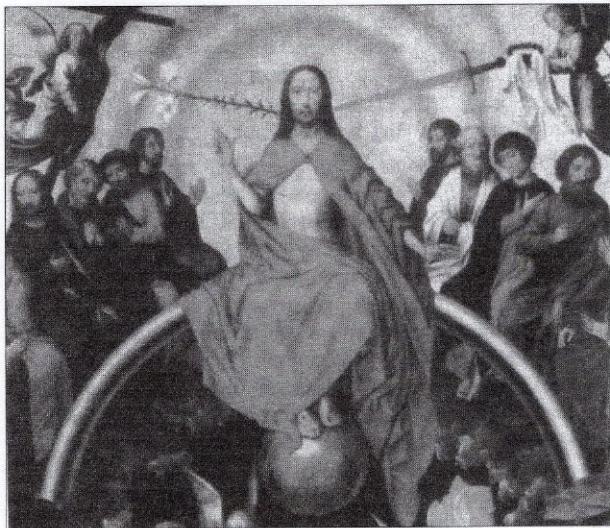
me, my thoughts when they think me, / my treason engendered by traitors beyond me, / my life when they murder by means of my / hands, my death when they live me. // I am not yet born; rehearse me / In the parts I must play and the cues I must take when / old men lecture me, bureaucrats hector me, mountains / frown at me, lovers laugh at me, the white/ waves call me to folly and the desert calls / me to doom and the beggar refuses / my gift and my children curse me. // I am not yet born; o hear me, / Let not the man who is beast or who thinks he is God / come near me. // I am not yet born; O fill me / With strength against those who would freeze my / humanity, would dragoon me into a lethal automaton, / would make me a cog in a machine, a thing with / one face, a thing, and against all those / who would dissipate my entirety, would / blow me like thisledown hither and / thither and thither / like water held in the / hands would spill me. // Let them not make me a stone and let them not spill me. / Otherwise kill me.”

Értelmezésem szerint ezeknek az irodalmi szövegeknek – mint oly sok hasonlóknak – bibliai háttere is lehet, hiszen a zsidó-keresztény kultúrában nevelkedett olvasó asszociációs bázisának mélyén ott él például Jób Könyvének harmadik része, melyben *Jób ajka átokszóra nyílik*: „Ezután megnyitá Jób az ő száját, és megátkozta az ő napját. És szóla Jób és monda: Vesszen el az a nap, a melyen születtem, és az az éjszaka, a melyen azt mondották: fiú fogantatott. Az a nap legyen sötétség, ne törődjék azzal az Isten onnét felül, és világosság ne fénylőjön azon. Tartsa azt fogva sötétség és a halál árnyéka; a felhő lakozzék rajta, nappali borulatok tegyék rettenetessé. Az az éjszaka! Sűrű sötétség fogja be azt; ne soroztassék az az esztendőnek napjaihoz, ne számláltassék a hónapokhoz. Az az éjszaka! Legyen az magtalan, ne legyen örvendezés azon. Átkozzák meg azt, a kik a nappalt átkozzák, a kik bátrak felingereelni a leviathánt. Sötétüljenek el az ő estvéjének csillagai; várja a világosságot, de az ne legyen, és ne lássa a hajnalnak pírját! Mert nem zárta be az én anyám méhének ajtajait, és nem rejtette el szemeim elől a nyomorúságot. Miért is nem haltam meg fogantatásomkor; miért is ki nem multam, mihelyt megszülettem? Mert vettek fel engem térdre, és mért az emlékre, hogy szopjam?! Mert most feküdném és nyugodnám, aludnám és akkor nyugton pihenhetnék – Királyokkal és az ország tanácsosaival, a kik magoknak kőhalmokat építenek; Vagy fejedelmekkel, a kiknek aranyuk van, a kik ezüsttel töltik meg házaikat. Vagy mért nem lettem olyan, mint az elásott, idétlen gyermek, mint a világosságot sem látott kisdede? Ott a gonoszok megszűnnek a fenyegetéstől, és ott megnyugosznak, akiknek erejük ellankadt. A foglyok ott megnyugosznak, nem hallják a szorongatónak szavát. Kicsiny és nagy ott egyenlő, és a szolgál az ő urától szabad. Mért is ad Isten a nyomorultnak világosságot és életet a keseredett szívűeknek?” (Jób 3. 1-20)

Hasonló jelenséggel találkozhatunk a kalligramma esetében is. Lírai sajátosság, hogy e műnemben áll az irodalom a legközelebb a többi művészeti ághoz, megvalósítva mintegy a „gesamtkunstwerk” egy példáját: pictura-jellege és szemléletessége a festészettel és a szobrászattal, rímei, ritmusa, hangszimbolikája a zenével rokonítja. Weöres Sándor több költeményében (például *Hangcsoportok*, *Barbár dal*) hogy a zenei hangzás váljon a hatás legfőbb elemévé, a mű jelentésének hordozójává, illetve gyakori, hogy zenei formákat szolgált meg írt szvitet, partitát, szimfóniát, fűgát, fughettát, cantátát, áriát, canzonét, etűdöt, ütempróbát, népdalt, madrigált, bagatellát, improvizált, rumbát, rock and rollt, dzsessz ritmust, korált, lant futamot, toccatát, rondót, valcert, szonátát, bolerót, pavane-t, zenei futamot, barokk templomi zenét, improvizációt, dobzenét. Sokszor ad zenei utalást tartalmazó címet: *Akkord*, *Cantabile*, *Csavarodó*, *forgó ütemek*, *Metrum*, *Szonatina*, *Kürt*, *Egészen halk*, *Harangkongás*, *Kakofónia*. Előfordul az is, hogy a szavak jelentése és a hangok kifejező szerepe összemósódik, együttesen hordozzák az alkotás üzenetét. A másik eset, amikor a líra kilép hagyományos keretei közül, a vers külső formáját alakítja át elsősorban. A művészi szöveg és a rajz egységéből születnek a kalligrammák. A képversek olyan betűkből vagy nagyobb grammatikai egységéből megalkotott ábrák, melyek két hatást egyesítenek; s a költemény külső formája a tárggyal közvetlen vagy szimbolikus vonatkozásban áll. Itt jegyzem meg, a szó-és-kép viszonyok kérdésének nagy szakirodalmi van (Kibédi, 300) A másik eset, amikor a líra kilép hagyományos keretei közül, a vers külső formáját alakítja át elsősorban. A művészi szöveg és a rajz egységéből születnek a kalligrammák. Elkülönítjük a kalligráfiát és a „calligramme” (vagy vizuális költészet) fogalmát, előbbi esetében eldönthetetlen, vajon a betű vált-e képpé vagy fordítva, utóbbinál mindig a betűk utánoznak képet. (Kibédi, 304) A vizuális és verbális sík vizsgálata során fontosnak tűnik annak analizálása, hogy a befogadó az alkotással való első találkozáskor a mű olvasását végzi el először vagy a rajz kelti fel érdeklődését. A sorrend azon múlik, hogy a költő a hagyományos formai megjelenítéstől milyen mértékben és módon tér el. Ez attól is függ, hol olvasható a cím (a magyar költészetben Radnóti *Virág* című költeménye inkább versként olvasható, mert a szöveg fölé helyezi a címet, addig Nagy László – aki eredetileg festőnek készült és élete végéig rajzolt is – többnyire a lap aljára teszi a címet, ahogyan ez a festmények esetében szokásos).

A kalligrammák esetében nem csupán a befogadói képzeletben eladdig ismeretes versalak változik meg. A monotonitás azáltal is megszűnik, hogy a költő más nyomdatechnikai eszközök segítségével adja ki művét, vagyis magával az írásmóddal is közölni kíván, többletjelentést akar adni. A tipográfiailag elkülönített betűk és részek megváltoztatják a verbális sík közlését, árnyalják azt. A hagyományos szövegekkel szemben a képversek esetében a két alapvető egység találkozása miatt szemantikai, jelentésbeli többrétűség lép fel. Az ilyen típusú költemények befogadása esetében jelezni kell azt, hogy az analizálásra és szintetizálásra alkalmas két agyfélteke a kisebb eltérést nem számítva, verbális és vizuális élményt egyszerre képes feldolgozni, a szöveg csupán nyersanyaga egy következő, magasabb szintű konstrukciónak, azaz magának a képversnek.

Külön fontosságot tulajdoníthatunk annak a költészettörténeti folyamatnak, amelynek során megszületnek a kereszt formájú kalligrammák. Már Lepsényi István régi magyar gyűjteményében is találunk ilyeneket (Képversek, 64, 65), de mi most a modernitásból veszünk példákat. Miért lényeges, hogy éppen kereszt

Hans Memling: Utolso ítélet

A római San Clemente apszismozaijkja

formájú képversekről van szó? A kereszt már a krisztusi tanítások elterjedése előtt ismeretes volt az ókori Kelet vidékein, a szó latin eredetije a *crux*, a görög megfelelő pedig a *szaturoosz* alak. „Metaforikus és teológiai értelemben a kereszt Krisztus szenvedéseinek és keresztjének vállalását jelentő hiteles keresztény élet foglalta.” (Haag, 952; Gibson, 1996, 1998: 29, 39) János evangéliuma szerint a kereszt nem csupán a szenvedés helye, hanem már Isten előlegezett dicsősége. Egyszerre halál- és életszimbólum, melyet a legenda szerint a paradicsomi bűnbeesés fájából faragtak. A régi időkben elterjedt kivégzési módszer volt a szegyetlenes halálnak számító keresztre feszítés. Nagy Konstantin idejében az új hit államvallássá válik, s a kereszt megjelenik a szertartási eszközökön és tárgyakon, templomi díszítő elemmé módosul, majd a történelmi középkortól kezdve az egyházi tekintély képviselőjévé avatják az INRI felirattal. A jelképszótárak szerint a kereszt vízszintes ága az anyagi, függőleges síkja a szellemi szférát hordozza. Előbbihez az emberi lényeg kapcsolódik, utóbbi az Isten felé való fordulás irányultságát, a megtisztulás fontosságát jelzi.

A kereszt jellemző vonása, hogy lezáratlan, vagyis felfelé és lefelé is határtalanul folytatódhat. A jelben hordozott két princípiumhoz hozzárendelhetjük a már Arisztotelész által is részletesen elemzett négy alapvető elemet. Az anyagi világhoz a víz és a föld, vagyis a passzív energiát hordozó anyagok rendelhetők; a szellemi szférát, az aktív erőt képviselő tűz és levegő jelenti. Az anyagi réteg determinált, nő-típusú világ, a szellemi sík a hatalmat jelentő férfi-irány. A függőleges ág felfelé tartó része az isteni jelleg, az alsó darab a Sátán és a sötétség régiója. A kereszt középpontja az a terület, ahol a matéria szellemivé, vagyis felsőbb lényegűvé válik. A keresztet a négyes szám szimbolikája dominálja, jelenti: a teljességet, a négy égtájat, a négy alapít (édes, sós, keserű, savanyú – ezeknek az alapelemekkel való párosítását lásd ismételtlen Arisztotelész: Lélekképzési írások című munkájában!), a négy alaplélek típust, valamint a négyféle szeretetet (filia, agapé, érosz, storge).

A kereszt a legrégebbi és legelterjedtebb szimbólumok közé tartozik; számos mitológikus és vallási rendszerben megtalálható. Az eurázsiai kultúrákban a legfontosabb, de előfordul Ausztráliában, Óceániában és a prekolumbiánus Amerikában is. A négy alapvető geometrikus szimbólum egyike, a körrel, a négyzettel és a középponttal együtt. E három kapcsolatát alapozza meg: két egyenesének metszéspontjával (középpont) a külső világra nyit; a körbe írva négy részre osztja a kört. Mivel az egyenlő szárú kereszt négy legtávolabbi pontját négy egyenes köti össze, a négyzet és a háromszög is belőle származik. A négyes szám szimbolikája kapcsolódik a keresztéhez. Kozmikus szimbólumként a két szára által kijelölt keresztvezetési pont a világ középpontja. A világrendező elv képe: négy karja megfelel a négy égtájnak. Az archetipikus ember jelképeként a függőleges vonal az égi, a szellemi, az intellektuális, a pozitív, az aktív és a hímnemű, míg a vízszintes a földi, a racionális, a passzív és a női aspektus. A kereszt a világfa és az életfa geometrikusan megfogalmazott változataként is felfogható. Kettős orientáltsága (jobb-bal, fent-lent) miatt tartalmaz pozitív és negatív aspektusokat. jelenthet boldogságot, szerencsét, felvirágzást. Ezért fontos szerepe van a ritualizált viselkedésben is; a beavatási szertartások gyakori eleme. Már a mezopotámiai hagyományban ismert volt. Babilonban a félholdas kereszt a holdistenségekkel jelenik meg. Asszíriában a négy égtájat jelöli, az arisztokrácia a Nap-keresztet fülbevalóként hordta. Asszírban négy nagy istenére a ma máltai keresztként ismert jel utalt. Föniciában a kereszt az élet és egészség jele. Káldeában a hatszárú kereszt a teremtés hat napját, az idő és a világ létezésének hat fázisát jelzi. Egyiptomban az ankh-kereszt, az ún. „füles kereszt” (*crux ansata*) a halhatatlanság, a rejtett bölcsesség, az ég és a föld egységének szimbóluma. jelképezi még a nemek egységét, az „eljövendő életet” és az „eljövendő időt”, az élet és a tudás misztériumának kulcsát. Nemcsak alakjában egyesíti a férfi (tau-kereszt) és a női (tojás) szimbólumokat, hanem jelentésében is (a tojás az anyaméh, a tau-kereszt pedig fallikus szimbólum). Életfaszimbólumként is értelmezték. egyesek szerint az ovális az örökkévalóság, míg a szárak a kiterjeszkedés, azaz a végtelenből a térbe való áttérés szimbólumai. Az ankh-kereszt Ízisz egyik attribútuma, de az ábrázolásokon sok isten kezében megtalálható, mint az isteni élet és az örökkévalóság jelképe. Ha halandók tartják kezükben, akkor a boldog örökkévalóság útját fejezi ki, Ízisz és Ozirisz/Szarapisz

kíséretében. Utalhat a szent misztériumok védelmére is. Indiában a kereszt a lét kiterjedését jelképezi, a függőleges vonal a magasabb, az égi állapotok, míg a vízszintes az alacsonyabb, azaz a földi állapotok megfelelője. A kereszt, közepén körrel a hatalmat, a fenségességet jelképezi. A buddhistáknál a Létezés Körének és a Törvény Kerekének a tengelye kereszt. Kínában a tér teljességét jelöli, a tízes számot, amely magában foglalja az összes egyszerű számot. A négyzetbe foglalt kereszt itt a Föld szimbóluma, és stabilitást jelent. A görögöknél az archaikus Artemisz-ábrázolásokon szvasztika látható. Zeusznek, mint az ég istenének szoláris szimbóluma. A rómaiaknál halált és kínszenvedést jelentett, a polgárjoggal nem rendelkezőket büntették keresztre feszítéssel. A skandinávoknál a T alakú kereszt Tór isten kalapácsa, a vihar, a villámlás, az eső és a termékenység jele. A keltáknál a körbe foglalt keresztalak terjedt el. A negyedekeket a négy elemnek és hagyományos minőségeiknek feleltették meg. Kifejezi Írország négy tartományra való felosztását. Az írek számára a körbe írt kereszt a kelta hagyomány és a kereszténység között létrejött szintézist jelentette. Az iszlámban a lét minden állapotának tökéletes egységét jelképezi. Az amerikai indiánoknál az emberi alak szimbóluma, valamint kifejezi a szüzességet, a négy fő irányt és a négy szelet. A kereszt középpontja az ember és a föld, amelyeket a szelek és az istenek összecsapó erői mozgatnak. A zsidóknál a táv-kereszt a Messiást, a szabadulást és az örök életet jelképezi, talizmánként viselték (a táv a héber írás huszonkettedik, utolsó betűje).

A keresztény hagyományban a kereszt szimbolikája központi jelentőségű: ebbe a képbe sűrítették bele a megváltó szenvedéseit, az üdvözülést, magát a keresztény hitet (**1Kor 1,18-32**) [példa rá A Szent Kereszt diadala]. A Passió-szimbólumok egyike, ebben az értelemben látható a Krisztust övező angyalok kezében [Jan és Hubert van Eyck genti oltárán A bárány imádása, Hans Memling: Utolsó ítélet].

Jézus Krisztus második eljövételkor az „Emberfia” jele (**Mt 24,30**). Nagy Konstantin császár számára Krisztus keresztje a győzelem jele: „In hoc signo vinces” (E jelben győzni fogsz). A teológiai erények közül a Hit allegorikus alakjának attribútuma. Az ókeresztények a kereszt helyett gyakran titkos ismertetőjelet alkalmaztak (a halat vagy a horgonyt). A ravennai San Apollinaire in Classe apszismozaikján egy drágakövekkel kirakott kereszt és azon egy Krisztus-medalion helyettesíti Jézus alakját a Krisztus színéváltozása-jelenetben (VI. század).

A drágaköves kereszt (crux gemmata) liturgikus tárgy, ilyen a magyar koronázási ezüstkereszt is. A keresztény művészetben a Nappal és a Holddal is ábrázolják, hogy Krisztus kozmikus aspektusait is hangsúlyozzák, mint ahogy Krisztus kettős természetét jelezték a kereszt függőleges (égi) és vízszintes (földi) tengelyeivel. Gyakran kapcsolják össze az a és w betűkkel, valamint a Krisztus-monogrammal. A középkorban azt tartották, hogy Krisztus keresztjét a tudás fájából készítették (Pacino di Bobaguida: Lignum vitae). Egy másik hagyomány szerint az élet fájából készítették, és ezért képes feltámasztani a halottakat (**Jel 2,7; 22,2**). Hasonló kontextusban jelenik meg egy középkori német szövegben is a kereszt: olyan fa, között tartja a világot. Szimbolizálhatja a halált vagy a szenvedést, és az áldozat amelynek gyökerei a Pokolba nyúlnak, csúcsa Isten trónusánál van, és ágai elfogadását.

Valentius Fortunatus Himnusza a Szent Kereszthez című művében Krisztus keresztje életfához válik hasonlatossá azáltal, hogy a Megváltó testét hordozta: „Te áldott, kinek ága közt / a világ Kincse lebegett, / te lettél teste mérlege / a poklot megpróbálta fűd.” A „cselekvő feszület” a XV. század elején terjedt el: az életfa formájú keresztnek, melyre Krisztust feszítették, mind a négy végén kezek vannak. Fent kulcsával a mennyország kapuját nyitja, jobbra a tetramorfon ülő, eucharisztia tartó Eklézsia felé nyúl, bal oldalon leszúrja a bekötött szemű Zsinagógát, alul pedig megnyitja a Pokol tornácát. A fa alatt a bűnbeesés történetének jelenetei láthatók. A Dante-i *Isteni Színjátékban* az örök dicsőség szimbóluma, az áldozat árán elért öröklété. Védelmet nyújtó jelként is használták, például járványok idején, ördögűzéskor, de a keresztetek ruháján is hordozta ezt a jelentést. J. s. Bach egyes vokális egyházi műveiben a „jézus”, az „Üdvözítő” és a „megváltó” szavakhoz a kottában kereszttrajzolatot kiadó dallamvonal kapcsolódik.

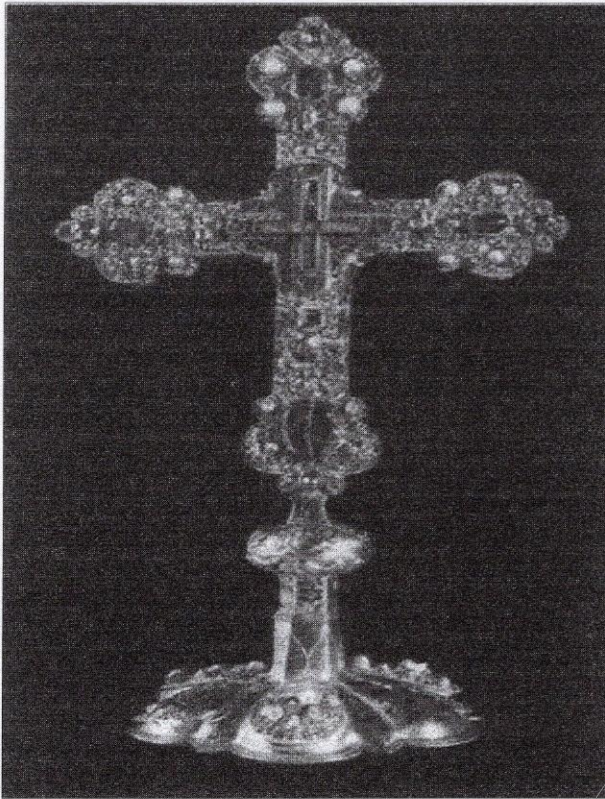
A keresztény keresztnek a jelképtárak szerint öt fő formája van: a csúcs nélküli tau-kereszt, az egyenlő szárú görög kereszt (Crux immisa quadrata), a csúcsban végződő, egy vízszintes áthúzással ábrázolt latin kereszt (crux ordinaria), a csúcsban végződő, két vízszintes áthúzással ábrázolt kereszt és a csúcsban végződő, három vízszintes áthúzással ábrázolt kereszt.

Koch még elkülöníti a Péter-keresztet, az orosz nyolcvégű keresztet (lábtartóval) és a svasztikát vagy napkeresztet (Köch, 18-25):

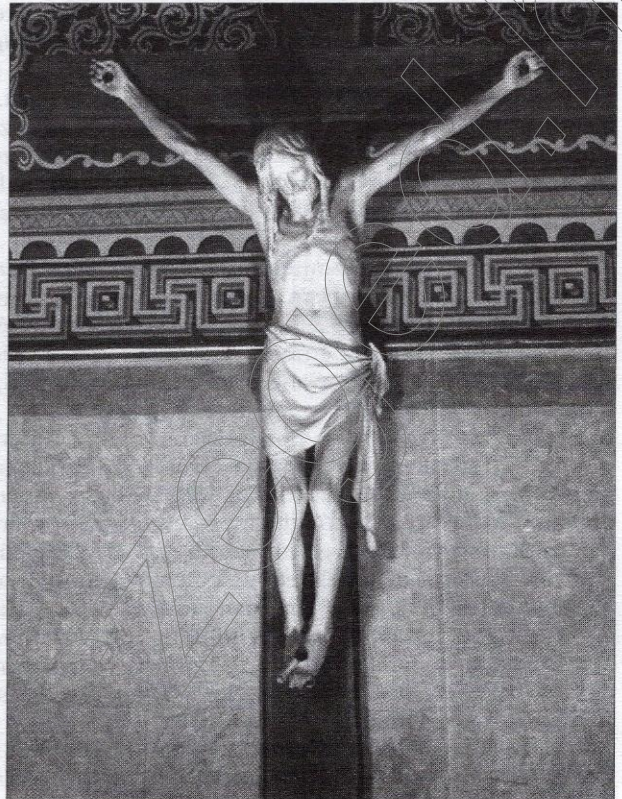
A Tau-keresztet a károhoz szögezett kígyó ábrázolásának is tekintik, mely így az áldozat árán legyőzött halált jelképezi. A Középkorban ezt a formát Remete Szt. Antal keresztjének nevezték, mivel az ő attribútuma a csengővel ellátott T alakú mankó. Ez a keresztforma például Bosch *Szent Antal megkísértése* című képén (1505-1506 körül, Lisszabon, Museu Nacional de Arte Antiga) a szent szerzetesi öltözetének vállán látható. (A kereszt a Szent Antal-rendhez való tartozásra utal Jan van Eyck *A szegfűs férfi* című portréján is, ahol az ismeretlen férfi nyakában csengő és tau-kereszt lóg [1430-as évek eleje, Berlin-Dahlem, Staatliche Museen]).

Az egyenlő szárú görög kereszt, a *crux quadrata* ősi keresztény szimbólum, amely a körbeírt kereszt formáját követi. A görögkeleti templomok alaprajzukban ezt a formát követik, s kupoladísztésként is megjelenik. Kevésbé elterjedt változata szintén négy egyenlő ággal rendelkezik, de az alján egy felfelé fordított félkör látható. Ez a horgony szimbolikus jelentéseivel áll összefüggésben, s kifejezi azt a meggyőződést, hogy a templom, mint hajó, Isten országa felé tart, ahol majd a keresztény üdvösség és reménység horgonyja őrzi a híveket.

Az orosz kereszt hosszabb, függőleges szárát egy rövid vízszintes, egy széles középső és egy jellegzetesen ferdén elhelyezkedő ág keresztjezi. Ez a forma felel meg leginkább annak a keresztnek, amelyen Krisztus meghalt. Ez a forma így nem csupán jele, hanem ábrázolása is Krisztus keresztjének. A

Kereszt alakú úrfelmutató

Fadrusz János: Krisztuskereszt a Fogadalmi templomban

felső, kisebb ág – a kettős keresztetekhez hasonlóan – arra a táblára emlékeztet, amelyet Jézus feje fölé erősítettek, s amelyen ez volt olvasható: „A názáreti Jézus, a zsidók királya” (Ján 19,19), az alsó pedig a lábtámasz, amely az önkéntelen támaszkodás révén meghosszabbította a halálraítélt szenvedéseit. A hagyományos értelmezés szerint az egyik végével felfelé, a másikkal lefelé mutató ferde ág azt jelképezi, hogy Krisztus eljövételével megtört a bűn egyöntetű uralma az emberiség felett, lehetővé vált számára az üdvösség, a földtől az ég felé való törekvés. A kereszt nyolc vége az emberiség történelmének nyolc periódusára utal, melyek sorában a nyolcadik az eljövendő örök élet, a Mennyei Országának korszaka.

Az egyszer áthúzott latin kereszt négy karja nem egyenlően osztja egymást, ez a forma a kiterjesztett karú ember jelképe. Kifejezi az emberiség egészét, melyet Krisztus a világ minden tájáról magához vonz. Ezt a formát követik a nyugati templomok alaprajzai, s ez a katolikus templomok tornyainak jellegzetes eleme. A kétszer áthúzott kereszt az egyházi hierarchiában játszik szerepet, a kardinálisok és az érsekek használhatják. A háromszor áthúzott kereszt szintén az egyházi hierarchia jelzője: a pápai tiarának és a püspöki süvegnek felel meg. A XV. századtól kezdődően csak a pápának van joga ezt a keresztformát használni. Az X alakú, ún. András-keresztábrázolások a X. századtól ismertek. A hagyomány szerint András apostolt ilyen formájú keresztre feszítették (pl. Matteo Preti freskója, 1650-1651, Sant' Andrea della Valle, Róma; Szent András-oltár Liptószentandrásról, 1512, Bp., MNG). A gnosztikusoknál a kereszt a tökéletesség egyensúlya, az alkimiában az elemek természetes rendje, a *quinta essentia* középpontja. Ezzel függ össze, hogy a szabadkőművesek értelmezésében a tizennyolcadik fokon, a Rózsakereszt Lovagjának rituáléja során keresett és megtalált szó éppen az INRI, amely azonban nem kizárólag s Iesus Nasarenus Rex Iudeorum (Názáreti Jézus a zsidók királya) rövidítése, hanem jelenti többek közt: In Nobis Regnat Iehova (Jehova uralkodik bennünk), Igne Natura Renovatur Integra (A természet belsőleg megújul a tűzben) és Infinitas Natura Ratioque Immortalitas (A természet végtelensége felfedi a halhatatlanságot) (Kiszely, 67).

A barokk korban, pestisjárvány idején a Zakariás-keresztet óvó erejében bízták, amelyre a Zakariás-áldás kezdőbetűit írták. A magyar címerben szereplő kettős kereszt a magyar királyok egyik hatalmi szimbóluma, amely a XII. század vége óta, III. Béla uralkodásától kezdődően volt használatos, és az uralkodó egyházi és világi főhatalmát fejezte ki. A hagyomány szerint ez a kettős kereszt Szt. István király kereszt-erekléjére utal, melyet II. Baszileosz bizánci császártól kapott, s Krisztus keresztjének egy darabkáját tartalmazta, valószínűleg mellkeresztbe foglalva.

És gyönyörű példája az eddig elmondottaknak Fadrusz János Krisztuskeresztje Szegeden, a Fogadalmi Templomban. E fantasztikusan szép kereszt készültének már a legendája is érdekes.

Mind ezek után lássuk a kereszt toposzát a lírában! Értelmezéseinek a teológiai hermeneutika egyik jelentős alakjának, az evangélikus Rudolf Bultmann gondolkodásának feltételeit elégíti ki: „csak az képes a szöveg kívánalmát meghallani, akit saját egzisztenciájának kérdése mozgat”, azaz csak akkor van értelme az irodalomban való gondolkodásunknak, ha létünk problematizáltságára tudunk rákérdezni az irodalmi művekben” (Bultmann, 1990: 98). Azt mondhatjuk, a hit olyan, mint a szerelem. Amikor szeretünk, nem mérlegelünk, hogy megéri-e szeretnünk azt, aki a választottunk, hanem hiszünk benne, csak azután

kétkelünk. Mint Karl Rahner jezsuita hittudós a lét és az ember Istenre irányuló nyitottságáról, az ember Istenre irányuló szabad döntéséről szólva mondja 1941-ben írt *Az Ige hallgatója* című könyvében: „Az Istenről való ismeret igazságát – hogy valaki minek s kinek tartja Istenét –, egyszersmind szeretetének rendje vagy éppen káosza hordozza. A dolog nem úgy áll, hogy az ember először is semleges módon megismeri Isten, majd pedig eltöpreng azon, vajon szeretettel vagy gyűlölettel viseltessék az ekképpen megismert Isten iránt. (...) Isten konkrét megismerését már mindig is eleve meghatározza az, *amiként* az ember a számára adott dolgokat szereti és értékeli. A metafizikai megismerés sohasem szemléli tárgyát annak tulajdon mivoltában – „Színről színre” –, hanem csak a szubjektum saját transzcendenciájából ismeri meg, az ember ráirányultságából. Ennél fogva az ilyen metafizikai megismerést – egyfelől – nem is irányíthatja kellőképpen maga a tárgy, és – másfelől – ezért függ mindazon mozzanattól, mely e transzcendencia konkrét módját és sajátosságait meghatározza.” (Rahner, 1991: 116-117.). A teológiai hermeneutika alapképlete nem más, mint a kinyilatkoztatott szöveg (a Szentírás) tekintélyének és az Írást értelmező ember engedelmességének szembenállása. Jauss e feltevésének megfogalmazásához E. Fuchshoz mutat vissza: „Annak, hogy egy szöveget Verbum Dei-ként értsünk, sajátos premisszája van: a hit álláspontján lévők számára a szöveg „megszólítás-jellegű” s a megértő én „eleve megszólított én” (Fuchs, 1958: 133. Id. Jauss, 1982.). A teológiai olvasattal szemben (amely szerint az ember rendeletetése, hogy válaszként létezzen) az esztétikai tapasztalat éppen az ellenkezőjét fogalmazza meg, mint a Gadamerrel vitatkozó Pannenberg is tette: „Csak a kérdező ember számára válik kérdéssé a szöveg, magától nem az.” (Pannenberg, 1971: 139.).

Ilyen értelemben választjuk meg a vizsgálandó műveket. John Donne *A kereszt* című művében a lélekben hordozott kereszt a megtisztulás szimbóluma. A német romantikus festő, Caspar David Friedrich *Kereszt a hegyen* című festményén a központi motívum a hegycsúcs és a fénysugarak által kiemelt kereszt.

Hasonló konnotációkkal találkozunk a modern kalligrammákban is. Az első ilyen szövegünk Weöres Sándor *Jézus* című műve, amely kéziratot versgyűjteményében maradt meg, még nem képvers (!), csak rajzzal mellékelt szöveg:

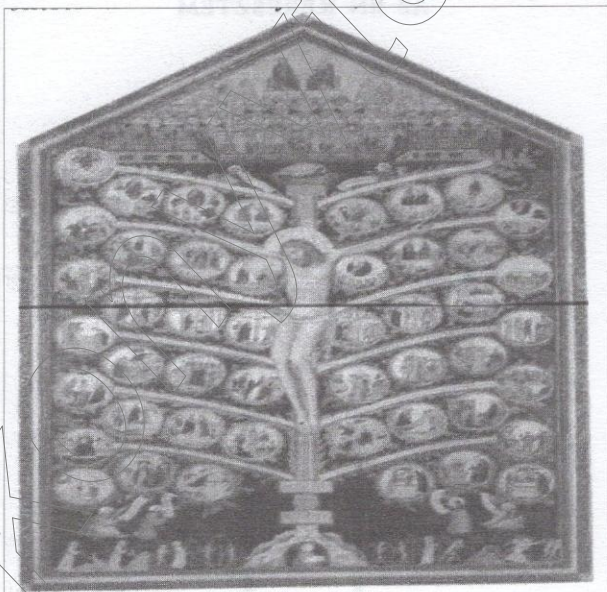
Rejtőztem légbe, kútba, gazba,
Rám ne leljen Isten haragja,
de megfogott az elemekben
és íme testben megszülettem.

A kereszt e Weöres-versben egyenlő szárból áll, azaz görög-keleti típusú, lezártlan végei a korlátlan és határtalan folytatás lehetőségét hordozzák.

A következő, szintén Weöres-mű, mégpedig *Kereszt-árnykép* című verse, amely a vizualitásnak egy sejtelmesebb lehetőségét választja: nem véletlen, hogy e figurális írásképnak is felfogható művében szerepel az „árnyék”, a vers szövegének felső ága és alsó ága közötti hangulati feszültség a végletesség középkori képzetét, borongós világát idézi. Formája a kettős kereszt, a felfelé ívelő rész Isten felé tör, az alsó régiója a János evangélium azon híres részletét idézi fel, mely szerint a gyarló ember saját bűnébe süppedve, abban élve saját arcát pillantja meg. A szövegbe áttételesen beékelődik egy bibliai rész parafrázisa.

Nagy László képversei a vizuális törekvéseknek az irodalmi és képzőművészeti ambíciókat szintetizáló lehetőségét jelzik, közülük most a *Kereszt az első szerelemre* című művet mutatjuk be. A képvers címével együtt így néz ki:

A következő szöveg Illyés Gyula *Repülő* című műve, amely címében nem hordozza a kereszt-jelleget,

Életfa-motívum

Caspar David Friedrich: Kereszt a hegyen

WEÖRES SÁNDOR
KERESZT-ÁRNYKÉP

A keresztnak felső ága
égre mutat,
nagy örömhírt tudat:
„itt van a te utad”
a keresztt két karja a légtérbe szétzalad,
rajta sovány kezek tört vért virágoznak:
„vigyázz: ő a lélek, de a test megszakad,
kétféle víz ösvény s te szabad vagy, szabad”
a keresztnak alsó
ága földre mutat:
„vesződj: itt áss kutat,
lásd benne arcodat.”

NAGY LÁSZLÓ
KERESZT AZ ELSŐ SZERELEMRE

AHOGY A PIROS BÖRNYERGET
HŐ-LEPTE TÉLI MEGGYÉSBÉ
ELÁSTAM AZT A SZERELMET
NEM HAGYTAM NÉKI JELT SE
ELJÖNNI TÖLED IGY TUDTAM
CSÓKOLT A VILÁG ŐL-HE KETS
S VALAKI EJTETI KÖNNYKÉT
HEMPERGŐ ARANY-ZÖLDÉKÉT
KICSI-NOSI-TOM MAGAMAT A FEJEMET JÓL FEL-TARTOM
BECSIPTEL VELEM GYÁSZ-BABA DALODAT MÁIG IS HALLOM
ÁLOM-KAPU NYILT NEKED IS PRST BUDA/ROBOT VÁROSA
JAJ NEKED GÖNDÖR FEJEDET NEM EMELED FÖL MÁR SOHA
CSAK A NAGY FIRMAMENTUMRA HULLÓ CSILLAGÚ ESTEKEN
LEGENDÁSBAN HA SZIVEDEN ÁTKUTTA MEGHALT SZERELEM
KÉK RÓBITÁDDAL EGÉSZ NAP ORSKÓRA BÓKOL SZ KISMADÁR
SZEMEDNEK CSUPA JÉGVIKÁR AZ A MUZSIKÁS CSIPKEGYÁR
TÖNIK A TEST A HAJDANI
SZÉP CSASZÁRKÓRI-EJLAKÚ
NÉNIKÉS KESZ A MOSÓLY IS
ÉRTÜK VAGYOK ÉN SZOMORÚ
SZÉDÍT ENGEM A NIKOTIN
TÁZZAL MEGÁLD A KOFFEIN
S MEGÖLT SZERELEM SÓHÁJA
FUJKALJA KARVALYFÜRTJEIM
BURJÁNZIK RAJTAD ÉLETEM
SZERELEM: ELSŐ GYÖTRELEM
HÁZAM BARDJÁVAL FARAGOK
KERESZTET S FÖLÉD EMELEM

vizuális és verbális síkja a kereszt árnyékát, Jézust és a Golgota világot felidézve, egy árva katona sorsát írja le, vagyis a tartalom aktuális vonást nyer.

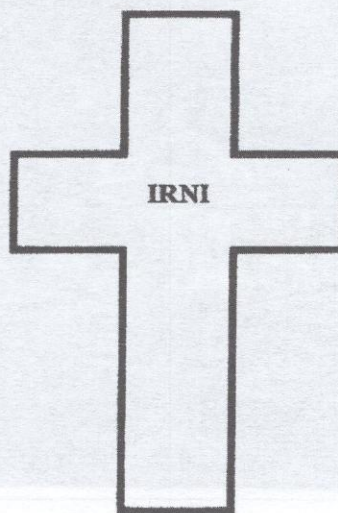
Az utolsóként választott Utassy-vers is ezt az élménykört magában hordozza, de úgy, hogy bár a személytelenség üzenetét az infinitívus, a cím egyúttal a vállalt személyességet hangsúlyozza. A vers így „szól”: Utassy József: *Az én keresztem*

A képvers középpontjában egyetlen szöveges elem áll látszólag jelentéshordozó szereppel, ezzel a szerző szinte mesterien csapja be az olvasót, hiszen első pillantásra a látvány a hagyományos bibliai konnotációt eleveníti fel: ugyanis Jézus elfogatására, elítélésére, keresztre feszítésre gondolunk, mert a látvány - képversről van szó - felidézi bennünk mindazt, ami Jézus életével, szenvedéseivel, halálával kapcsolatos. Az evangéliumok szerzői e halált úgy értelmezik, mely szerint nyilvánvalóvá vált, hogy Isten megkönyörült a bűnös emberiségen, azért, hogy küldötte a kereszthalál által, annak vállalásával azonosult a bűn következtében elesetté vált emberekkel, egyben fel is emelte az embert mint olyat és megszabadította ettől az elesettségtől. A kereszt látványa amúgy is felszabadítja-felidézi bennünk, keresztényekben, a fizikai értelemben vett szenvedést is: a katonák, miután csúfot űztek belőle, levették róla a bíborpalástot, és saját

ILLYÉS GYULA
REPÜLŐ

Kereszt
árnyéka
futva a földön és az égen:
Jézus jelképe száll sötétben!
A ragyogó reggel kék csendjét
harsonás tépi hirtelen szét:
a mennyég
golgota
útjára
egy árva
katona
viszi kiáltva
szörnyű keresztjét

UTASSY JÓZSEF
AZ ÉN KERESZTEM

ruhájába öltöztették, aztán vállára tették a keresztet és elvezették a Golgotára, a kivégzés helyére, hogy ott a keresztre feszítsék, melyre – Pilátus parancsára – feliratot is erősítettek, melyen héberül, görögül és latin nyelven feltüntették kivégzésének okát: „Názáreti Jézus, a zsidók királya”. Az egy másik kérdés, hogy bennünk – történeti okokkal magyarázható módon, egyébként nem véletlenül, államilapításunkat is felidézve, a latin rövidítés maradt meg: Iesus Nasarenus Rex Iudeorum, ennek rövidítése a mindenütt látható INRI. Az evangéliumi történet ismeretében tulajdonképpen szinte csattanóként hat Utassy keresztje, melynek betűcseréjében értelmes magyar főnévi igenevet találunk. Ez a főnévi igenev egészen másra irányítja a figyelmet: sajátos ars poeticával állunk itt szemben: a krisztusi halál magasztosságával itt megdöbbentő értékvesztéssel szembesülünk: egy cselekvés „haláláról” van itt szó – az *IRNI* szó áll a kereszten, mely grafikai alakját tekintve a bibliai keresztre asszociál, ugyanakkor a hagyományos bibliai motívumok az infinitívusz használatával egészen más megvilágításba kerülnek, itt a cselekvés válik kérdésessé s a cím személyessége felerősíti a hatást, ugyanis az alkotó, a szerző saját keresztjéről „beszél”. A cím egy mindenkinek ismert közmondást-szólást idéz, amely szerint mindenkinek megvan a maga keresztje, a költő számára ez a kereszt saját sorsának vállalását, és egyben azt a keserű felismerést jelenti, hogy bezárulni látszanak a költészet, a költészet szabadságának lehetőségei, ha tetszik: elveszett az "ige", a „szöveg” a „műalkotás” jelentősége, mindezek csupán grafikus jelek összességét jelentik. A költészet halálának megélése az eltorzított bibliai képben tudatosul, ahol nincs helye a kimondott szónak, de az itt olvasottak világa felidézi Jézus szenvedését, s azt a gesztust is, amellyel értünk, a megváltásunkért vállalja a fájdalmat, a halált, azokkal szemben, illetve azokért is, akik pedig vele gúnyolódtak. Amikor megfogalmazódik Utassy verse, látszólag nem történik más, mint hogy a középső két betűt felcseréli a költő, csak hogy nem szabad megfélekednünk arról, hogy egy költő teszi ezt, s arról sem, hogy e magyar főnévi igenev a keresztre íratik fel a versben, azaz amikor Utassy a költői immanens parancsot, a cím szerint neki, személyesen is kötelező feladatot írja a keresztre, tulajdonképpen azért mutat vissza Krisztusra, hogy tőle a feladathoz erőt kaphasson, illetve azért is teheti, mert a keresztyéni (keresztényi) kultúrtörténet világában élő olvasónak is többet mond itt az infinitívusz önmagánál. (Zárójelben jegyzem meg: vajon készülhetne-e „igazi” műfordítás e versről? Bennem is megfogalmazódott e kérdés, sőt amikor Németországban voltam ösztöndíjjal és egyúttal magyar nyelvet tanítottam, azzal büszkélkedtem, hogy íme, így e vers csak magyarul írható meg, sőt műfordítás sem készíthető, lám, milyen nyelv a miénk!... A legközelebbi órára egy teológia szakos hallgatóm a következő kitűnő műfordítást hozta: a kereszten ez volt olvasható SCHREIBEN. A fordítás azért jó, mert szó szerint is felidézi az eredeti magyar szöveget, de felidézi a konnotációt is, utalva Jézus egyik legemlékező pillanatára, hihetetlenül emberi szenvedésére és megnyilatkozására, arra, amikor az Úrhoz kiált a keresztről: „Éli, Éli, lamma sabaktani?” [Uram, Uram, mért hagytál el engem?!] A die schrei ugyanis kiáltást jelent, míg a schreiben az írni főnévi igenev német megfelelője. Talán az sem belemagyarázás, ha hozzáteszük, hogy a ben eredeti jelentése fiú, az atyának fia. Gondoljunk csak a Ben Húr-ra!) S mindez felidézheti bennünk a magunk jellegzetes magatartásformáját, azt, hogy a modernitásban élő ember ember magáévá tette a Nietzsche-i tapasztalatot, a „Meghalt az Isten!” (Gott ist tot) élményét s ebből következően a dada-kongresszus már ezt mondta ki: „Meghalt a művészet” („Kunst ist tot”), valójában azonban ez „csak” azt jelenti, hogy bennünk: emberekben halt meg az Isten, mi távolodtunk el tőle, ezért kezdtünk nem hinni a művészetben sem. A modernitás után azonban újraartikuláljuk a hitet: mind az Istenbe, mind a szent művészetbe vetett reményünket s ez napjaink trendje! Relevánsabban fogalmazva ez egyúttal azt is jelenti, hogy van egy másik szomorú felismerésünk is: maga az európai kultúra alapját képező Biblia is ismeretlenné vált, mégpedig tömegek előtt, a jelképek megértése fokozatosan szűkült, elveszett a belső világunkba vezető bejárat, „elvesztettük a szakralitáshoz vezető uatát” (Vö. Dávid, 8). A modernitás után azonban újraartikuláljuk a hitet: mind az Istenbe, mind a szent művészetbe vetett reményünket s ez napjaink trendje, márpedig Krisztus keresztje hozza meg a dicsőséget: „Nem akarok mással dicsekedni, mint Urunk, Jézus keresztjével” – mondja Pál (Gal 6,14), hiszen ez a kereszt isteni erő és isteni bölcsesség (1 Kor 1,24), jelképe Krisztus követésének, hiszen maga mondja, hogy „aki nem veszi vállára keresztjét, s nem követ, nem méltó hozzám” (Mt 10,38), „Ha valaki követni akar, tagadja meg magát, vegye fel keresztjét” (Mk 8,34).

*

Tulajdonképpen ezt bizonyítom nem csak könyveimmel, de előadásaimmal is. A Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Alkalmazott Egészségtudomány (tanszékvezető dr. habil Benkő Zsuzsanna) tanszéke által bevezetett egy *Esztétikum és magatartásforma* című stúdiumot, ennek keretében azt tanítom meg a jövő egészségtan tanárainak, hogyan találhatnak az irodalmi formában olyan lehetőségekre, amelyek alkalmasak arra, hogy velük segítségére lehessenek környezetüknek. A Szegedi Egyetem és a Budapesti Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán a modern magyar irodalmi tanszékeken pedig olyan stúdiumot vezetek, ahol előadás és közös beszélgetés váltják egymást *Evangelium és esztétikum* címen s gyakorlatilag evangelizálni tudok, de úgy, hogy hallgatóim nem csak (és nem elsősorban) irodalmi-szakmai kérdéseikre kapnak választ, hanem arra is, milyen magatartásformákat kínálnak bonyolult hétköznapjainkban a Biblia különböző részei és a bibliai motívumokat mutató irodalmi művek, ugyanis „Krisztust megismerni annyi, mint megismerni mindazokat a javakat, amelyeket Krisztustól kaptunk, nem pedig szemlélni Krisztus természetét és az inkarnáció módozatait. [...] Istennek csak azt a beszédét és azt a tettet értjük meg, mint fontosat, amelyet mi magunk, személyesen megéltünk, s amelyek valamilyen módon egyéni egzisztenciánkat érintik” (Bultmann, 1984: 99).

Szigeti Lajos Sándor

Pankrátor

Lírai kódexlapok

Fischer Ernő festőművész tárlata

Vajon mi lehet az oka, hogy a nyolcvannyolc esztendő Fischer Ernő pusztán csak hagyományos, átmeneti kiállítással jelentkezett élete utolsó tárlatán a Vigadó Galériában? Ne tagadjuk: ilyen tisztos életkorban azért ez korántsem megszokott. Inkább a visszatekintő, összegző kirukkolás a gyakoribb. Igaz, a látványos, igényes – bár műlista nélküli – katalógus triádos alcímét akár átfogó összegezésnek is tekinthetjük. Mármost az: „Emberség, pedagógia, művészet” megjelöléseket. Hisz lényegében ezekhez az eszmékhez kötődött Fischer göröngyös sokrétű pályafutása. Más kérdés, hogy a bemutató műállománya sem igazodott mereven az utóbbi másfél évtized terméséhez. Ennél jóval mélyebb, szintetikusabb merítésű. Hogy miért nem beszélhetünk mégsem egyféle életmű kiállításról? Alighanem azért, mert minél korosabbak vagyunk, annál nagyobb becsben állnak legújabb teremtményeink, legfrissebb alkotásaink.

Amit a felfokozott jelen idő bocsánatos érvényű törvényének is nevezhetnénk.

Pedig Fischer Ernő festői munkásságát kezdettől fogva a távlatos vorzattú, már-már időtlen tartalmak éltették. Más szóval: szellemcentrikus alkotó volt. Hiába volt komisz, szegényes fiatalága, hiába dolgozott folyton-folyvást különféle emberi, generációs kollektívákban, őt a szubjektív tartalmú, profán benyomások nemigen érdekelték (1951-58: Népművészeti Intézet osztályvezetője, 1949-74: Szegedi Tanárképző Főiskola rajz tanszékének irányítója). Akárha a személytelen, névtelen középkori mesterek késő újkori utódja lett volna. És csakugyan: a művész már pályája elején elkötelezte magát néhány jellegzetes, jelképi töltetű tematika mellett. Főként a nagy múltú európai városok víziója, a katedrálisok külső és belső szellemisége, egyben a bibliai és mitológiai példázatok emberi üzenetei érdekelték, nem beszélve hajós, tengeri látomásairól vagy körhintás, cirkuszos opusairól. Ennyiből is látszik: Fischer pályáján aligha van tétje a tartalmi újdonságoknak. Őt sokkal inkább a korszerű formateremtés szintetikus lehetőségei foglalkoztatták.

Nem árt közbevetnem: meglehetősen késve indult pályáján. Csupán ötven éves fejjel rendezte első, bemutatkozó tárlatát. Még azt is tapasztaljuk: Fischer Ernő már a hatvanas, hetvenes esztendőkhöz biztonságosan rátalál sajátosan összetett formanyelvére. Ami az egyik oldalon szembiztos festői oldottság és feszültség, az másfelől szerkesztő elvű, konstruált építkezésben köszön vissza. S ami az egyik térélen érzelmi, hangulati elengedtség, azt a másik fertályon könnyed ritmusú játékos és ornamentális vonalszövevények folytatják vagy kontrollálják. Ebből adódik, hogy egyre elvontabbá, jelszerűbbé váló festői expresszionizmusa egy hallatlanul kényes, ösztönös egyensúlyozás mentén halad. Van úgy, hogy rusztikusabb érzelmi festői magatartása nyilvánvaló prioritást élvez. Máskor meg az oldottabb tónusok és az elevenen futkározó, racionálisabb vonaldiagramok találó egyensúlyaival szembesülünk. S végül az is előfordul, amikor az értelmező, díszítő jellegű grafikai elemek tüzetesen behálózzák, mintegy maguk alá gyúrik a pikturális felületeket. Eldöntendő azonban: mindezen relációknak miféle befolyása lehet a művek minőségére?

Már a kiállítás fogadóterme is elárulta: a hetvenes évek Fischer Ernője a természetelvűség és az önelvű stilizálás duális határmezsgyéjén mozog. Itt még kontrasztos súlya, tónusbeli drámája van műveinek, miként a zártabb, feszesebb komponálás is szembetűnő. A nagyméretű, frontális és aranyló ragyogású Prága-kép mindenesetre a korai időszak egyik csúcsteljesítményének minősíthető. Nem elég a sűrű szövétű zölde, barnás foltok geometrikus szigorú monumentális formatömbje, ám mindezt játékos ritmusú, szinte mesélő képzetű vonalritmusok kompenzálják. Ógy az is kiderül: ebben az időszakban Fischer éppúgy kamatoztatja Rembrandt fénymágiáját, akárcsak Klimt és Braque artisztikus felületképzését. Ide köthető azután a komor pompájú Korpuszlátomás, egyben a gesztikus modellálású Pieta-kompozíció is. Ha az előbbi munka az organikus, vonalas oszcillálás dramatikusságát sugallja, akkor az utóbbi már az ösztönös,

virtuóz művész kerül előtérbe. A rendkívül rangos, elmélyült *Rubljov* adaptáció pedig mesteri szintetizmusával állít meg bennünket.

A következő évtizedekben már egy imponálóan magára talált, fesztelenül csapongó mesterrel szembesülhetünk. Jóllehet ezáltal is kedves, kipróbált tematikáit variálja, bár alkalmanként egy-egy újszerű tartalommal is meglep bennünket (pl.: *Kódexlap, Archaikus mozgás, Sarkcsillag*). Másrészt az is kiderül: Fischer időközben az avantgárd jó néhány lírai és mitikus példázatát is tisztesen feldolgozta (pl.: *Rendhó, Kandijcskij, Klee, Malevics, Ben Nicholson*). Mi több: a tiszta piktúra alternatíváit is bátran kipróbálta. Ezért aztán átszellemült, míves festészetében mindinkább a lírikus, jelképi absztrakciók lesznek a szóvivők. Persze kár lenne egyenletes, folytonos előrehaladásról beszélni. Szó sincs erről. A szpora tematikai ismételtetésben a minőségi elhalványulás és a briliáns megújulás lehetősége ugyanúgy benne rejlik. Hiába találkozunk például megannyi *Vitorlás* változattal: az egyik korai remeklés kozmikus, metafizikus térmodulációját az alkotó nemigen bírja meghaladni (1981). A Golgota sorozatban ellenben a villámlás képzetű, éjszakai látomás éppúgy lenyűgöző, mint a gesztikus foltokkal előadott télies változat. Majd a *Katedrális-képek* korábban szerves, következetes szublimációt regisztrálhatunk. Míg a 85-ös alkotás egy oldottan, dinamikus vibráló eszmei magaslatot állít elénk, addig a legújabb művön egyféle intim, lírai minimalizmus dominál.

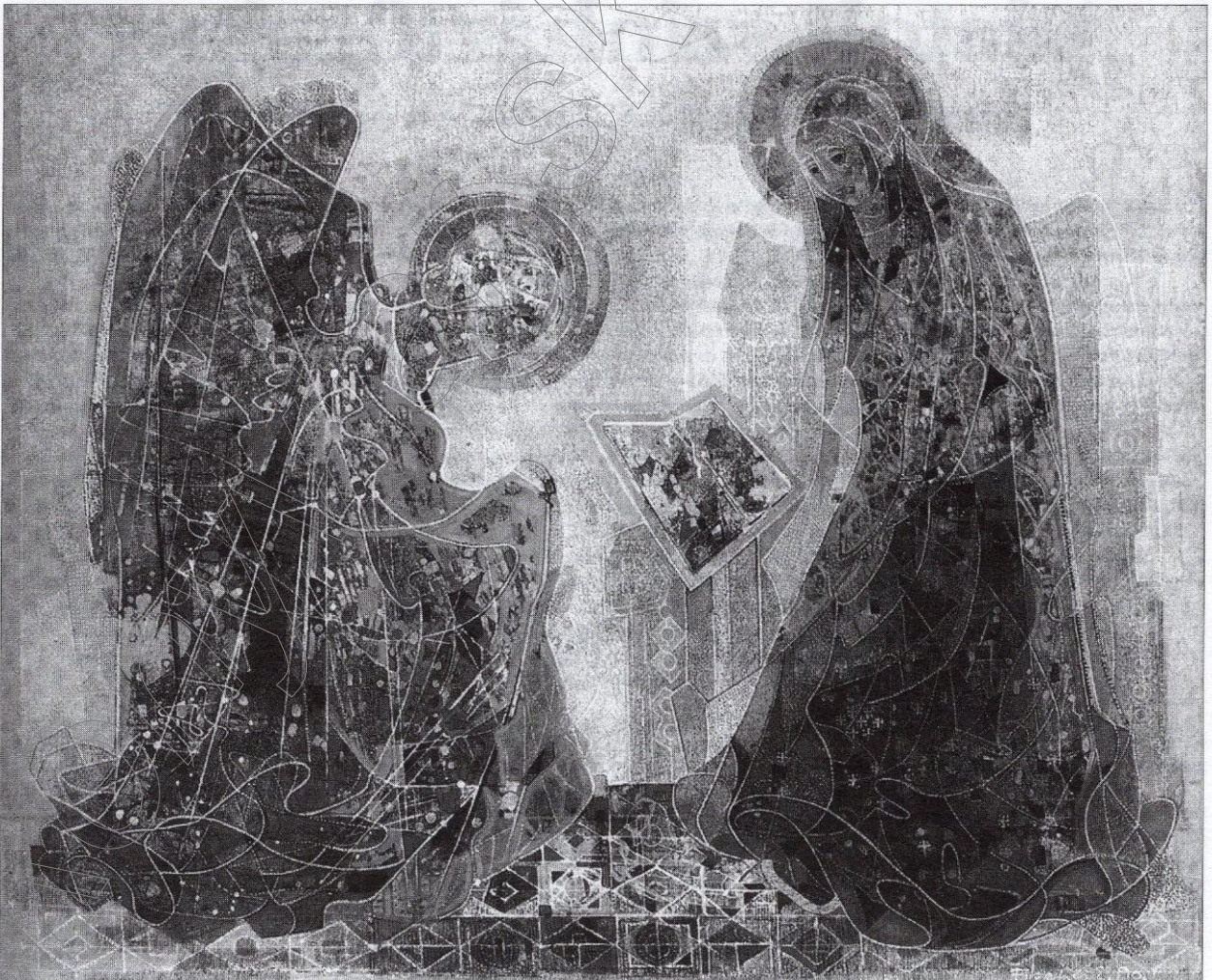
Míntha a festő már nemcsak felfelé, hanem legbensőbb tájai felé is építkezett volna.

A kilencvenes évek elejétől mindenestre egy vitális felfrissülési tendencia tanúi lehetünk. Úgy néz ki, akárha a művész ráébredt volna, hogy favorizált rajzos, ornamentális módszerével némileg elapasztja érdemleges festői energiáit. És voltaképp a perzsa vagy középkori miniaturák - egyáltalán az iparművészeti formálás túldíszített - formabirodalmába - csúszik át. Ebből származik, hogy Fischer inntől a ciklus időfaktorokat, az évszakok

mozgását is belekalkulálja képei rendszerébe. Jól példázza ezt talányosan sokrétű Pantokrátor-sorozat, amelynek őszi, szenvedő változata a leginkább lebilincselő. Mert é profán, zaklatott és mitikus személyiségben némiképp a Vajda Lajos-i ikonképek továbbbépítését regisztrálhatjuk. Az Archaikus mozgások pontján, földszerű folttömege pedig arról bizonykodik: az alkotó még az elszabadult indulatokban is mértéket, értelmet keres. Gyhogy a művész aligha bír túlságosan elszakadni józan, racionális és grafikai természetű énjétől. Sőt lássunk csodát: barokkosan burjánzó, kifinomult Kódexlapjával egyenesen rácáfol korábbi félelemire.

Annyi bizonyos: Németh Lajos idejében felismerte Fischer Ernő vérbő festői tehetségét. Miként a közelmúltban elnyert Aba-Novák életmű-díját is föltebb autentikusnak érzem. S nem csupán azért, mivel e kiváló művész volt egyik főiskolai mestere. Hanem leginkább amiatt, mert aligha akad Aba-Novák tanítvány, akinek munkásságában olyan egyenes vonalú, szerves és szintetikus kibomlást nyerne művészi alapvetése, mint épp Fischer pályafutásában. Hölött az alkotó egy szerencsétlen sorsú, háborús nemzedék prominens képviselője. Mi sem jellemzőbb például, minthogy csak nyugdíjas éveitől bírt kizárólag a festészetnek élni. Ráadásul kultikus hangvételt, modern művészete a rendszerváltásig alig-alig kapott érdemi megbecsülést. Fischer Ernőnek azonban megváltozott hite, türelme és kitartó művészi energiája is akadt küldetése tisztas betöltésére. Hisz legjobb, leg-rangosabb képei nyomán a lírai absztrakció egyik legavatottabb hazai mesterét tisztélhetjük benne. Azt a konzekvens, hagyományörző alkotót, aki mindvégig ragaszkodott a historikus érvényű erkölcsi értékek és a szépség varázsának megválto erejéhez. Ennek ellenére pályája formai, szellemi karakterét a kikezdetlenül korszerűség aurája járja át. Immár végérvényesen.

Szuromi Pál

Angyali üdvözlés

Sándor János
A SZEGEDI SZÍNHÁTSZÁS
KRÓNIKÁJA

A kőszínház és társulatainak
története
1883 – 1944

Adatolt színháztörténet

Sándor János szegedi színházkrónikájáról

Sándor János eddig megjelent három könyve és többszáz cikke sejtette, hogy a rendező-író mélyen beásta magát színházunk múltjába. A most napvilágra került hatalmas és szép kötet (A szegedi színháztörténet krónikája – A kőszínház és társulatainak története 1883–1944. Szerkesztette és tervezte: Tandi Lajos, Bába Kiadó 2003.) igazolja a várakozást: óriási forrásanyag feldolgozásával megszületett a több mint félévszázad krónikája.

Maga a szerző találóan nevezi adatolt színháztörténetnek: minuciózusan sorakoztatja fel a bemutatókat művészi értékeikkel vagy fogyatékoságaikkal, a szereplőgárdával és a közönséggel együtt, körítve őket a korabeli lapok kritikai észrevételeivel. Egyenként összegzi az évadokat bemutató- és előadásszámokkal – elkülönítve a műfajokat – közli a bevételt, kiadást, deficitet, szubvenciót – s ez utóbbiért folytatott állandó harcot. Ugyanilyen részletezően mutatja be az épületet, helyzetét, adottságait, állapotváltozásait, és a nagyközönség számára rejtettebb vonulatot: a városi és fővárosi előljárásságok, valamint a sűrűn változó szímidirektorok hivatalos és magániratait. Ez a felbecsülhetetlen adattömeg lebilincselő, olykor regényszerű olvasmánnyá válik a szerző – korabeli eseményekkel helyzetekkel, párbeszédekkel, kerekded történetekkel, anekdotákkal megtűzdelt – könnyed stílusú előadásában. A krónikafolyam áttekinthetőségét segítik a kötetvégi jegyzetek, társulati névsorok, a névmutató és a forrásművek felsorolása: a nemkülönben elegáns szerkesztésmód, ami Tandi Lajos kiváló és hozzáértő munkáját dicséri. A könyv tervezése és tipográfiája a reprezentatív képzőművészeti albumokhoz hasonlítható. A szellősen, városképekkel, színészek, írók, közéleti személyiségek fotóival tűzdelt szöveg, a számtalan facsimilében közölt hivatalos és magánirat, az egymást követő igazgatók külön oldalakra kiemelt arcképe, mellette pályafutásuk és színházi ars poétikájuk rövid összefoglalása nemcsak a tetszetős és gazdag könyvkiállítás személynövevényes méretű színházával, hanem az adott korban való eligazodásnak, az összefüggések felismerésének nélkülözhetetlen kelléke.

Az 1879-es árvíz előtti játékszíni és színházi múltunkat már helytörténeti monográfikus feldolgozások örökítették meg. Sándor János erről csupán mint lényeges előzményekről szól.

Az árvíz egyébként is megkerülhetetlen cezura városunk történetében. A Tisza hozta a pusztulást és a megújulást. A jószerivel mezőgazdasági, kereskedelmi településből ezután nőtt ki egy modern, iparosodó város impozáns bérpalotáival, szállodáival, középületeivel, múzeumával, könyvtárával és grandiózus méretű színházával.

Hogy miért választották a város újjáépítői Európa legtekintélyesebb színháztervezőit – a Hellner és Fellner céget – a magyar építészek nem kis felháborodására, azt – a pénzügyi lehetőségeken túl – két idézet magyarázhatja: városunk színterületeivel megbízott testülete a legnagyobb és legmagyarabb

vidéki város jogán nyilvánította ki akaratát. Mikszáth Kálmán pedig egyszerűen leszögezi: a törekvés abban leli jogosultságát, hogy színházi közönség van. (E megállapításokat igazolják a Szeged monográfia idevonatkozó adatai.) Az országos gazdasági konjunktúra és a városépítés lendülete mégis – valljuk be – túlméretezett teátrumot teremtett ide a Tisza partjára. Az 1800 (később 1500) nézőt befogadó terem megtöltése nap mint nap, az óriási színpadnak megfelelő darab kiválasztása szcenikájával, nagy színészegettségeket vagy sokaságot megmozgató követelményével – sok gondot és többnyire deficitet okozott a mindenkor színházvezetőknek.

Ha végigolvassuk Sándor János krónikáját, minduntalan az a benyomásunk támad, hogy ez a szép nagy színház egy óceánjáró hajóhoz hasonlít, mely aligha ringatózik nyugalmas

vizeken, inkább alattomos zátonyok, partmenti meredek sziklák, kisebb szelek és süllyedéssel fenyegető viharok kísérik soha véget nem érő útját.

Szemezgetni lehetne az érdekes bemutatók, a legendás aktorok és direktorok múltbéli sztorijaiból, de – azt hiszem – fontosabb a krónikában kirajzolódó történeti jellegű folyamatokat összefoglalni.

Színházépület és közönség. A barokk palota megnyitása után alig két évvel átélte megrázó katasztrófáját: felgyulladt és belül teljesen kiégett. Meglepő fordulat: alig másfél év alatt újjáépítették. De az eredeti tervekől is hiányzó díszletraktár és festőmohely napjainkig tartó külön feladatot és anyagi terheket ró a bérzők, fenntartók számára. (A krónika – többek között – azt is feljegyz, hogy egy időben a színház mellett felépült bíróság alagsorában helyezték el a díszleteket.) A fényes palota egyébként is szüntelen javításra, felújításra, korszerűsítésre szorult. A nyári szünetek alatt a városi előljáróság – pénzügyi lehetőségei szerint – állandóan tataroztatta vagy éppen kicseréltette a már teljesen elhasználódott részeket: a recsegő, töredezett padozatot, a málló tapétákat, kijavíttatta a balesetveszélyes zsinórpadlást. Az eleinte gyenge fűtésen is változtatni kellett, télen a publikum fogvacogva ült a hideg és huzatos nézőtérben. A kezdeti gyenge fényű légszusz-világítást korszerűsítették az áram bevezetésével, ehhez már reflektorokat alkalmazhattak. Újultak a szcenikai lehetőségek, sor került a kétfelé felhúzható ún. Wagner-függöny és a forgószínpad felszerelésére. A szerző összehasonlító adataiból kiderül, hogy itt van – a vidéki színházak között – a legdrágábban működtethető intézmény, és – néhány évadtól eltekintve – a legnagyobb társulat és itt fizetik a legmagasabb gázsit.

Bármennyire gyorsan fejlődő nagyváros Szeged, színházpártoló közönsége csak lassan gyarapodik. Jellemző, hogy az ünnepélyes keretek között megtartott nyitó előadás után Soha el nem képzelt számban tödült a publikum az új színházba, a művészek hallatlan népszerűségnek örvendenek, és általában a sajtó is dicséri a valósággal népünnepélyszámba menő előadásokat. Az új év beköszöntöte azonban drámai változást hoz. A város újjáépítését irányító királyi bizottság elvonulásával ugyanis kiürülnek a páholyok: Már nem divat, társadalmi esemény színházba járni. A szegediek elmaradnak az

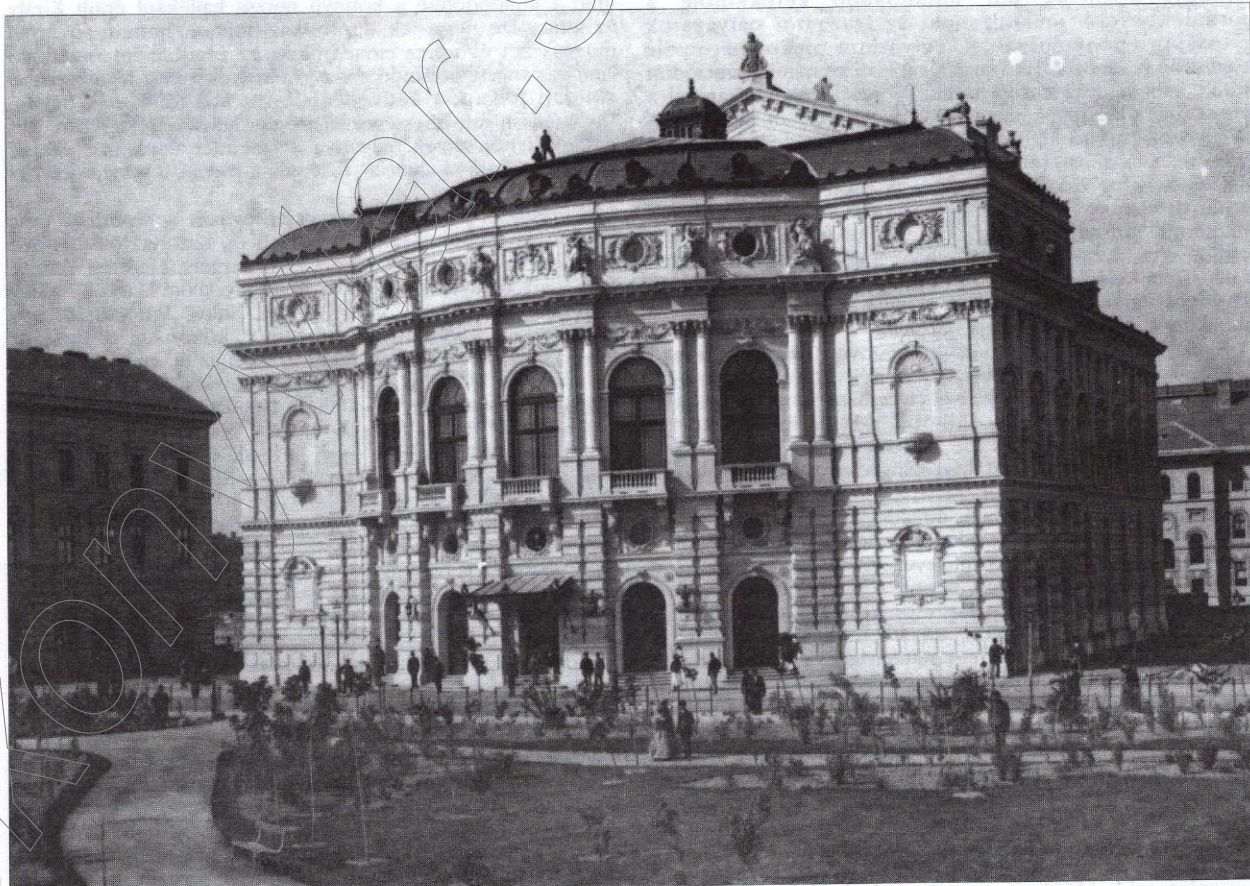
előadásokról. És ez a kezdet előrevetíti árnyékát a következő évtizedekre. A páholyok és zsöllyék megtöltése érdekében az igazgatók illetve a társulatok kénytelenek két-három naponta új darabban előállni. (Nem tudom, irigyeljük-e felmenőinket azért, hogy oly sokféle előadást láthattak, vagy szánjuk őket a féligkész, összecsapott produkciók feletti bosszúságért?) Eleinte hat hónapig tartott egy évad, ezalatt mintegy kétszázszor gördült fel a függöny, s átlagban száznál több darabot vittek színre. A századfordulóra már nyolc hónapra nyúlt a szezon, de száz-százhusz darabbal és háromszáz körüli előadással. Később valamelyest javult a helyzet, csökkent a bemutató- illetve előadásszám, egyazon darabot öt-hat alkalommal is műsorra lehetett tűzni, sőt egy-egy felkapott operett vagy Molnár színmű akár ötven előadást is megért.

Vannak azonban olyan külső körülmények, amelyek jószírel kiürítették a nézőteret. Majdnem évente beköszöntött egy nagyon hideg vagy nagyon sáros téli hónap, amikor – a korabeli közlekedési viszonyokat figyelembe véve – a város távolabbi részeiből nehezen lehetett eljutni a színházig. Máskor a ragályos betegségek, a könnyen terjedő pusztító járványok is elriasztották a lakosságot a nyilvános helyektől. A színészek is gyengélkedhettek, ilyenkor a mozcserék kedvetlenül tettek el a nézőket.

Szintén visszatérő jelenség a három évenkénti igazgatóváltások idején, hogy törvényen kívüli állapot alakult ki a színházban, ugyanis hónapokig dúltak a harcok a kinevezés körül vagy pedig már az év elején megszületett s döntés, de még a régi igazgatónak kellett vinnie az évadot.

Vannak országos méretű színházi krízisek is. Az inflációs évek, a gazdasági világválság kiürítette a pénztárcákat, a két világháború pedig megtizedelte a nézőket. A város fejlődésével, a lakosság gyarapodásával együtt járt a közönségizlés, -igény differenciálódása. A nagyszínház mellett mindinkább szükségessé vált egy kisebbnek a megnyitása. Voltak már próbálkozások, de a különböző szórakozóhelyeken kialakított játékszínek inkább a nyári orfeumok, kabarék s egyéb műsorok céljának feleltek meg. Így csak 1930-ra sikerült a Horváth Mihály utcában a Kamarát megnyitni.

Igazgatók és pályázatok. 1883-tól 1944-ig tizenöt direktor váltotta egymást a bársonyszékben. Elvileg három évre nyerték

A tűz után újjáépült színházépület

Trillap Ilonka

Makó Lajos

Vida Margit

el a várostól a megbizatást, bár olyan jeles igazgató is akadt, aki háromszor is bizalmat kapott, vagy akinek meghosszabbították a szerződését, de akadt olyan is, aki mindössze három hónapig állt a színház élén. 1927-ben pedig államosították a színházat, mert az országos sőt külföldön is uralkodó színházi válság következtében a színháznak vállalkozó útján való vezetése nem járt eredménnyel, a színházat házi kezelésbe vesszük – döntött Szeged Város Tanácsa. Természetesen ezalatt is kinevezett igazgató irányította az évadokat.

A városi előjáróságok egyébként is szívügyüknek tekintették az intézmény sorsát. Ez részben elismerésre méltó, mert így többnyire az ország legkiválóbb szakemberei, művészek kerültek az igazgatói székbe. De a törődés együttjárt a fölösleges akadékoskodással, a túlzott beavatkozással, intrikákkal és egymást keresztező utasításokkal. Különösen a színügyi bizottság lett mindinkább kerékkötője a gördülékenyebb működésnek, az igazgatói pályázatok gyorsabb lebonyolításának. Pályázatra olykor hét-nyolc jelentkező is akadt. Az új igazgatóval a város mindig szerződést kötött, melyben az anyagi terhek pontos megosztásán túl a városi tanács kijelölte a művészeti irányt is. Például 1895-ben: A vállalkozó igazgató kötelezi magát, hogy a szegedi színpadon elsősorban tartalmasabb drámai válfajokat, népszínműveket és vígjátékokat fog előadni és csak másodsorban operetteket és látványos darabokat. Erkölcsi és ízlésrontó darabok előadásától feltétlenül tartózkodni fog. Lényegét tekintve mindig ez a felsőbb óhaj, azzal az alapvető ellemtondással együtt, hogy – a népszínmű elavulásán túl – az épület inkább az operettek és látványos darabok bemutatására alkalmas, s a nagytiszteletű publikum is ilyenkor tölti be a nézőteret.

A pályázatok elbírálása körül eselszövési drámákra hajazó összecsapások folytak. Véleményt nyilvánított a színügyi bizottság, a polgármester, szenvedélyes hangon vitázott a helyi sajtó (olykor az országos lapok is), beleavatkozott a belügyminisztérium (először ide tartozott a színházügy), aztán a kultuszterca, az országos színházi felügyelet, s a főváros egyéb nagyteljesítő személyiségei.

Voltaképpen a világnézeti, társadalmi, művészi, ízlésbeli konfliktusok egyik fő terepe mindig a színház volt.

A pályázatokba foglalt színházvezetői ars poétikákat azért érdemes végigkövetni, mert benne – cseppben – az országos és társadalmi viszonyok az aktuális korszaknak, a színház és társadalom viszonya. A XIX. századi tradíciókat követve a századfordulón még így vall egy reményteljes pályázó: Sehoh a világon olyan komoly és nagy fontossága nincs a színpadnak, mint éppen hazánkban. Amíg más országokban csak szórakoztató hely, nálunk művelődésünknek hatalmas tényezője, hűsége tükré, s szerencsétlen időkben a nemzet érzésének, a nemzeti nyelvnek, nemzeti szellemnek utolsó bevehetetlen bástyája. Nem véletlen, hogy Trianon után a fokozottabb nemzeti érdekeket kívánja szem előtt tartani, és síkra száll a magyar kultúra egyik végbástyájának, a magyar szó őltárának, a magyar színpadnak megmentéséért. A nyugalmasabb időkben a modern és korhű színpadon figyelmzett, ambíciós, minden szerepkörben teljes társulat

megteremtése kerül előtérbe. S mi sem bizonyítja jobban a világ fordulását, mint az, hogy a művészileg sikeres házikezelés után a város kénytelen belátni, hogy üzleti alapokra kell helyezni a színházat.

Évadműsor és játéktípus. A XIX. század második felére – ahogyan a színházvezetői szerződés magába foglalja – már kialakult a szegedi színház műsorrendje. Szinte évadonként előkerült a klasszikus operák valamelyike, a Tragedia, a Bánk bán, a világirodalomból Shakespeare, Schiller, Molière. Persze, a hétvégeken inkább népszínműveket, zenés darabokat adtak. Az igazgatók Budapestre vetették szemüket, onnan hozták minél előbb a sikerdarabokat. Először a Nemzeti Színház a követendő minta, aztán az elegáns Vígszínház – a francia színművek könnyedebb darabjaival –, majd az alig egy évvel utána megnyílt vegyes kínálatú Magyar Színház, századforduló után a kimondottan a könnyű műzsa hajlékú épült Király Színház. De nemcsak darabokat hoztak, hanem fővárosi művészeket és egész előadásokat. Az évadonként ismétlődő januári pangást pótlandó sorra jelentek meg Pest legrangosabb aktorai, felkapott kedvencei Jászai Maritól Fedák Sáriig. Határainkon túli hírességek is megfordultak városunkban. Járt nálunk a női szívek bálványa: Pszilander Valdemár, a tánc istennője: Isadora Duncan, felléptek a párizsi, a bécsi operaház énekesei, balettosai.

A rendszeres vendégjárás volt kovásza a repertoár és a játéktípus megújulásának. Madách és Katona József neve mellett feltűnik a plakátokon Csiky Gergely, Herczeg Ferenc, Bíró Lajos, Molnár Ferenc neve, a világirodalom klasszikusaihoz felsorakozik Gogol, Tolsztoj, Ibsen, Shaw. Bár először egy Hauptmann bemutatót a parfümös közönség & elegáns figyelmelensége fogadott, aztán győzött az új, egy-egy Molnár premier szenzációs sikerrel ment. Vannak a fővárosban igen színvonalas alkalminak mondható társulatok, melyek szívesen járnak a vidéket. Juhász Gyula írja: Molière-től Shaw-ig a legkülönbözőbb egyéniségek, irányok és stílusok szólalnak meg az Országos Kamaraszínház & deszkáin, amelyek a népszerűségnek mindennél előbbrevaló ügyét szolgálják.

A korabeli kritikákból nyomon követhetjük, hogy a romantikus Nemzeti Színház-i, szavaló, pózoló nagy egyéniségeket felvonultató színpadi stílust felváltja a természetesen beszéd, mozgás, a részleteiben kidolgozott előadás: a vígszínházi – naturalista – játékmódor. Az előadás irányításához, az alakítások összehangolásához már avatott szakember kell. 1911-től nálunk is van főrendező, karmester, sőt dramaturgot is szerződtenek.

Visszatekintve: méltányolni lehet, ahogy a városvezetőség és a kiváló igazgatók, rendezők pártolták a helyi drámairodalom föllendítését. A Dugonics Társaság pályázatokkal bízította az itt élő alkotókat darabok írására. Így került színre Juhász Gyulának, Tömörkény Istvánnak, Sík Sándornak egy műve. Figyelemmel kísérték a Szegedről elszármazott művészeket, és lecsaptak új darabjukra. A vidékiek közül a szegedi színház állt elő legtöbbször ősbemutatóval. Különösen az ún. házikezelés idején neves főrendezőnk, Németh Antal – a Nemzeti Színház későbbi igazgatója – a magyar dráma első számú otthonává

tette városunkat. Olyan nagyszerű ősbemutató is volt, amire különvonatok hozták a közönséget Pestről., de társulatunkat is meghívták fővárosi vendégszereplésekre. A rádió többször közvetített egyes adásban Szegedről egy-egy premiert. Így hallgatta meg Bécsben Kálmán Imre saját operettjének magyarországi bemutatóját Szegedről.

A szegedi színház kezdettől fogva valóságos előiskolája, felnevelője volt a tehetséges fiatal színészeknek, operaénekeseknek. Pályájuk innen Budapestre vagy Európa nagyvárosaiba ívelt.

A prózai és operatársulat nagysága és az előadások aránya ritkán volt egyensúlyban. Az opera drága műfaj! Az inségesebb időkben az igazgatók nem szívesen kockáztattak, csak a közönség és az újságok erőteljesebb nyomására vettek elő a repertoárból egy-egy produkciót. De vannak fényes korszakok, amikor sorjáztak a szép operabemutatók, s még egy Mascagni ősbemutatóval is meglepték a zene rajongóit.

A színészek, énekesek egyébként tíz hónapra kaptak gázsit, ezért feltétlenül szükség volt az ún. nyári állomásra. Ezek közelebbi – ritkán az ország másik végében lévő – állandó társulat nélküli városok voltak. Nehéz helyzetbe kerültek a színészek, igazgatók, ha a megszokott ideiglenes játékhelyükre nem térhettek vissza. Néha azonban kapóra jött, ha túl sokáig távol maradtak a nézők a nagyszínháztól évad közben, akkor az ügyes, menedzsereszellemű igazgató kettéosztotta a társulatot, s felét átküldte a másik városba. Egyszerre két színház jegybevételével próbálta így befoltozni költségvetésének hiányait.

A második világháború válságos évében 1939-40-ben országosan megszüntették az állandó vidéki társulatokat, s bevezették a cseretársulati rendszert, egyfajta staggione szisztémát. Négy társulat váltotta egymást, kettő prózát, kettő pedig zenés darabot – operát is – adott. Ezzel ugyan biztosították a színészek megélhetését, de az állandó színház városok, mint Szeged, erőteljesen kifogásolták a műsorösszeállítást és az előadások színvonalát. Az évad végén meg is szüntették az országos utaztatást.

Színház és színírálat. A színikritika rangos helyet foglalt el a szegedi és az országos napi-, hetilapok hasábjain. Legnagyobb íróink – Adytól Kosztolányin át Németh Lászlóig – emelték magasra a publicisztikai műfaj rangját. Nálunk Juhász Gyula az irodalmi mérce. Rendszeresen írt a bemutatókról és a

színház egyéb ügyeiről.

A kritika hangvétele ma már szokatlanul éles és gunyoros. Egy operettrevüről például: a szereplők gyakran tapssal jöttek be, de mindig csöndesen lopták ki magukat. Egy Rómeo és Júlia produkcióról: Mit akart ezzel kipróbálni (a színház)? A közönség tehetrbíró képességét vagy a saját klasszikus képtelenségét?

Bizonyára szórakoztató volt a hajdani lapolvasók számára, hogy a helyi sajtóorgánumok kritikusai néha szögesen eltérő véleményt formáltak a látottakról. A művész persze nem volt mindenható. Megesett, hogy a lesújtó bírálat megritkította a nézőteret, de többnyire annak ellenére ostromolták meg a jegypénztárat. Egyszer-másszor komoly összetűzésbe keveredett a színház és valamelyik hírlap. Az igazgató letiltotta a újságíróknak járó ingyen belépőt – meg is kapta érte a kemény bírálatot: Muca ez és ripacsék gondolkodásmódjának megfelelő, akinek nem a kritika fáj, hanem annak igazsága.

Azért sok jó ügyben emelte fel szavát a sajtó. Többek között kiállt a társulatok állandósításáért, elítélte a cseretársulati rendszert. Az érvelő, vitázó cikkek országos ügyeket szolgáltak. Igazgatóváltások idején pedig még a színpalak mögötti alkukat is nyilvánosság elé tárták.

Sándor János a színházzal kapcsolatos publicisztikát is feldolgozta, ebből kitetszik, hogy a sajtó egyaránt hangot adott a publikum, a színházvezetés, a városi előljáróság kívánalmainak. Végso soron felerősítette a jó törekvéseket – előre tolt Thália szekerét.

*

Még csomópontjaiban is nehéz átfogni az ország színházi életének egészébe ágyazva a szegedi kőszínház és társulata hatvan évnyi történetét.

Fővárosi és vidéki színházakról születtek már monográfiák, történeti leírások, regények. Sándor János könyve egyik műfajba sem illeszthető be. Tudományos feldolgozásnál kevesebb, történeti leírásnál, regénynél több. Forduljunk vissza a címhez: krónika ez, melynek írója egy letűnt korszak jörfőrmán minden említésre méltó eseményét történeti hűséggel és kiváló szakmabeli fogékonysággal rögzítette.

Novák Mária

Kellér Dezső, Sziklai Jenő, Márkus János és Lukács 1937-ben a Szegedi Nemzeti Színházban.

(Fotó: Liebmann Béla)

A szegedi Faust

avagy Alföldi Róbert 21. századi világszínháza Gounod zenéjére

*„Az ember élete – ugyanilyen mese,
Éleje is van, vége is van egyképp,
Csak – Egésze nem lesz sobase –:
Nos hát, urák, tapsoljatok, na tessék!”*
(Goethe)

A FranciArt, a magyarországi francia kulturális évad egyik legjelentősebb eseményének ígérkezett február 14-én Gounod Faustjának bemutatója a Szegedi Nemzeti Színházban. A francia vendégművészekkel és magyar rendezővel létrehozott produkciót óriási várakozás előzte meg; afinal is inkább, mert híre ment, hogy a legnézettebb európai komolyzenei adó, a Mezzo rendszeresen tájékoztatást ad a készülő előadásról, s a magyar M2-es csatorna élően szándékozik közvetíteni a premiert, amelyet a Nizzai Opera is átvesz. Ez utóbbira technikai okok miatt nem került sor, de a magyar nézők, így azok a szegediek is, akik nem jutottak be az előadásra, hosszú idő óta először, élően élvezheték a közvetítést, kísérelhették figyelemmel a szünetekben elhangzott riportokat. Február első heteiben Szegedre irányult a magyar – s ringasuk kicsit ábrándokba magunkat –, a nemzetközi kulturális közérdeklődés, az operarajongóké mindenesetre. Az elsősorban francia illetőségű Mezzo képanyagot is közölt a művészekről s a készülő előadás próbáiról, a karmesterről s a fiatal rendezőről, Alföldi Róbertől, akit a magyar színház „enfant terrible”-jeként mutatott be. A franciák szeretik a szenzációit, ezek szerint Alföldi klasszikus szerzők modernre áthangszerelt rendezői adaptációinak híre eljutott hozzájuk. A jelző különben sem sértő, általában a rendhagyóan zseniális ifjaknak, mint például amilyen Arthur Rimbaud volt, jár ki a „rettenetes gyermek” elnevezés a franciáknál.

A pletykák ellenére, vagy éppen ezért (!) Alföldi Róbertet szereti a közönség: kedvelt mint színész, egyre ismertebb s elismertebb rendező. Szegeden az előző évadban mutatkozott be, Shakespeare Szentivánéji álom című vígjátékából olyan remek ritmúsú, mellbevágóan merész aktualitású előadást rendezett, amely nagy szériában telt házzal ment s nem csupán a fiatalok, de a konzervatívabb ízlésű közönség körében is sikert aratott.

Élete első operájának, Gounod Faustjának megrendezését a fi-

atal rendező saját maga is nagy kihívásnak érezte. Persze nem tagadta meg önmagát, nem tudott s nem is akart történelmi kosztümök és a 16. századi német milió képi világa felől közelíteni a darabhoz. A maga részéről ezt a megoldást elidegenítő hatásúnak érezte volna. Hú maradt ahhoz a színpadi jelrendszerhez, amit már eddig is sikeresen alkalmazott, s áthangolta a színpadi történeteket abba a világba, ahol maga is él s ezáltal otthonosabban mozog. Ez önmagában véve nem novum, hiszen a „szegedi operai műhely” fiatal rendezői, Kovalik Balázs és a Britten operával bemutatkozó Zsótér Sándor is ebben a világban mozognak, a mai valósághoz közelebb álló színpadi jelrendszer kialakításával próbálkoztak már pár év óta több kevesebb sikerrel. Kovalik katartikus Várnásza reveláció erejével hatott, de nem győzte meg a szegedieket Verdi Simon Boccanegrájának színpadra állításával. Zsótér magas szakmai elismerésben részesült Britten: Szentivánéji álom c. operájának rendezéséért. Szegeden a közönség, köztük sok fiatal, mégis a „lábával szavazott”; többségük az első szünetben otthagya az előadást, a modern opera ilyenfajta interpretációját emészthetetlennek ítélvén.

Ami a közönség reakcióit illeti, Alföldi szerencsésebbnek bizonyult élete első operarendezésével – igaz, Goethe Faustjának zenéi verziói közül a legnépszerűbb, legdallamosabb változatát, Gounod operáját állíthatta színpadra.

Részese lehettem a február 14.-i ünnepi, francia vendégművészekkel és karmesterrel lezajlott nagy sikerű premiernek, majd két nappal később a vasárnap esti előadásnak, ahol jóval szerényebb külsőségek mellett a magyar karmester és ének-művészek mutatkoztak be, a közönség pöntekikez hasonló elemi erejű tetszésnyilvánításával kísérve.

A Gounod-feldolgozás a Goethe-világdráma első részén alapul. Nem véletlen, hogy a komponista először Marguerite (Margit) című szándékozott adni operájának, a mű középpontjába is őt állí-

totta, illetve Faust és Margit szerelmét emelte ki. Ahogy a történelmi jelmez is távolságtartó, elidegenítő elemként működhet a mai néző számára, ugyanúgy felmerülhet a kérdés, ellenáll-e a Faust-mítosz a betondzsungelben megelevenedő történetnek? Ez a modern koncepció közelebb hoz-e vagy elidegenít, növeli-e csupán a mű és a befogadó közötti távolságot, vagy illetéknéppén teszi a néző tenyerébe a megértés kulcsát? Vagy egész egyszerűen arról van szó, a rideg, nagyvárosi 21. századi környezetben keletkezik valami más, minőségében egy új történet.

Vajon a Madáchon felnőtt Alföldi Róbert létrehoz-e a Tragédia és a Faust mixelt élményéből egy 21. századi „emberiség-dramát”, egy új „világdramát” Gounod zenéjére? Milyen is ez az előadás, hogyan fogadta a közönség?

Kentaur díszletei és jelmezei még köszönő viszonyban sincsenek a 19. századi romantikus opera színpadi kereteivel...! A hatalmas díszletkonstrukcióban nincs semmi az eredeti Gounod-opera színpadi külsőségeiből: nincs fogadó a 16. századi német városkapu közelében, nem láthatjuk Margit mirtusz-illatú kertjét, szobáját, rokkáját, sem pedig a börtönt. Helyette a tervező-rendező páros a mai nagyváros lehetséges helyszíneiben gondolkodik. A kedélyes, 16. századi vendégfogadó előtti tér helyett pályaudvari várótermet látunk a színen sötétessel, műanyag székekkel berendezve. Házgyári elemekből épített sívár bejárati ajtó, ablakok jellemzik Margit lakhelyét, a szerelmes találkozás színhelye az a belső tér, ahová a panel lakások „egyen-ajtói” nyílnak.

A nyitókép hátterében egy nagyváros toronyházai magasodnak, lehetne akár New York, London, Párizs valamely részlete, de lehetne történetesen Budapest is. Az előtérben hidegszürke beton épületek által körülhatárolt tér, magányos alma árválkodik középen, lombtalan ágain egy-két csenevész gyümölcscsel.

Az alma, az ősi romlás, „csábítás” jelképe a későbbiekben is visszatér a rendezésben. A metropolisz árnyékában e sívár, betonépületek által határolt téren az emberiség salakja – vagy csak az ilyen negyedek nyomorult „sorstalanjai” üzik megszokott hétköznapi játékaikat, árulják testüket, a drogot, kukkolják a fal tövében sietve „lekevert numerát”. Vén pedofil alkuszik gyermeklánya... Velőtrázó sikoltás hasít bele Gounod líraian szép 19. századi nyitányába... az öregedő értelmiségi, Faust ebből a világból akar a halálba menekülni.

Az operát ihlető Goethe-mű „emberiség-dráma”, akárcsak a rendezői koncepcióra észrevehetően hatással bíró dráma költemény, Madách Tragédiája. Az emberiség költemények mint köztudott olyan emberiségnek szóló alkotások, amelyek tárgya az ember és világa a maga végtelen gazdagságában, s az emberi lét céljának megfejtése, az ember földi küldetésének életfeladatának költői ábrázolása.

Faust is, Madách Ádámja is helyét keresi a világban, az élet célját kutatja, egy olyan életcél, amelyben benne foglaltatik az állandó továbbhaladás igénye és lehetősége, amely a cél elérésével nem szűnik meg. E tudás megszerzéséhez Madáchnál Ádám Luciferben véli segítő társát, vezérő csillagát megtalálni, pedig a megoldás kulcsa Éva, Goethenél Faust kísérője Mefisto. Goethe a világdrama első részében, a Gretchen-szerelmben nem a történelmi dimenziók felől közelít. Az ember (Faust) egyszeri, egyéni élményein, tudatának tükröződésén egy szűkebb kis világban, a Margit szerelmen keresztül ábrázolja az emberi boldogságkeresést.

Alföldi Faustjának halálvágyát megvetett, utált környezete, létének sivársága indukálja. Daniel Galvez Vallejo és Daróczi Tamás Faustja azt a már nem túl fiatal, gyöttrődő

értelmiségit jeleníti meg, aki felméri sikertelenségét, élete hiábavalóságát, azt, hogy a saját spekulatív belső világa, szellemisége nem ad célt s életörömet. A halálba menekülés elszántságát előszörban mégis az motiválja, hogy rádböbben, megöregszik úgy, hogy kimaradt életéből az érzéki megismerés szépsége: a szerelem, a szépség, az ifjúság.

A tavaszit köszöntő kórus hangjaira Faust nosztalgiaját, beteljesületlen vágyát szöke ifjú leány megjelenítésével fejezi ki a rendező, akinek meztelen szépségéhez hamarosan kidolgozott testű fiatal férfi csatlakozik. A fiatal pár tánc (koreográfus: *Király Attila*) artisztikus, meztelenségük nem megbotránkoztat. Az édenkerti Évát, Ádámot idézik a bűnbeesés előtt, azt a tiszta egészséges erotikát, amit még nem rongált meg a Sátán. Az utolsó felvonásban, Mefisto birodalmának romlott, kíméletlen világában egészen ellentétes jelentéstartalmat hordoz majd a táncospár meztelensége.

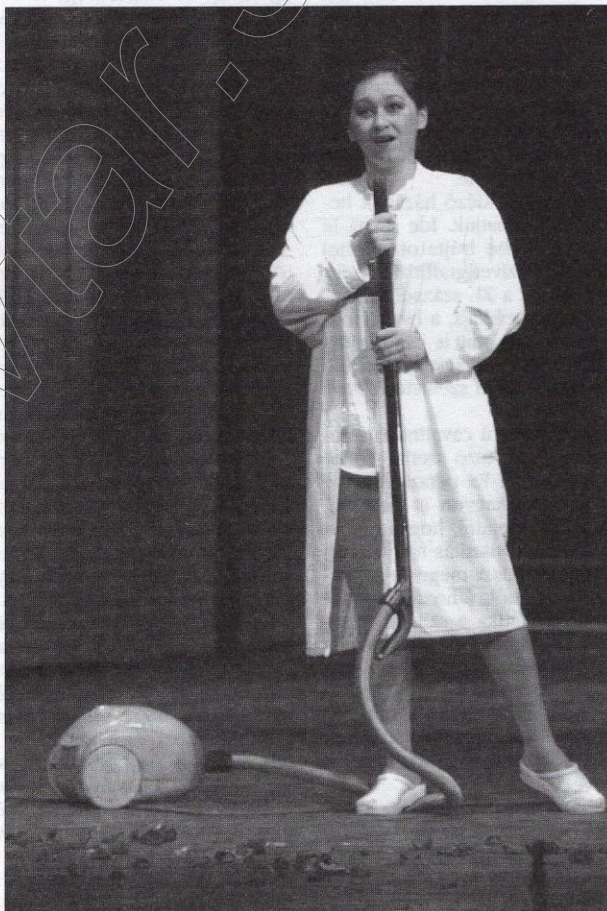
A 21. századi modern ember – a történet örök –, végső kilátalanságában ugyanúgy a pokol erőit hívja, mint mítikus őse. A keresztény értékrend bűnnek minősíti az öngyilkosságot. Faust már akkor elfordul Istentől, amikor a mérgegpohár után nyúl, illetve Alföldi víziójában pisztolyt szegez homlokához. Az ördög még idejében érkezik az alyvilágból, hogy meghosszabbítsa Faust földi létét, vállalkozik rá, hogy visszazadja a fiataltságot, bevezeti Faustot egy izgalmasabb, egy „igazi” világba. Cserébe nem kér mást, „ott lenn” majd Faust engedelmeskedjen neki. Mefisto a felüljesztőből, Faust ágya mögül bukkan fel, az ágy mellől gurítja fel a mítikus almat, nem a bűvös tűkörből, Faust ágyából varázsolja elő a szerelem ígértét, Margitot. Mefisto (*Fernand Bernadi és Réti Attila*) a mai nagyvárosi fiatalok fekete egyenöltözétet viseli, csak ruházata drágább, elegánsabb a leszűrkült Fausténál. Bernadi Faustját illetően, a sátáni külcsín inkább sminkjében és a hagyományos fekete parókában, szakállban mutatkozik meg, a magyar énekesen, Réti Áttilán ez is eredeti, saját.

Az ágyból utcai ruhában, csizmásan előbukkanó lány (nem túl szerencsés ötlet, arról nem is szólva, hogy a viselet mind a két bájós, nőies Margitnak, *Raphaelle Farmannak* és *Dér Krisztinának* egyformán előnytelen) arcán a csábítás mosolyával a bibliai gyümölcsöt rácsúsálva, szinte felajánlkozva sétál el Faust előtt, majd ki a színből. Így Alföldi eleve konkretizálja, még a beavatatlan néző számára is, miért kötetik meg és milyen alapon nyugszik Faust és Mefisto szerződése. Faust az igazi valóság útját szerte

végigjárni, elszigeteltségéből, méltatlan helyzetéből, sikertelen életéből Margit megpillantása után végképp szeretne kitörni. Mefisto pénzére, tapasztalatára, rafinált dörzsöltségére van szükség, hogy a „teljes életet” megismerhesse. A minőségi változás, az hogy a világ birtokosává váljék ebben a miliőben is csak *önfeladással* valósulhat meg.

De milyen ez a világ? Olyan, amilyennek Mefisztó láttatja! Gounod operájában (Goethénél is) a tömegjelenségek a 16. századi német városban, a templomtéren, kocsmában... játszódnak. Náluk a színpadon egy olyan város polgárai gyülekeznek, akik nagyon jól ismerik egymást – egymás életének közeli szemtanúi, ezáltal erkölcsi bírái is lehetnek. Alföldinél egy mai váróteremben zajlanak a tömegjelenségek. Az arctalan hodály, műanyag székeivel közepén elhelyezett „utasellátós” italtálcájával, földgömbalakú, érzéseket-indulásokot mutató képnyelvével repülőterei várócsarnok is lehetne.

A díszletnek mindig komoly hangulati értéke van egy jól átgondolt előadásban, nyilván itt is. Vélhetően komoly melegezés előzhet meg a tömegjele-

netek beállítását. A kórus tagjai tehát a távozó, érkező embereket, a várótermi tömeget alkotják. Némileg tipizálva vannak ugyan csoportonként – melósok, aktatáskás, mobiltelefonos hivatalnokok, egyendzsekis farmeres csajok, deszantosok... Lényeges azonban, hogy nem alkotnak közösséget, nem egy közegben élő emberek mozognak a színpadon, s mivel egymáshoz vajmi kevés közülük van, a főszereplőkhez végképp nincs semmi kapcsolatuk. Jóllehet a rendező még humoros effektusokat is alkalmaz, nem elidegenedett fapofákat látunk, ez mégis így van, *közösség helyett tömeget jelent meg*. Egyetlen egy hasonlóságot lehet a régebbi és a modern kor emberének viselkedése között felfedezni: a pénznek és az italnak egyformán nem tudnak ellenállni, Mefisto ma is manipulálhat bevált trükkjeivel. Margit bátyja (*Jacques Gay, Káldi András*) is ebben a váróteremben éneklél el híres búcsúáriáját. A francia szövegét jól értő ember itt jön másodsor zavarba (a csak magyarul tudó pedig azért, mert a vetítón megjelenő szöveg többnyire olvashatatlan), mert az opera szövegét elég szabadon kezeli a rendező. Faust mérgepohara pisztollyá változik, Margit varázstűkör helyett Faust ágyából kel ki, bagatell! Ez az áttranszponálás következtében csak így lehetséges, így kívánja a rendező koncepció, fogadjuk el. De kitől búcsúzik Valentin, a kómmándós? Vagy deszantos? Az arctalan tömegben magának énekel – az ária amúgy is a belső monológ megfelelője – ez még elfogadható, de a játékban magára marad s a közönséget győzködi arról (már aki érti), hogy mennyire szereti hazáját és hűgát, mennyire néhezére esik őket ithagyania.

Alföldinél a meglazult kapcsolatok, az elidegenedett emberi világ megmagyarázza viszont a „kis világ” szorosabb összetartozását. Valentin és Margit talál túlnótló erős testvéri összeforrását az általuk viselt, egymás arcképével díszített trikóval is jelzi a rendezés, de azt is megmutatja, Margit számára már terhessé is vált a zsarnoki testvéri szeretet, amelyből örömet, kitörne.

A harmadik felvonásban Margit lakótelepet idéző házának bejárati ajtaját, a lakások lépcsőházi előterét láthatjuk. Ide rakná le Margit odaadó rajongója a techno-viseletbe bújtatott Siebel (*Schöck Atala*) virágát ha tudná, jobb híján szívet graffitizik a zárt házgyári üvegajtóra. S már benne is vagyunk a 21. századi romantikában! Természetes, hogy Margitnak nincs rokkája, a házias, otthona zárt világában tevékenykedő fiatal lány mit is csinálhatna mást, takarít és ábrándozik... Elsőnek persze kivágja a zsarnoki báty jelképét, a rá emlékeztető bakancsot... Majd szemzeteszákot, szőnyeget cipel és porszívózik.

Faust „Salut d'émure chaste et pure” kezdetű cavatinája is ebben a nem éppen költői milióban hangzik el, (szó szerinti fordításban: „Üdv néked te szűzi tiszta hajlék...”). Ez persze lehetne nevetséges is, de Alföldi, a színész-rendező nagyon is jól tudja, hogy milyen rendezői effektusokkal lehet operálni, hogyan lehet borotvaellen táncolni. Tehát *keféles és szőnyegtisztítás* folyik átvitt és szó szerinti értelemben is, de a zene mindezt megemeli, kiragadja hőseinket a hétköznapiok szürkeségéből, átlirálja az abszurd helyzetet. Mert a szerelem és a romantika a szívükben virágzik ki, s királynővé válik minden szerelmes nő, s ez nem a környezetben múlik, még kevésbé az ajándékba kapott ékszereken – sugallja a kontraszt. S tulajdonképpen ettől kezdve válik igazán érdekessé a rendezés, lép túl a Gounod-féle csábítási történeten Alföldi Margit-verziója. A színpadon mai szerelmi tragédiát látunk majd, amely üzenetében a modern kor *emberiség-drámájává* emelkedik.

A megértéshez közelebb jutunk, ha ismét az emberiség-költemények három állandó szereplőjének – a férfi, a nő és rontó ördög – szempontjából vizsgáljuk tovább a színpadi történéseket, Alföldi Faust interpretációját.

Goethe drámai költeményében Margit, Madách Évájához ha-

sonlóan a megoldás egyik kulcsa. A kárhózból győzedelmesen megmenekülő lány szelleme kíséri majd a bűnös, de tevékeny emberi lét végén a szintén isteni kegyelemben részesülő Faustot.

Miért menekül meg Margit Goethénél, hiszen a gyermekgyilkosságon túl vétkes anya és bátyja halálában is? Mert felismeri bűnét, vállalja a bűnhődést, elutasítja a Sátán segítségét, a börtönből nem akar kiszabadulni.

Madáchnál Éva metafizikai princípium, az „életlendület” szimbóluma. Az emberi lét folytonosságának nagy titka az ő ölében szunnyad, vagyis a természet szándéka a nőn keresztül teljesedik be.

Alföldinél az öngyilkosjelölt Faustot élni kényszeríti a legyőzhetetlenül feltámadt szerelmi vágy, élni szeretné újra az életet, de a Mefisto által mutatott út szükségszerűen tragédiába vezet... A 21. századi valóság – Alföldi szemüvegén át – megsemmisíti a szerelemből fogant gyermeket, az élet folytonosságának ígérétét.

Marad mint igazság, a szerelem ereje. Az antibébi tabletták korában hössé válik a gyermekét egyedül vállaló, elhagyott lány. A körülmények, a kiközösítés, a magány ellenére gyermekét tudatosan vállaló szerelmes nő, Margit egyetlen életigazságát, szerelme tisztaságát, őszinteségét örökíti át gyermekében. A Faustot egyre újabb gyönyörök felé csábító játékos kísérő, napjaink Mefistója ugyanúgy az ember(iség) elvesztésén munkálkodik mint a démonikus középkori ördög, csak eszközei változtak meg. Nem hinné a néző, hogy az erőteljesen megkurított zenei aláfestésű Walpurgis-éj kegyetlen, perverz játékokkal színesített narkotikus rémálom még fokozni képes a rendezés az abortusz-jelenetben. Margit nem önkézzel pusztítja el gyermekét, örületét sem ez okozza. Margit szerelemben fogant gyermekét elveszik! Naturalista, mégis pokoli látomás ez, véres és kegyetlen, amelynek sokkhatását még a Gounod-zenétől idegen, felerősített, pulzáló szívhang is fokozza. Margit leköttözve fekszik a műtőasztalon, magzatát erőszakkal tépi ki belőle Mefisto vezényletével.

Goethe Margitja bűntudatától, a halott gyermek tragikus árnyától nem tud megszabadulni, ez okozza örületét. Alföldi kétséget sem hagy felőle, hogy itt másról van szó – az ő Margitja magával hurcolja a bepólyált élettelen magzatcsonkot –, a lány abba nem tud belenyugodni, hogy elpusztították élete értelmét...!

A zárókép a világváros árnyékában, a sírvá téren, a kiszáradt életfa alatt gyűjti össze a mítikus hármast. Margit itt hantolja el halott gyermekét. Ez a felfogás Goethe-Gounod valós börtönjelenetét megváltoztatja – a lélek börtönének gyötrelmeit jeleníti meg.

A nem vállalt társ, a cserben hagyott szerelem, az elpusztított jövő miatt bűnhődik az emberpár. A felismerés önbüntetésben ölt testet, Margit majd Faust önkézzel vet véget életének, kétszeri pisztolydörrenés nyomatékosítja a kettős halált. Vége a játéknak! Mefisto az elvégzett munka megkönnyebbülésével, ajkai közt cigarettával magára szegezi a fegyvert, cinikusan rágyújt a revolver-öngyújtóval, kísétál a képből. A megváltás elmaradt!

A mefisztói világ egyetlen visszautasítási módja az ember számára a halálba menekülés. Nem kell a szép új világ, ha ilyen!

Gounod zenéje isteni kegyelemről zeng! Az öngyilkosságot bűnnek tartja a keresztény erkölcsiség, tehát a keresztény „mitológiai” glóriás angyalseregei nem vihetik mennybe az önkézzel pusztult emberpár lelkét. Langy eső permetez a jelenet végére, aféle színpadi, s a holttesteket esernyővel körülálló „tömeg” fináléva duzzasztja a látványt, de nem emeli meg a kataraktikus hatást.

Az előadás, a felfogás különös ugyan, de egy percre sem unalmas. A koncepciót, amelyre még pár sor erejéig visszatérek, lehet szeretni, lehet elutasítani... Közömbösen nemigen hagy az előadás. A színpadi effektusok ereje, az ötletziporkákat is felvontató, a humor színeit is megcsillantó rendezés sikeréhez hoz-

zárult a kitűnő zenei megvalósítás. *Vincent Monteil* és *Molnár László* karmesterek jól viselték a különbségeket: a zenei húzásokat, idegen hangeffekteket. Monteil stílusos érzékenységgel szólaltatta meg a 19. századi francia „opera-lyrique” reprezentatív darbját. A *Szegedi Szimfonikus Zenekar* Molnár László karmesteri pálcája alatt is rendkívül tisztán, feszes ritmusban szólalt meg.

Régen hallhattuk a kórust ennyire erőteljesen zengőn énekelni (karigazgató *Koczka Ferenc*). Mind a két Margit szépen, muzikálisan énekelt. *Raphaelle Farman* hangján az Ékszerária hatott meggyőzőbben. *Dér Krisztina*, talán nemesebb hangmatéria birtokosa, a líraibb s drámaibb színeket követelő jelenetekben érzékeltetett többet a lány tragédiájából. Napjaink „tenorínséges” időszkájában jól esett hallgatni *Daniel Galvez-Vallejo* főként középekvekben szépen szóló tenorját s a magyar Faust, *Daróczy Tamás* szárnyalóbb megformálását. Figurában talán Daróczy jobban hozza a rendező elképzelését, a magas hangokkal azonban francia pályatársához hasonlóan kicsit ő is adós marad. Jóindulatúan azt is lehetne mondani, ügyesen technikáznak, gazdálkodnak, maszatolnak, bizonyos magasságokban takarják hangjukat a zenekarral.

Fernand Bernadi impozáns színpadi megjelenésű, magas, vékony modern ördög, van benne a kísértőből, a játékosból is. A bemutatón nem volt a legjobb hang formában, így tárgyilagosan nem is minősíthetem énekesi teljesítményét. Hangja megsuklott a híres Rondóban. A „nemzetközi sztár” túlzigulta volna magát Szegeden? *Réti Attila* Mefistó-szólamához jobban illő sötétebb, kormosabb hangszínnel, nagy belső kisugárzó erővel rendelkezik, zeneileg is végig meggyőzőnek bizonyult.

Nehéz rangsorolni *Jacques Gay* és *Káldi András* vagy *Szonda Éva* és *Tóth Judit* teljesítményét. Jacques Gay szintén meggyőző színpadi jelenség, hangilag is jól formál, de Káldi András Valentínjét én mégis erőteljesebbnek éreztem. Ehhez nyilván Káldi szebb színű baritonja, „katonásabb” alkata is hozzájárult. Szonda Évától megszoktuk, hogy nem tud rossz lenni az operaszínpadon. Most tőle kissé idegen, „fiatalos” középkorú nő formál. Ez a Márta kicsit közönségesen divatos, még szerelemre éhes, megfogná magának akár a Sántát is. Szonda kifogástalanul énekel, jól hozza a figurát, mint mindig. Tóth Judit alkatilag talán túl fiatal még ehhez a szerephez, nehéz neki Márta éltesebb romlottságát elhinni, azonban kevesebb rutinjával is megbízhatóan énekel.

Schöck Atalát, mindkét előadás Siebeljét élvezet volt hallgatni,

mintahogyan *Andrejcsik István* és *Altorjay Tamás* is kihozta azt a maximumot Brander szólamából és figurájából, amit a kisebb szerep lehetővé tett.

Befejezésül még néhány gondolatot Alföldi Róbert nézőpontjáról. Első operarendezésében nem igazán Gounod zenéjé a főszerep. Alföldi nem tudta megtagadni eddigi rendezői énjét, nem tud, nem is akar elszakadni saját korától. De nézőpontjában van valami alapjában véve becsületes. Rányítja a nézők szemét, elsősorban a fiatalokét, hogy az emberiség napjainkban is démoni erőknek van kiszolgáltatva, s ezt többnyire fel sem ismeri.

Alföldi legalább tizenöt éve él a nagyvárosban, de látásmódjában megőrzött valamit a tiszta vidéki fiú döbbségtől rácsodálkozásából. A természet, a tiszta átlátható kisvilág elvesztése utáni arculsapottság állapotából – mert a világ, ahová csöppent – a vágyott világ – rüt és sívár! Az elmúlt tíz évben végképp összekuszálódtak a szálak. Budapest is változóban van. Lakóinak élettere, életmódja, lehetőségei egyre inkább a világ bármely pontján megtalálható metropoliszok nyomorult tömegéhez válik hasonlóvá. S az uniformizálódott metropoliszokban, uniformizálódott tömegemberek élik nyomorúságos életüket. Belső világukban ugyanúgy készen kapott, beléjük súlykolt lelki panelekből, magatartásformákból vannak felépítve, mint a nagyvárosok peremein mindenhol fellelhető „házgyári” elemekből sietősen összerakott lakóhelyeik.

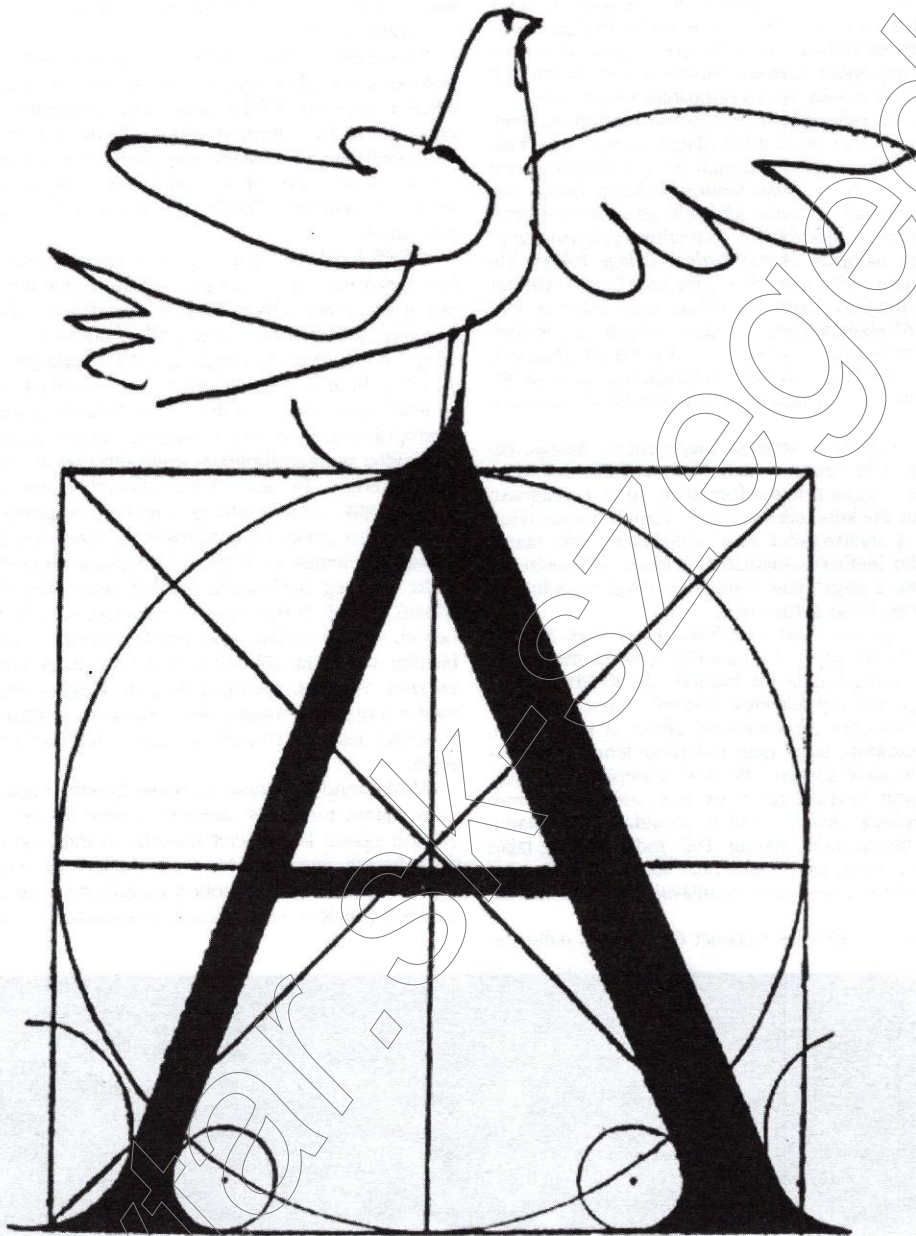
Ez a tömeg szellemileg, lelkileg kiszolgáltatott, tehát manipulálható. Alföldi Róbert ennek a világnak tart tükörképet, mert ebben él, sajátos színházi eszköztárával éppen napjaink égető problémáira világít rá, többek között arra, hogy iszonyatos démoni erőknek vagyunk kiszolgáltatva, de jobbára alig vesszük észre, mert a rontó erők megjelenési formája megváltozott. Olykor baráti, segítőt „testvéri” (!) álarc formáját öltve viszi tétűtra az emberiséget.

Alföldi rendezői ötletei egységes keretbe foglalják a 21. századi Faust-Margit történetet, amelyet a zene aláfest, megemel. A 21. századi operai konvenciót háttérbe szorítja ugyanez a rendezés, de sohasem munkálkodik a zene ellen. Az előadás tanulságait úgy összegzem: Alföldi Róbert megalkotta a maga Faust-dramáját Gounod zenéjére, s élő, eleven, jó színházat csinált.

Gyémánt Csilla

Fotók: Veréb Simon

Kass János rajza

Röptető

Fiatal szegedi költők versei

„Költő vagyok – mit érdekelne / engem a költészet maga?” – kezdődik József Attila *Ars poetica* című verse. A költői kérdés persze ironikus, ezt maga a versírás aktusa igazolja: aki ars poétikát ír, azaz papírra veti költői hitvallását, azt igenis foglalkoztatja a versírás, a költészet maga. Így volt ez József Attila előtt is, és nem változott meg utána sem. Aki ír, általában kénytelen – írásban is – megbirkózni saját választott mesterségével.

„Íme, a rettenetes üres, fehérr papír, amire írnom kellene” – gondolja Hajnóczy Péter *A halál kilovagolt Perzsiából* című regényének hőse. Ő végül is megteszi: megszületik a regény. Szeged legfiatalabb költőgenerációjának tagjai szintén „megtöltik” – időnként vagy rendszeresen – a rettenetes üres, fehérr papírt, illetve mostanában a rettenetes üres, fehérr képernyőt. Alábbiakban ebből a terméskből kap ízelítőt az olvasó. Ői fiatal költő – ötféle világnézet, ötféle költészet, így a versek is különbözőek. Egyben azonban basonlítanak egymásra: a versírást választják témául és/vagy a költészetüket nagyon jellemző darabok.

Balogh Tamás

Gábor László

Éjszaka

Minden mondat
lassan kihűl
ad fényt mécesem
permetté oszlik
a szó
nyugalom van
névtelen.

Önarcképre

Csak azért hogy ne
essen folt léteden
légy ha tudsz
vágytalan
légy ha tudsz
névtelen.

Greccsó Krisztián

1976-ban született Szegváron. Kötetei: *Vízzelek a bonvágyról* (versek, 1996), *Angyalkacsinálás* (v., 1999), *Pletykaanyu* (prózák, 2001), *Caspar Hauser* (v., 2001). Díjai: Gérecz Attila-díj (1996), Faludy-díj (2001), Bródy Sándor-díj (2002), valamint elnyerte a Móricz Zsigmond-, és az Örkény István-ösztöndíjat is. Több szállal is kötődik Szegedhez; itt végezte az egyetemet, egy ideig a *Délmagyarország* tárcaírója. Jelenleg Békéscsabán él, a Bárka szerkesztője. Írásaival a legtöbb irodalmi lapban találkozhatunk, az *Élet és Irodalomban* prózaciklusa folyik. Rövidprózák mellett egy regényen és egy színdarabon dolgozik. Ezt a verset másfél éves költői hallgatás után írta.

Digitális disznóól

innentől megpróbálok újra fogalmazni
ettől a *szen*nek is mondható
zéró ponttól
már a legelején törlek
mikor bekapcsol a gép
az első *hang*
dehogy *betű*
hang előtt *törlek*
ugyanis szövegel bennem valaki
természetesen
mégis költő vagyok
és az állkapcsom óvatosan beremeg
mint a csecscs
akár a csecscs
mikor ihletem van
jön ballag biceg ki a szöveg

innen indultunk
ismétlem
már a legelején javítottam
és akkor
következésképpen
nem maradt-csak a hallgatás
az is *befelé*

mint a letaposott föld

ó annyira régen írtam verset
de mikor még *csináltam*
utáltam az ilyen szaggatott formát
és azt is
ha mint ez
a *sáját* köldökét bámulta a vers
a *vers* a *vers* ezerszer beleírva
hogy az

a törlés előtti verset szerettem volna megírni

anyám húsz éve nem járt Pesten
de most vasárnap elment
mert az-ócsém sírva Linzbe költözött
éreztem hogy ez most vers lesz
nem tudta szegény anyám hol a Nyugati
pedig az innen nézve
a Nyugati
az tkp nulla pont

a törlés előtti részből egyetlen betű maradt
egy kukac
nincsen neki hogy szépen mondjam
fonémaértéke
kígyózik a kertben egy szerv
kutyajárta csapács

a letaposott föld

idén ősszel nem búcsúztak
el a fecskék nagypámat úgy
hagyták ott ahogy a
szívüknek szintén kedves ugandai mezőt
mikor a télben megállt az idő
hát hogy lehet azt féltékenység nélkül
túrni hogy ezek a fecskék ott is
jök meg itt is comme il faut hogy
mennek a disznóólba az eresz alá
mintha onnan nézne ki
Isten legkedvesebb magyarja

törlés kéne törlés

mert már megint tömi gyűri erőlteti bele
a költő a népi motívumot
mármint hogy *disznóól*
és akkor végre most megmondom
hogy nem élhettek realizmus nélkül
kérelhetetlen *muzsikaszó* vagyok
egyszerűen *tényleg* ott laknak a fecskék
a disznóól alatt
szegvár rozmaryn utca három
a belső kertben vannak az ólak
megírtam már annyiszor hogy
én is unom de most kitágítottam
a jelentés jeges mezejét
mire ez megjelenik
fölteszem a *szegvar.hu*-ra
hogy ott van
semmi *népi irodalom*
tényleg
tényleg
az Andrassy útról nézve is ott
a Gellért-térről nézve is ott
a Moszkva térről a Libellából
a Grincingiből a Rác kertből a Centrálból
a Múzeumból és Pesterzsébetről nézve is ott
ne vegyem fel ezért a sorért a honoráriumomat
ha nem ha nem rakom föl
lássátok lássátok

Orcsik Roland

1975-ben született a vajdasági Becsén. Általános iskoláját még itt, középiskoláját már Szegeden végezte; 1992 óta él e városban. Ezután felvételt nyert a József Attila Tudományegyetemre, ahol szerb, magyar és összehasonlító irodalomtudomány szakokon volt hallgató, illetve az. A 2000-ben az induló *Fosszília* című – Szegeden szerkesztett – irodalmi folyóirat egyik szerkesztője lett, azóta is megmaradt ebben a tisztségében. Verseit, esszéit és fordításait rendszeresen közlik az irodalmi lapok, a 2002 őszi megjelenést *Magánszféra réinkarnációja* című kortárs horvát költők verseiből összeállított antológia egyik fordítója. 2002 decemberében volt Szegeden (első) verseskötetének (első) bemutatója. A kötetet bevallottan „a meggazdagodás reményében” bocsátotta útjára.

Óvodában

Ő szerb én magyar
csoportos voltam félvérek
mindaketten ugyanabból a fajtából
egyszer odajött hozzám
ismerkedni akart kezét
nyújtotta a szeme alá
csaptam – szláv disznó! –
s elfutottam a sajátjaimhoz a
traktorgumis bunkerek közé
egy műanyag székre álltam
büszkén
senki sem figyelt rám

Bumeráng

bumerángot kaptam
őserdő nélkül
mégis az utca
benszülöttje lettem
a civilizáltak között
később kiderült
mint a
visszaröppenő
gondolat
magamban hordom
okomat

Plugor Magor

Nevez, kérdez, tévelyg a szó,
ha simogat, ha zaklató,
ő a kék ég, mely tündököl,
kelő széllel végigsöpör;
vessző, aki hálónk adja,
szépen fonott lélek-varsa,-
törvény, siralom és ima,
és az Üdvözlégy Mária,
intelem az egyszülöttnak,
nyelvi emlék jövendőknak,
s ahogy Julianus tudta,
vesztő titkok örök kútja;
Laurának írott ének,
betű nemecsek nevének,
s hogy magad pőrére vetkőzöl,
varázslóknak már az eszköz,

adatolta is Tóth Árpád,
szent kezdettől hova hátrált
szépnek-jónak az eszméje,
s hogy lón semmiség peryéje;
nevez, kérdez, tévelyg a szó,
ha simogat, ha zaklató,
ő a kék ég, mely tündököl,
kelő széllel végigsöpör,
és elröppen! – ha maradna,
úgy mint Szinyeinél, hasra-
fekve a föld lapján végig,
fecseghetnének mint kik értik,
hogy a versék... a vers felhő,
sellője csak képzelt sellő,
és haragja sem oly bántó,
noha lehet az is: Szántó

Judit a megmondhatója,
hogy a vers akár a szója,
kebelez és teret hódít,
vagy épp nevel, növel, jobbít:
kályhát cepeltet a mélybe,
vagy ódán lótt föl az égre;
ég, ég, hát ott a boldogság?
égi ország, vegytan, okság
válta ki? vagy *nem így dől el?*
a boldogság csak kérdőjel,
és körötte tévelyg a szó,
ha simogat, ha zaklató,
ő a kék ég, mely tündököl,
kelő széllel végigsöpör,
vessző, aki hálónk adja,
szépen fonott lélek-varsa...

Csak szerényen

Elszoptatott mottó: Gondolta a fene!

A költő erogén zónája
ugyanolyan, mint a tiéd,

a pikáns képek láttán
ő is izgalombá jön,

s a hirtelen szerelemtől neki is
bizsereg, mint a pornósztárnak

fényes karrierje kezdetén.
Ne hidd, hogy más vagy.

miután bejáratódik az ihlet,
olajozottan veszi elő hatásvadász

mechanizmusát. Ilyenkor vigyázz,
rutinos olvasó-költővé nevelhet,

nem fűti már a múzsa smacija,
rád fanyalodik szilikonos trópusokkal,

merevítőszerral, s a választási kampány
idején bárgyún integet, műfogsorral,

kérlek, ne nézz rá: hipnotizál!
Javaslom, szerényen, inkább velem

foglalkozz, hagyd a nyafogót:
könnyem nincs, hát olcsó

ágyban jobban csacsiskodom,

1970-ben született Brassó, középiskoláit Sepsiszentgyörgyön és Pannonhalmán, az egyetemet Szegeden végezte. Jelenleg a Radnóti gimnázium tanára. Eddig két verseskötete jelent meg, az *Angyallétra* (1995) és a *Sinkapuszta* (1998). Egyetemistaként elnyerte a Faludy-díjat. Szeret focizni.

Szavak, lélek-varsák...

Tóth F. Péter

2002-ben jelent meg a főiskolát végzett, most egyetemista Tóth F. Péter első kötete, a *With new fishes of new times!* ('Új időknek új halaival!'), amely címével Ady ismert verssorára játszik rá, utalva a szándékolt megdöbbenésre, melyet várhatóan a valóban újszerű versek gyűjteménye kelt az olvasóban. Tóth F. Péter nevében a F. a Fröccsöntő korábbi álnevet jelenti; verseit talán e név alatt többen ismerik egyetemi-főiskolai lapok hasábjairól, mint ahogy szerzőjüket is talán (még) jobban ismerik másik oldaláról: Tóth F. Péter a Horda nevű zenekar énekes-basszusgitárosa.

Ver-sírás

Olyan az egész
Mint a farkadat verni:
Feszít és muszáj
De nem az igazi

Mondom, hogy olyan
Mint a farkverés
Nekiállsz, csinálod
Öt perc és kész

Egy kép vagyok tulajdonképp
Mondta a vers és az élőt
Magára hagyta, hogy keressen
Valami izgalmast, valami vérbót

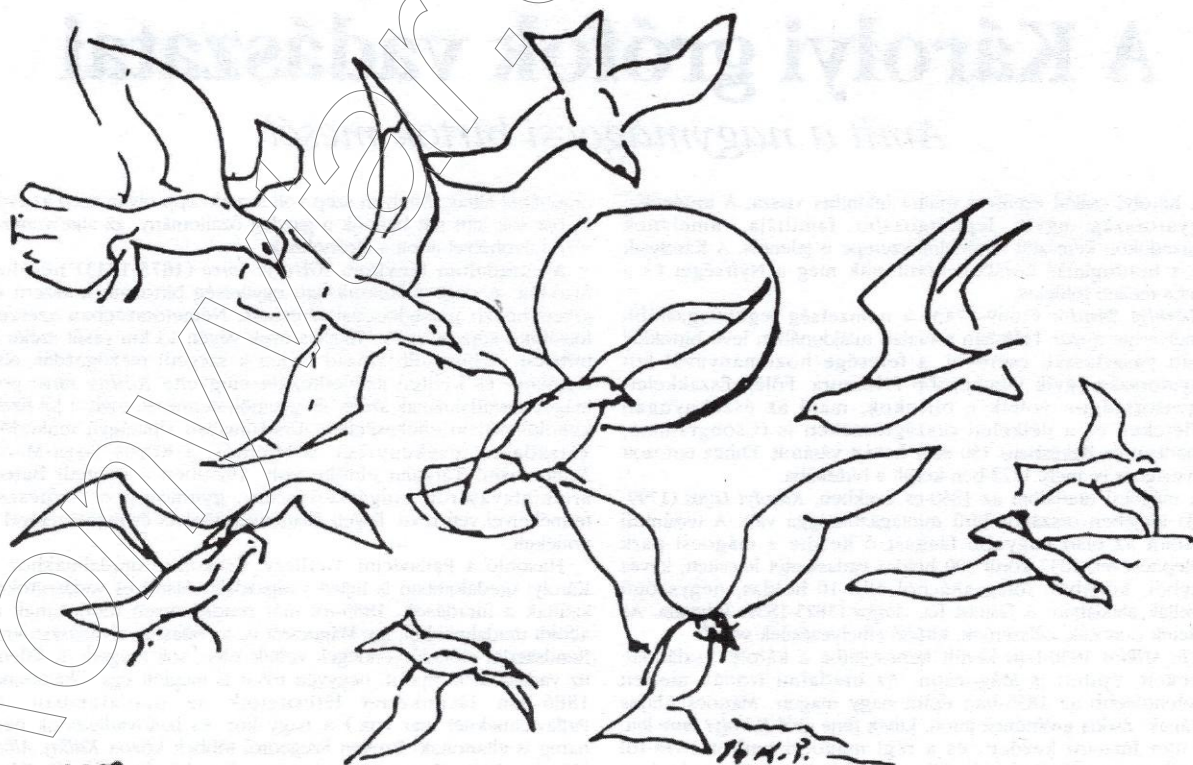
Aztán a végé elé ült és várta
Hogy mit szállít ma az élet
Tudta, nem lesz baj akkor sem
Ha véletlen vérszegény lesz

Nosza

Csak egy egyszerű csókra vágytam
Ő megjelnt és lesmárolt
Csak egy púszki kell a homlokomra
De nyelve a számban matatott
Beterített testével...
Ruháimtól megfosztott...
Hát ilyen ez a mai világ
A Múza megerősakolt.

És csak hűsevő virágokat nézett
Döglött dongók az alján
Úgy szerette látni, hogyha
Vércsöpp csillant az arcán

És vörös lett szemében minden
Az alkony jött érte hajnal
Az élők meg böködni kezdtek
Hogy megtöltsék tartalommal

M. Kiss Pál rajza

Vadászatra indul a társaság

A Károlyi grófok vadászatai

Amit a nagymágocsi birtok mesél

A Károlyi család ezeréves múltja tekinthet vissza. A történelmi Magyarországon egyik legrángosabb famíliája, amelynek évszázadokon keresztül történelmi szerepe is jelentős. A Károlyiak ősei a honfoglalás korában hódították meg a Nyírséget és a Szamos melletti földeket.

Károlyi Sándor (1669-1743) a nemzetség legkimagaslóbb személyisége a már 1418-ban a család tulajdonában levő birtokkal együtt vásárlással, cserével, a felesége hozományával lett Magyarország egyik legnagyobb földesura. Főleg Északkelet-Magyarországon voltak a birtokok, majd az északnyugati területeken és a délkeleti országrészekben is (Csongrádban, Csanádban és Békésben) 150 ezer holdat vásárolt. Ehhez tartozott Nagymágocs is, mely 1722-ben került a birtokába.

A mágocsi uradalom az 1850-es években, *Károlyi Lajos* (1799-1863) idejében országos hírné mintagazdasággá vált. A tisztántúli járásban az első nagyobb fásítást ő kezdte a mágocsi park betelepítésével. 1857 körül 300 holdas vadaskertet létesített, kevés tölgyből, kőrisből, főleg akácból álló 10 holdas, négyzetű parcellák alakjában. A fásítást fia, *Alajos* (1825-1889) folytatta. Az épületek csinosak, célszerűek, kitűnő elhelyezésűek voltak.

Ybl Miklós 1830-ban került kapcsolatba a károlyi családdal: tervezett, épített is Mágocson. Az uradalmi irodák mellett legjelentősebb az 1856-ban épült nagy magtár. Mágocs Alajos lányának, *Zsófia* grófnőnek jutott, kinek férje gróf *Károlyi Imre* lett, aki újra fásítani kezdett, és a régi mágocsi parkot 1896-tól személyes irányításával különféle díszfák telepítésével valóságos tündérvadaskertté varázsolta. A birtokon is nagyarányú fásítást kezdeményezett és vadóvás végéig a szabályos négyzetű táblák sarkán úgynevezett sarokerdőket telepített. Ezek eleinte 1 kat. hold kiterjedésűek voltak, később kisebbek, s néhány díszfából és sűrű

orgonából álltak. Amilyen szép volt a park, épp olyan szép az erdő is, bár sok kárt tett bennük a gazdag őzállomány, az aljnövényzet sűrű bűvőhelyet adott a fácánoknak.

Az uradalom fénykora *Károlyi Imre* (1873-1943) nevéhez fűződött. A nagy fölkészültségű egyéniség birtokain korszerű és jövedelmező gazdálkodást létesített. Németországban szerzett fölsőfokú képesítést. Az 1800-as évek végén 13 km vasút szelte át birtokát. A huszadik század elején a szegedi mezőgazdák első termény- és kiviteli szövetkezete megvette *Kállay Imre* gróf mágocsi uradalmának szőlő- és gyümölcstermését, melyet jól fizető külföldi piacon értékesítettek. Uradalmában viharágú működött. Társadalmi tevékenysége is jelentős, a Körös-Tisza-Maros Ármentesítő Társulat elnöke volt. 1924-ben a szegedi Baross árumintavásáron bolgárkertészeti-, gyümölcs- és szőlészeti termékeivel vett részt. Fejlett állattenyésztésével és méhészetével is remekelt.

Hasonló a Pallavicini, Gerliczy, Csekonics uradalmakhoz, a Károlyi uradalomban is fejlett vadgazdálkodásról és vadászatokról szóltak a híradások. 1885-től már rendszeresen tudósítanak az alföldi uradalmakból, így Mágocsról is, az óriási nyulvadászatokról. Rendszerint előkelő vendégek voltak jelen, sok szegedi is. Kilenc-tíz vadász 2000 nyulat, negyven rókat is meglőtt egy alkalommal. 1886-ban fácánkertet létesítettek az uradalomban. (A Pallaviciniéknél már volt.) A nagy kör- és hajtóvadászatok négy napig is eltartottak. Ezekben Szegedről többek között *Kállay Albert* főispán, *Pálffy Ferenc* polgármester, *Károlyi* alezredes és *Rózsa Ferenc* apátplebános vett részt, főleg nyulat kerültek terütekre. Rendszeresen jelen voltak vendégek Hódmezővásárhelyről és Szentesről is, általában negyvenen. A Szentes és Hódmezővásárhely közt fekvő birtokra máskor a vendégek külön

vonattal érkeztek Szegedről. A vidgó főuraknak a 14 tagú cigánybanda húzta, melyet a gróf a vadászok szórakoztatására szerződöttetett.

Közkedvelt vadászterület volt a grófi birtokhoz tartozó batidai rét is, hol szívesen látott vendég volt Szegedről *Kreybig Károly* ny. altábornagy, *Pacor Kálmán* tábornok, *Rainer József* főkapitány, *Lázár György* tisztí főügyész, *Pálffy Viktor* városi tanácsnok.

Az évente megrendezett országos agancskiállításoknak állandó résztvevője volt Károlyi Imre gróf. 1902-ben Csongrád-Mágocon lőtt dámlapátai I. és III. díjban részesültek; 1903-ban 3 db. I., II. és III. helyezést értek el, 1905-ben *Tisza Kálmán* által Mágocon lőtt dámlapátok 2 db. II. helyet nyertek.

Gróf Károlyi Imre lányának, Buni grófnőnek a férje volt *iff. Horthy Miklós*, ki sűrűn vadászott Mágocon. Nem sokáig éltek együtt, néhány év múlva elváltak. Az ősz végi nagy vadászatra előkelő külföldi vendégek érkeztek az uradalomba, főleg angolok jöttek vadászni. Ritkán *Horthy Miklós* kormányzó is velük vadászott. A telet a grófék Pesten töltötték.

Károlyi Sándor 1722-ben megvette a derekegyházi uradalmat is. Kétemeletes kastélyt emelt, pompásan berendezte, mely a földesúr családjának kedvenc nyaraló- és tartózkodó helye volt az 1800-as években. Ő és utódai nagyobb szabású uradalmi központot létesítettek. Az 1784-ben készült katonai térképen, az egész megyében csak Derekegyháza volt vadaskert jelölve. 1827-ben osztozott az uradalmon Károlyi Lajos és István. Gróf *Károlyi Gáspár* téglagyárat is létesített.

Az 1800-as évek végétől Derekegyháza *Károlyi László* fogadta a vadászidényben a főúri vendégeket. Rendszerint három napig tartó vadászatokot rendeztek. Lőttek mindent, de fő célpont a fácán volt. Nyolc-tíz vadász 2000-3000 vadat lőtt. A vendégek között találjuk *Szapáry Pál*, *Apponyi Gyula*, *Keglevich Gyula* grófokat. *Elek Gusztáv* cs. kir. kamarást és *Dőry Lajost*. Legeredményesebb lővő *Szapáry Pál* volt, ki egymaga egy vonalhajtásban 424 nyulat, míg két nap alatt hétszázat lőtt. A vadakat szegedi vadkereskedők vásárolták föl.

Egész Európában ritka kincs volt a dāmvd. Csak egy-egy vagyonos mágnás engedhette meg magának, hogy vadaskertjében dāmvdatot tartson. Derekegyháza az uradalom tisztjeinek adatot meg a szerencse, hogy dāmvdra vadásszanak. Ugyanis a mágocsi

uradalom vadaskertjét 1907-ben fölösztették, s hūsz dāmvd Derekegyháza, gróf Károlyi László uradalmába menekült. Mivel a dāmvd más vadat nem tūr a határban, ki kellett pusztítani, különben az pusztítja ki a többi vadat. A gróf engedélyével nagyszabású hajtóvdaszatot tartottak.

Az árpádhalmi uradalmat Károlyi Alajos gróf egyik lánya, Nandina grófnő kapta meg, aki *Bérchtold Lipót* volt külügyminiszterhez ment nőül. *Scherg Károly* erdőfelügyelő 1924-ben egy árpádhalmi vadászaton a grófnővel történt megbeszélés alapján állította össze az uradalom fásítási tervét. A több szakaszban történő fásítás célja az volt, hogy minél megfelelőbb legyen a fácánok részére. Mióta ezek a fásítások megtörténtek, az azelőtt csak nyáron ott tartózkodó mágocsi fácánok ott maradtak, sőt öröndetesen elszaporodtak az őzállománnyal együtt.

A felgyői birtok a régi óriási Károlyi uradalomhoz tartozott. A Vidre ér mellett a Tisza parton és a szikes nagy legelón telepítettek erdőket, főként vadászati céljára. Akkoriban Felgyő híres volt a mocsaras területein ezerszámmra tanyázó vízimadarakról.

*

Károlyi Imre 1943-ban meghalt. Unokája, *Károlyi Lajos* (1924-) visszaemlékezéseiben írta le gyermekkori élményeit, majd kalandos életútját Nagymágoctól az Amázonasiig. Könyvét (címe: *Élmények és visszapillantások*), *Csoórt Sándor* ajánlotta előszavával az érdeklődő olvasók figyelmében.

Károlyi Lajos 1987-ben kezdte Dél-Amerikában könyvét írni, miközben pálmafákra és trópusi virágokra látott ablakából. Mégis annak a napnak emlékei elevenednek föl, amelyen hūsz évesen, 1944-ben nincstelenül hagyta el szülőföldjét, és tizenöt, igen vadságos év után sikerült egzisztenciát teremtenie. Szüleit ezután tudta magához venni, gyermekeit Nyugat-Európában iskoláztatni, és két kedvelt sportjának, a vadászatnak és a horgászatnak több időt szentelhetett. Hatvanéves korában Dél-Amerika egyik legnagyobb acéltermelő kohóüzemének teljhatalmú európai megbízottjaként vonult nyugdíjba.

Gyermekkorának egyik legfontosabb helyszíne a majdnem száz holdas mágocsi park a kastéllyal, hol a tavat soha nem mulasztotta el útba ejteni. A tavon mindig rengeteg vízimadár tanyázott, halállománya mindig gazdag és változatos volt. A tó életének pusztá látványa is lenyűgözte. Az arisztokrácia életviteléhez tartozó

A mágocsi kastély

Fotó: Enyedi Zoltán

„protokollt” érettségi után bérmaapjának, Albrecht főhercegnek a Duna-Dráva háromszögében fekvő birtokán ismerte meg egy vadászat alkalmával. Atyja, *Károlyi Viktor* vezette be a lovaglás és vadászat rejtelmeibe, nyomot olvasni, egy törött gallyból a vad menetirányára következtetni, stb.

Amikor csak tettehe Mágocson és Telkibányán járta a mezőt, vadászott, horgászott. Nem szerette a tanulást, meggyőződése volt, hogy ezt a fölösleges időtöltést az idősebbek azért eszelték ki számára, hogy a kedvenc ténykedéseitől, a lovaglástól, vadásztól és horgásztól távol tartsák. Hányszor tette föl magában a kérdést, miért nem lehetett az ő tanítója egy vadászat – vagy horgászat – rajongó? Pécssett a hadapródiskola gyötrelmes napjait töltötte, amikor apja levelben hívta meg gróf *Draskovich Iván* birtokára egy selejtbika kilövésére, ami sikerrel járt. 1941-ben a bácskai területek egy részére bevonult magyar alakulat tagjaként egy partizántámadást kivédett, ezért fölötteseitől kitüntetésben részesült. Kétheti szabadságot kapott. Ismét a vadászszenvédélye úzte egész Telkibányáig, hol Rivnyák-pagony-, erdősz- és vadór kíséretében vaddisznó vadászatra mentek. Telkibányai nyarat mindig a meghitt családi pihenések jellemezték. A gróf elsősorban a pisztrángozást, a rákásztát és az erdei barangolást kedvelte. Apja távollétében angol vendégeit kalauzolta a vidék vadjai föl kutatásában, ilyenkor kedvenc vadászházában, Bohon pihentek meg. Erre az időre esett meghívása Tótmegyerre, nagybátyjának világhírű fácán-, fogoly- és nyúl vadászatára. E híres vadászatokról *Széchenyi Zsigmond* (édesanyja unokatestvére) írt egyik könyvében. 1936 decemberében apjának barátja, lord Rothermer tervezett látogatását tervezett látogatását Telkibányára. Helyette unokaöccse jött. Egy angliai falkavadászon ismerkedett meg atyjával, aki meghívta nagybátyja, Károlyi Lajos világhíres tótmegyeri vadászatára. Ragyogó puskásnak bizonyult, s később beszámolót írt a „The Field”-ben. Nem sokat tudott hazánkról, és a gróf apja egy téli vaddisznó- és szarvas vadászzal akarta meglepni.

1944. október 11-e tragikus nap volt a grófi család életében. Az orosz csapatok előrenyomulása folytán menekülniük kellett. Annyi maradt, ami a két autójukba fért. Viszontagságos utazásaik közepette Ausztriában, Németországban, majd Svájcban, s végül Brazíliában kötöttek ki, ahol a családfő emberpiacon talált munkát. A „zöld pokol”-ban – ahogy ő mondta – egy brazil úr hajlandó volt mezőgazdaként alkalmazni. A valamikor jobb napokat látott birtokon egy száz éves lakatlan ház állt, ez lett a hajléka, teljes feleségével és kislányával. A mestergerendákon nappal is patkányok hada, hangyák, termiták, 2–3 cm-es repülő svábbogarak

hemzsegték. Víz, villany nem volt, a küvilágtól elvágva éltek, 70-75 órányi volt az autótú Rio de Janeirótól. Az igazi gond nem a ház rendbetétele volt, hanem a szüntelen küzdelem a háziállatokkal. A hatalmas természetű patkányok mindent elvitték. A ház körméket is elárasztotta a mindenevő hangyafajta. A hőség és a magas páratartalom elviselhetetlennek tűnt. A kullancsok fűtőkben lógtak a fák, bokrok ágain. Szolgálati házuk körül gyönyörű, mérges szőrű hernyók, araszos százlábúak, skorpiók és pókok garmadái éltek, melyek nem egyszer a szobákba is belátogattak. A házat sok munkával lakhatóvá tették. A birtok (fazenda) fölújítását elviselhetetlen körülmények, nehézségek között valósították meg.

Megszületett második gyermeke is, mikor egy régi kapcsolata révén jobb munkahelyet sikerült szerezni. Az erdőben sok vad volt honos, hamarosan fölkelte a vadászat iránti érdeklődését, melynek eredménye élete első párducja lett. Egy brazil családdal összejött, kik rendszeresen meghívták. Bővültek kapcsolatai és így jutott el halász kirándulásra a Rio állambeli óserdőkbe, kócsagok, gémekek, jégmadarak, papagájok, tukánok, kolibri fészkek, krokodilok, piranhák birodalmába. Társaság célja a dourand, egy lazac-rokon fogása volt.

Élete Sao Paulóban folytatódott. Kereskedelmi igazgatóként dolgozott tovább, jobb körülmények közé kerülve összehozta a családját, amikor Argentínában kötött ki édesapjával szarvas vadászatban.

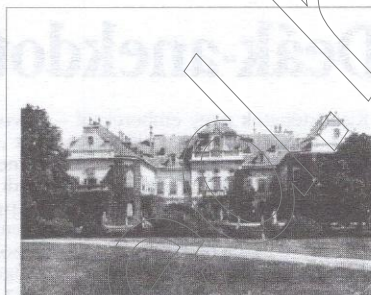
1960-ban Európába költözött, angol, francia, német tudásával kinyitlák az ajtók előtte. Szerette a hófödte tájakat, Grönlandba utazott, ahová a sziget halgazdasága és a sok lazac vonzotta. Később Egyiptomba helyezték, ahol régi vágya teljesült, egy Nílus-deltabeli vízi vadászat. Társával fa csalikacsákkal egy nap 830 kacsát szedtek le. Másnap mocsári szalonka volt a tét, 74 darabot lőtt. Düsseldorfi barátja révén eljutott Kenyába. Hivatalos ügyek intézése mellett hétvégeken „white hunter” dolgozott, herceg Windisch-Graetz Francit, kinek világhírű trófea gyűjteményét csodálta meg. Egy vadásztársaságban Tito államelnökkel jött össze. Karl May könyvek ihlették az 1968-ban beteljesedett kurdisztáni utazást. Hosszú, viszontagságos út után sikerült első és valószínűleg utolsó kaukázusi kőszáli kecskéjét meglőni. Ismét Dél-Amerikában kötött ki, Chile volt az úti cél, hol akkoriban sok aranyérmes szarvasbika volt. Kétheti cserkészés után sikerült a Villavrica tűzhányó közelében minden vadász vágyalmát, egy öreg, nagyon vastag, páratlan, 16-os bikát meglőni, mely 217,5 pontos, 9,8 kg agancs-súlyú volt. A szárhosszak 115/112. Visszaérkezésekor Brazíliában a gazdasági helyzet nehéz volt. Lassan mérlegelni kezdte azt a gondolatot, hogy rászánja magát a nyugdíjaztatásra.

A Károlyiak címere a mágocsi kastély falán és a hall trófeákkal

Gróf Károlyi Lajos a mágocsi kastélynál és könyvének címlapja

gróf Károlyi Lajos

Élmények, visszapillantások

Ekkor már több ideje lett. A Himalája, Tibet, Pamír fennsík vonzotta, 3-4 ezer méteres hegyóriások. Majd a Tűzföld, Déli-Andok következett, mely a világ legsokoldalúbb vidéke. A madárvilág változottsága lenyűgöző. 10-15-féle kacsafaj, közülük egy, amelyik a vízen fut, repülni nem tud. Itt találhatók a hófehér „kelp“-libák, vörösfarkú papagájok. Tíz napon át horgászott.

Befejezőként írta le a hazatérés gondolatát és beteljesedését. Mily kétségek gyötörték, mielőtt 1974 májusában, német barátjával átlépte 30 év után a magyar határt. Szorongó érzéssel Magyaróvár, az egyetemi évek színhelye volt az első állomása. Majd Majkon, nagynénjénél, Esterházy Margitnál tett látogatást. Tovább haladva a régi emlékek útján Eszterháza (Fertőd), Visegrád, Hatvan, Szilvásvárad, és Telkibánya a gyermekora színhelye. Megdöbbenette a vadászház látványa, és elszomorította a radványi kastély és környéke.

Eger, Nyíregyháza következett, hol a benzinkutas föhismerve őt, fizetéskor a következő szavakat mondta: „Kérem, tessék ezt ajándékként és vezeklésemként elfogadni azért, hogy évekig hittünk azoknak a valótlanágoknak, amelyeket egyesek maguktól terjesztettek.“ Aztán a Hortobágy, az alföldi síkság, majd a Tisza és végül közelebbi hazája, Csongrád megye. Mágocshoz közeledve csapongtak a gondolatok, minden fánál, bokornál, épületnél az emlékektől visszafojthatatlan könnyei kicsordultak. Legnagyobb meglepetés volt, amint az épületben körbe járt, a keleti szárny folyosóján ott voltak fölakasztva a szarvasagancsok, köztük az első bikája.

Befejezésül idézek tőle:

...*„Mint magyar, mint keresztény, olyan valaki, aki mindennapi kenyereit ugyanúgy keresi meg/mint a népek-százai, igyekeztem évtizedek óta magyarázatot vagy választ találni a sors által fölített kérdések sokaságára, de bevallom, nem sok sikerrel.*

Öseim majd ezer éve szolgálták hazájukat, tehát mi lehetett az a - talán ezoterikus - ok/hogy a 20. században egy név, a háttér, vagy a vagyoni helyzet elegendő legyen abhoz, hogy földönfutóvá váljék, hogy önbíráján kívül elveszítse azokat a földi javakat, amelyeket családja évszázadok munkájával gyűjtött össze. Miért kellett például nagyatyám bűgának, Esterházy Móric feleségének évtizedeket a volt kamalduli rend egyik parányi, kietlen és primitív cellájában töltenie, holott jósága és segítőkészsége vármegye szinte ismeretes volt? Miért lelték a kastélyok, kúriák, könyvtárak és még sok egyéb, amelyek a nemzet vagyoniát is képezték, gyakran tudatosan elpusztítva?

E kérdések mind meddők, a válaszokat a zajló élet robanó árja nem igényli, és inkább utam előtti lelkivilágom ecsetelésére szolgálnak...

...Ki tudta volna elképzelni vagy előrelátni a hatvanas-hetvenes években, hogy a századforduló előtt néhány évvel bekövetkezik hazánkban egy órszűkítés, hogy megszületnek a kárpótlási törvények (minden bírájukkal együtt), hogy életbe lép egy privatizációs folyamat. Szerep- és érdeklődők cserélődtek, de mindezekre rányomta bélyegét 40 év politikája. A tisztesség fogalma megváltozott, az érdekhajbaszás levetette gyères erkölcsi bélyegét; a hit- és vallástalanságban felnevelődött generációk, azok befolyása a közéleti megnyilvánulások nagy részére, világosan szemléltetik a napjainkban észlelhető emberi fogyatékoságokat és azok kihatásait.

Egyének, pártok, politikusok kivedlettek és kivedlenek eredeti köntösükből, és mint a rák, vagy a sikkó, mely évente cseréli küljel-

legét, újkeletű izmusok bangoztatásával óhajtkák a közvéleményt befolyásolni.

Illúzió volna magunkat abban a tévhíben ringatni, hogy a múlt bibái néhány év alatt kiküszöbölhetőek. Történelmünkben is mutatkozó átkos pártoskodás, szétbúzás, napjainkban busásan szolgálnak példával, de minden nehézség, negatívum ellenére biznunk kell a jövőben, hiszen rólunk, magyarokról és Hazánkról van szó, mely a Kárpát-medencében több mint ezer éve megállta helyét.

Madách szavaival: „Ember küzd és bízva bízzál!“, és Kölcseyt idézve: „Isten áldd meg a magyart!“ szavakkal adom át a könyvet az olvasónak.

Braganca Paulista, 1997. Boldogasszony hava“...

*

A Károlyi család számos tagja állt kapcsolatban megyénkkel és Szeged városával.

Károlyi György (1802-1877), ki részt vett a Magyar Tudományos Akadémia alapításában, 1839. április 29-én Csongrád megye főispáni helytartója lett.

Károlyi Gyula (1871-1947), a Magyar Tudományos Akadémia tagja. 1919-ben Aradon ellenforradalmi kormányt alakított, majd annak miniszterelnöke lett. A románok elől Szegedre menekült, egy ideig itt is a kormányznak miniszterelnöke, mely tiszttségéről hamarosan lemondott.

Károlyi István (1797-1881), szülei halála után ura lett a hatalmas békés- és csongrádi birtokoknak, melyen gazdálkodott. 1825-ben Csongrád megye táblabírája, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. 1860-ban Csongrád megye főispánja.

Károlyi Lajos (1799-1863), jogot tanult, 1830-1837-ig Csongrád megye főispáni helytartója. 1857. június 12-én fogadta a megyébe érkező Ferenc Józsefet. 1860-ban Csongrád megye törvényhatósági bizottságának tagja.

Károlyi Sándor (1831-1906), gazdasági szakember. Csongrád megye törvényhatósági bizottságának tagja. A Szeged-Belvárosi Kaszinónak, majd választmányának tagja. 1863-ban részt vett Szegeden Károlyi Edével megtartott ellenzéki értekezleten. 1861-ben Szeged város tiszteletbeli képviselőjelöltje, ami lényegében diszponzárságot jelentett. A Délmagyarországi Földhitelintézet alapító tagja volt. 1846. július 16-án Széchenyi Szegedre érkezett a Tiszaszabályozási Társaság megalakításának előkészítésére. A városban gróf Károlyi fogatán érkezett és a Fekete Sas Fogadóban szállott meg. 1879-ben a grófi család tagjai kivették részüket az árvízkárosultak segélyezéséből. Népkonyhát üzemeltettek. Az újszegedi parkban bölcsödét tartottak fenn, 1000 pokrócot és több láda ruhaneműt osztottak szét a menekülők között. A Víz után a derekegyházi gróft, **Károlyi Istvánt** (1845-1907) tisztelte meg a város utcával, amiért az árvízkárosultak élelmezéséről gondoskodott. A jelenleg Gutenbergről elnevezett utcánkat 1880-tól 1942-ig Margit utcának nevezték. Állítólag gróf Károlyi Istvánné gróf Csekonics Margit volt a névadója.

Bátyai Gitta

Deák-anekdoták egy iskolai gyűjteményből

Kis történetek nagy emberekről – ez volt az a cím, amely után az első anekdotákat olvastam, s máig érzem a kíváncsiságból eredő örömet: milyen érdekes, különleges lehet „nagy embernek” lenni.

Később, az egyetemen tanultuk az anekdota és az adoma műfaji sajátosságait, illetve divatját, valamint szerepét a tömegkultúra kialakításában: sajtótörténet, a 19. századi irodalom története, a bulvárlapok és a többi. Akkor figyeltem föl arra, hogy a közönség mennyire szereti ezeket a rövid, frappáns, csattanóra végződő szövegeket. Az is eszembe jutott, hogy akár történelmi szövegyűjteményt is lehetne szerkeszteni ezekből – mit is tartott fontosnak a kortárs és az utókor. Persze, ezt az ötletet is már megvalósította annak idején Tóth Béla, sok kötetes anekdota-gyűjteményével. A Deák Ferenc Gimnázium 10. fősztályának diákjai is kedvet kaptak a gyűjtésre – ebből szemelgettem az alábbiakat.

Viszont arra nem adott választ sem ez, sem más anekdota-antológia: miért is szeretjük olvasni ezeket? Csak a poén kedvéért? A csattanóra kihagyvezetett történet élönyelvben viccként él tovább – ám ehhez a vicchez nincsen szükség nagy emberre. Így vélem, a legendában kell keresni a siker nyitját. A középkori legenda arra tanított, hogy mindenkiből lehet szent, a leghétköznapiabb emberből is, ha megtartja Isten parancsait. Az anekdota, az adoma arra példa az átlagemberekből, belőlünk álló olvasóknak, hogy a történelmi személyiségek, nagy emberek, művészek éppen olyan esendők, mint mi vagyunk – csak a pillanatnyi „tetteikészségben”, a csattanóvá emelkedő poénban lényegülnek át különleges figurákká. De nem a csattanó miatt, hanem mert éppen azt tudják mondani, ami kifejezi lényegüket, a helyzetet, a kort – mindazt, ami majd időülenné emeli a történetet.

Deák Ferenc nemcsak sok történet hőse, maga is kedvelte az adomákat, az anekdotákat. Talán egyedül Ábrahám Lincoln volt, aki méltó párja lehetett ebben – de ez nyelvhez, néphez kötődő műfaj és probléma-kezelési módszer. Deák történetei a 19. századi Magyarország történetei, s amikor idézzük, múltunkat, kultúránkat támasztjuk föl. Deák Ferenc a haza bölcse. Deák Ferenc, a jó kedélyű, jó humorú, a gondokat mindig csökkenteni, a feladatokat vállalni, a problémákat megoldani akaró ember. Hogy ki melyik oldalát találja meg az alábbi szövegekben a történelmi személyiségnek, nem tudom. Ez már az olvasó feladata.

A Deák-testvérek oly igen szerették egymást, hogy szülőik meghalván nem akarták megosztani az ősi birtokot. S bár politikával is foglalkoztak, de a gazdaság is adott feladatokat. Mondják, hogy Antal ügyesebben vezette a gazdaságot, mint Ferenc, akinek – s ezt nemcsak a rosszakarók mondták – mindig máson járt az esze. Valljuk meg, hogy csak az a tisztartó nem lopta meg, aki már betegesen becsületes volt.

Amikor 1832-ben Antal nemes Zala követté választotta, egészen Ferencre maradt a gazdaság. Egyesek szerint a testvérek azért cserélték szerepet, mert a fiatalabb testvér annyira tönkretette a gazdaságot, hogy már eladástól kellett tartani.

Hogy mi igaz ebből, nem tudni, ám Deák Ferenc egész későbbi tevékenységét azt mutatta, hogy a gazdálkodáshoz semmi érzéke nincs.

1840 augusztusában Deák így összegezte az ifjúságnak szóló üzenetét egy tanuló ifjúnak írt levelében: „Két hatalmas érzést oltott szívembe a természet, és ezen két érzés az igazság és a szeretet. Ezek legyenek vezércsillagaid az életem pályáján, s ha ezeket követed, éjre bármínő sors, erkölcsileg süllyedni soha nem fogsz. Légy igazságos mindenkor és mindenek éránt, a magad bibáijról szigorúan, de mások bírájáról kímélő szeretettel ítélj. A szeretet részvételét meg ne vond embertársaidtól soha, mert aki másnak árattalan öröme, szerencséséjé árát nem tud, s aki másnak szenvedéseit hideg részvétlenséggel nézheti, az nem érdemel, nem nyer szeretetet másoktól, mert a szeretet csak szeretetnek lehet jutalma.”

A 40-es évek közepén egy ízben így szól Deák:
– A szabadság többekkel megosztva becsében nem veszt, sőt erejében nyer, s biztonságban is növekedik.

Deák egy ízben így vallott melankolikus világképéről:
– Már megszületésem is balált okozott: akaratlanul is gyilkosa lettem édesanyjának. A családi tűzbely melegtől is elhözött az édesapám, aki nem tudta megbocsátani nekem szereti feleségének elvesztését. Tíz éves koromban édesatyámat is elvesztettem – mondhatni, hogy testvéreim árvaságra jutását is okoztam. Még a gyógyításom célját szolgáló első orvosom is a balált jelképező, balált osztó hóhér volt.

A Védegyelet Kossuth Lajos ötlete volt, s a reformnemesség, melynek 1841 óta egyre inkább ő lett a vezére, többé-kevésbé egyöntetűen felsorakozott mögéje. Még az a Deák is, aki egyik barátjának így mesélte el fenntartásait:

– Nem lenne rossz az idea, ha csupán egy vagy két ország iparcikkeinek ellenében volna meghirdetve. Ahogy az amerikai gyarmatok is csupán az angol áruk bojkottját csinálták. De így félek a mozgalom lanyhulásától... a magyar ipar nemcsak minőségben nem tudja fölvenni a versenyt az osztrákokkal, a külföldivel, hanem mennyiségben sem. A híveink egy idő után vagy rá fognak kényszerülni a színlelésre, tudpíllik, hogy látványosan csak honi termékeket vesznek, valójában pedig nem; vagy szakítani fognak velünk háztartási és gazdálkodási gondjaik csökkentése érdekében.

Aztán rövid hallgatás után folytatta:
– S nem is tudom hirtelen, hogy melyik eshetőség rosszabb a jövőre nézve.

1845-ben Vörösmartyval utazott Deák; Az útiránytól eltérve egy vidéki úrnál szállt meg. Az ragaszkodott abhoz, hogy egy ideig maradjanak, a végén már szalonka-vadászattal próbálkozott. Az idő elteltén, a vendégek távozni készültek, mikor a gazda előhozta a családi emlékkönyvet. A két barát keserves képpel nézett egymásra – egyikükük sem szeretett rögtönözve alkotni.

Egyzserre Vörösmarty gondolt valamit, mártja a tollat a kalamárisba, s olyan gyorsan rója a sorokat, hogy még a rubájára is jut tinta. Aztán porzót hint rá, és helyet ad Deáknak. Deák nagy búsán nézi a papírt, de elolvasván Vörösmarty szavait mintegy ibletet kapván ő is olyan gyorsan odakanyarítja a mondandóját. Azzal búcsúznak és mennek is. A gazda visszatérvén, föllapozza az emlékkönyvet, s elnyitja képpel olvassa: „En, doctor juris Vörösmarty Mihály, Pest és Tolna királyi vármegye címzetes táblabírája ezenel és e helyt aláírásommal bizonyítom, hogy Deák Ferencel vadászván láttam, hogy egy lövészre kilenc szalonkát lőtt.”

„En, kebidai Deák Ferenc, számos vármegye címzetes táblabírája aláírásommal

(A többszáz anekdotából álló gyűjteményt a Bába és Tisza Kiadó jelenteti meg a nagy politikai születésének 200. évfordulójára.)

igazolom Vörösmarty Mihály úr sorait, azzal a ki különbséggel, hogy nem egy lövészre ejtettem el kilenc szalonkát, hanem kilenc lövészre egyet. Minden más úgy történt. Kelt, dátum, aláírás.

A földesúr elbúztá a száját: Vörösmartytól egy tetszetős verset várt, Deáktól pedig egy bölcs mondást – de nyit volt mit tenni. Azért az emléklapot nem tépte ki.

1848 nyarán a fiatal miniszteriumi alkalmazottakkal beszélgetett Deák. Ekkor hangzottak el alábbi szavai:

– A légkör szerűbb eszköz is csak akkor lesz valamely cél elérésére elég hatályos, ha az időt eltalálja az ember, midőn azt alkalmazza.

1848 őszén a pesti tömeg többször is nyomás alá próbálta helyezni a képviselőházat. A szöszölök különféle vádakkal illették nemcsak a képviselőket, de a kormányt is. Deák egy ízben így válaszolt:

– Félnék, sőt gyáva az, aki önszemélyét félt, midőn hazájának sorsa forog kérdésben; de ki maga nem fél, hanem félti a hazát, óvatos. Nem azért, hogy magát baj ne érje, hanem hogy a haza ne szenvedjen. Ez ember nem félnék, nem gyáva.

A Bach-rendszer alatt egy előkelő német [Schmerling igazságügyi miniszter] ezt kérdezte Deák Ferentől:

– Miért berzenkednek maguk, magyarok az Osztrák Császárságtól? Aki csak egy kicsit is ért a világpolitikához, az tudja, hogy a nagy egységeknek van esélye egyedül a fönnmaradásra. Mi értelme van az ellenkező visszavonásnak?

Deák megcsavarta a bajuszát, majd megkérdezte:
– Hívó ember +n, excellenciás uram?
– No de hogy jön ez ide?! – felelte megütözköve a kérdező; de aztán felelt: – Hogyne, minden vasárnap gyónok, áldozok.

– Mégis, gondolom – folytatta Deák –, bármennyire is biztos a mennybeli üdvösségben, amennyire lehet, mégis szeretne még e földi világban élni. A tekintélyes ember elgondolkodott – és többet nem szorongatta Deákot a birodalmi egységgel.

Az 1850-es évek második felében megélnékülta a titkosrendőrség működése. Deák azt ajánlotta az egyik látogatójának, aki azt kérdezte, hogy mit tegyen a besúgók ellen: „Amit nem kérdeznek tőled, arra ne felelj.”

Történt, hogy egy fiatal menyecske sirva panasolta el Deáknak, hogy az ura megcsalta Őt. Már most mit tegyen?

Deák nem szívesen ártotta bele magát az emberek magánéleti bajaiba, de a fiatalasszony oly igen kérte, hogy végül ezt a tanácsot adta:

– Tegyéül úgy, hűgomasszony, mint az egyszeri szakácsné a rétestészával: vágja el addig, ameddig megűl.

Az asszony azonban tovább siránkozott, értetlenkedve.

– Ejh – bosszankodott meg Deák. – Hátha annyira kedves a férje, akkor próbáljon megbékélni ezzel a botlásával, s tegyen róla, hogy többet ne vétkezzen. Ha pedig nem, akkor tartsa emlékeztetőbe a jót, mit vele töltött, és költözzön külön tőle.

Aztán megismította a bajuszát:
– Tegyen úgy, hűgomasszony, ahogy a legjobbnak gondolja.

Egyzser szóba került a nemesség és a nemesi címer. Deák jól ismerte családjá történetét, s tudta a két kar jelentését is. A kard és a toll a testvérek együttes küzdelmét és érdemeit allegorizálta.

– En a tollat választottam – jegyezte meg az öregúr.

1861 nyarán már várható volt, hogy a király, függetlenül a leiratok tartalmától, jellegétől és gesztusától, feloszlatta az országgyűlést. Az egyik fiatal képviselő megkérdezte Deáktól, hogy miért igyekszik, miért dolgozik, miért tárgyal – amikor semmi haszna nem lesz.

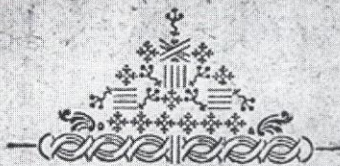
– Igaz ügyért küzdeni – válaszolta a haza bölcse –, még akkor is kötelesség, mikor már a sikerhez nincsen remény.

Árpás Károly

H. b.
946

25

P T A
MEMORIA PRIMI LAPIDIS
P R O
AEDE PUBLICA PAUPERUM
I N
LIBERA REGIAQUE CIVITATE
S Z E G E D I E N S I,
COLLATIS CIVITATIS, ET CIVIUM
S U M P T I B U S E R E C T A,
P E R
ILLUSTRISSIMUM DOM. DOMINUM
LADISLAUM KÖSZEGHY
EPISCOPUM CSANÁDIENSEM
D E P O S I T I
VI. KAL. NOVEMBRIS M. DCCCL.

1987

S Z E G E D I N I,
T Y P I S P H I L I P P I U R B A N I G R Ü N .

705.

Egy lap Grün Orbán nyomdájából

Légből kapott képek

Enyedi Zoltán fotósorozata - 4.

HU ISSN 0239-1384

03004

9 770239 138003

Fotó: Enyedi Zoltán

Borító grafika és előkészítés:

Nyomdamester

ReProStudio